

490

Τ.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΚΛΩΣΤΟΎΦΑΝΤΟΥΡΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΠΛΕΚΤΙΚΗΣ - ΕΤΟΙΜΟΥ ΕΝΔΥΜΑΤΟΣ

Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ.

Τσατμά Φωτεινή.

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2009

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ.

Πτυχιακή εργασία που υποβλήθηκε στο Τ.Ε.Ι.

Πειραιά για την απόκτηση του πτυχίου

Υπό

ΦΩΤΕΙΝΗ ΤΣΑΤΜΑ

Εργασία η οποία έλαβε μέρος στο Τμήμα

Κλωστοϋφαντουργίας με την επίβλεψη

Της Καθηγήτριας

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΤΣΑΤΣΑΡΟΥ.

Τμήμα Κλωστοϋφαντουργίας

Τ.Ε.Ι. Πειραιά

Αιγάλεω

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Φθάνοντας στο τέλος αυτής της προσπάθειας, είμαι στην ευχάριστη θέση να ευχαριστήσω μερικούς ανθρώπους που πίστεψαν σε εμένα, με υποστήριξαν όλο αυτό το διάστημα και με βοήθησαν με κάθε δυνατό τρόπο.

Πρώτα απ' όλα θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτρια και εισηγήτρια μου Κα. Αθανασία Τσατσαρού για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε και για τις πολύτιμες συμβουλές που μου υπόδειξε έτσι ώστε να φέρω εις πέρας αυτή την διπλωματική εργασία. Ευχαριστώ θερμά τον κύριο Πρινωτάκη Γεώργιο για την βοήθεια, την στήριξη και την επίβλεψη της πορείας της εργασίας μου μέχρι το τελικό της στάδιο.

Τους ντόπιους κάτοικους των χωριών του θεσσαλικού κάμπου που χάρη αυτών κατάφερα να συγκεντρώσω αρκετό υλικό πάνω στο θέμα που ασχολήθηκα. Την φίλη μου Καπόρη Γεωργία που με βοήθησε αρκετά στην μετάφραση της γλωσσικής διαλέκτου των κατοίκων της Θεσσαλίας.

Επίσης να ευχαριστήσω τους καθηγητές του τμήματος της Κλωστοϋφαντουργίας για τις γνώσεις που μου προσέφεραν όλα αυτά τα χρόνια.

Τέλος θα ήθελα να πω ένα ακόμα «ευχαριστώ» στα άτομα που με ενθάρρυναν στις δύσκολες στιγμές. Και φυσικά να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για όλα αυτά που μου προσέφεραν όλο αυτό το διάστημα.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μία εισαγωγή στο θέμα της διπλωματικής εργασίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η σχέση της υφαντικής τέχνης με τα παραδοσιακά επαγγέλματα που πολλά από αυτά έχουν «χαθεί» ή τείνουν να εξαφανιστούν, στις μέρες μας. Χάρη σε αυτών των παραδοσιακών επαγγελματιών σε κάθε μέρος της Ελλάδας έχουμε την δημιουργία της ελληνικής παραδοσιακής τοπικής φορεσιάς.

Στο τρίτο κεφάλαιο τοποθετούνται ή ιστορία της λαϊκής φορεσιάς, οι γυναικείες φορεσιές με την μορφική κατάταξή τους και στην συνέχεια αναφέρονται τα κύρια χαρακτηριστικά εξαρτήματα που συναντώνται σε κάθε ελληνική τοπική φορεσιά.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται μία μελέτη πάνω στην Καραγκούνικη ενδυμασία και αναλύονται τα εξαρτήματα της φορεσιάς όπως και αναφέρεται για τον τρόπο ζωής των Καραγκούνηδων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο της εργασίας παραθέτονται σχέδια των εξαρτημάτων της Καραγκούνικης φορεσιάς.

Τέλος παραθέτονται οι σχετικές συνεντεύξεις των κατοίκων του θεσσαλικού κάμπου που βοήθησαν αρκετά για την μελέτη της ενδυμασίας και τον τρόπο ζωής των Καραγκούνιδων.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1		
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.		9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2		
ΣΧΕΣΗ ΥΦΑΝΤΙΚΗΣ ΜΕ ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ.		11
2.1	ΡΑΦΤΕΣ ΚΑΙ ΚΑΠΟΤΑΔΕΣ	11
2.1.1	Η ΖΩΗ ΤΟΥΣ	11
2.1.2	Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΚΑΠΟΤΑΔΩΝ	12
2.1.3	ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥΣ	12
2.2	Η ΧΡΥΣΟΚΕΝΤΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΡΖΗΔΕΣ	14
2.3	ΤΣΑΡΟΥΧΑΣ	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3		
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΕΣ		16
3.1	ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ	17
3.2	ΜΟΡΦΙΚΗ ΚΑΤΑΤΑΞΗ	18
3.2.1	ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΜΕ ΤΟ ΣΙΓΚΟΥΝΙ Ή ΣΙΓΚΟΥΝΑ Ή ΦΛΟΚΑΤΑ	18
3.2.2	ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΜΕ ΤΟ ΚΑΒΑΔΙ	18
3.2.3	ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΜΕ ΤΟ ΑΝΤΕΡΙ	18
3.2.4	ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΜΕ ΤΟ ΣΑΓΙΑ	19
3.2.5	ΦΟΡΕΣΙΕΣ ΜΕ ΤΟ ΦΟΥΣΤΑΝΙ Ή ΦΟΥΣΤΑ	19
3.3	ΠΡΟΣΘΕΤΑ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ	20
3.3.1	ΠΟΔΙΑ	20
3.3.2	ΚΕΦΑΛΟΔΕΣΜΟΣ	21
3.3.3	ΚΑΛΤΣΕΣ ΚΑΙ ΤΕΡΛΙΚΙΑ	21
3.3.4	ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4		
ΟΙ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΔΕΣ ΚΑΙ Η ΖΩΗ ΤΟΥΣ		23
4.1	Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΑΣ	25
4.1.1	Η ΦΑΝΕΛΑ	25
4.1.1.1	ΤΑ ΦΑΝΕΛΟΜΑΝΙΚΑ	25
4.1.2	ΤΟ ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ	26
4.1.3	Η ΤΡΑΧΗΛΙΑ	29
4.1.4	ΤΟ ΚΑΒΑΔΙ	29
4.1.5	ΤΑ ΚΑΒΑΔΟΜΑΝΙΚΑ	30
4.1.6	Ο ΣΑΓΙΑΣ	31
4.1.7	ΤΟ ΓΙΛΕΚΟ	33
4.1.8	Η ΠΟΔΙΑ	34
4.1.8.1	ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΥ ΣΥΝΘΕΤΟΥΝ ΤΗΝ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΚΗ ΠΟΔΙΑ	35

4.1.8.2	ΤΑ ΥΛΙΚΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗΣ	37
4.1.9	Ο ΚΕΦΑΛΟΔΕΣΜΟΣ	40
4.1.10	ΆΛΛΑ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΚΗΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑΣ	42
4.2	ΤΑ ΑΣΗΜΙΚΑ	47
4.2.1	ΤΑ ΑΣΗΜΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ	47
4.2.2	ΤΑ ΑΣΗΜΙΚΑ ΤΟΥ ΣΤΗΘΟΥΣ	53
4.2.3	ΤΑ ΑΣΗΜΙΚΑ ΤΩΝ ΧΕΡΙΩΝ	58
4.2.4	ΤΑ ΑΣΗΜΙΚΑ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΟΔΕΣΜΟΥ	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ΣΧΕΔΙΑ		63
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ		73
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		79
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ ΤΗΣ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΚΗΣ ΕΝΔΥΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΗΣ		81

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι Καραγκούνηδες είναι αυτόχθονες Έλληνες κάτοικοι της πεδινής Θεσσαλίας, με κέντρο την Καρδίτσα και τα Τρίκαλα. Πρόκειται για ένα γεωργικό λαό με ιδιαίτερο τρόπο ζωής και με μόνιμο τόπο κατοικίας σε πόλεις και κεφαλοχώρια του Θεσσαλικού κάμπου.

Ο κάμπος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στο επίπεδο των συλλογικών ασχολιών, στην ανάπτυξη παραδοσιακών επαγγελματιών που ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με την υφαντική τέχνη των Καραγκούνηδων.

Όλοι σχεδόν οι κλάδοι της λαϊκής χειροτεχνίας, υφαντική, κεντητική, αργυροχοΐα κλπ. αντιπροσωπεύονται από μία φορεσιά.

Η γιορτινή και νυφική φορεσιά του κάμπου της Θεσσαλίας έχει το λινόμάνικο πουκάμισο με πυκνά μαύρα κρόσσια στον ποδόγυρο και στα μανίκια φούντες. Ο διπλός σαγιός είναι δύο πολύπτυχα βαμβακερά φουστάνια. Ο επάνω σαγιός έχει συνήθως χρώμα λουλακί και πρόσθετο κεντητό ποδόγυρο που ταιριάζει με το γιλέκι κεντημένο από ειδικούς ραφτάδες (ράφτες) με πολύχρωμα γαϊτάνια. Το στήθος το καλύπτει βαμβακερή τραχηλιά. Τη φορεσιά συμπληρώνουν η τσόχνη ποδιά και τα καβαδομάνικα, κεντημένα κι αυτά από ειδικό ράφτη με πολύχρωμα ή χρυσά γαϊτάνια. Στο κεφάλι φορούν τον κόθρο (μπουμπάρι) και βαμβακερό ή μεταξωτό μαύρο κεντητό μαντήλι. Στο κεφάλι, στο στήθος, στην μέση και στην ποδιά, φορούν πολλά κοσμήματα, κυρίως αλυσίδες με νομίσματα/φλουριά.

Όλες οι ελληνικές φορεσιές έχουν τολμηρούς χρωματικούς συνδυασμούς και παρουσιάζουν την ιδιαίτερη φαντασία των ντόπιων στον τρόπο με τον οποίο φοριούνται τα διάφορα μέρη τους και στα πολλά στολίδια με τα οποία τις στολίζουν.

Σήμερα οι ελληνικές φορεσιές απλοποιημένες πια φοριούνται μόνο σε ορισμένα μέρη, στις γιορτές και σε τουριστικές εκδηλώσεις.

Η φορεσιά του κάθε τόπου αναδεικνύει τον πολιτισμό και την ξεχωριστή θέση που λαμβάνει χώρα στο σύνολο των ενδυμασιών. Λόγο της ιδιαιτερότητας που παρουσιάζει η λαογραφία και η πολύπλοκη ενδυμασία του Θεσσαλικού κάμπου, μου κίνησε το ενδιαφέρον για περεταιίρω μελέτη της. Ένα ταξίδι με ένα δικό μου άνθρωπο που κατάγεται από αυτά τα μέρη ήταν η αφορμή. Το μαγευτικό τοπίο, οι καταπράσινοι κάμπου, η άγρια ομορφιά της οροσειράς της Πίνδου, οι φιλόξενοι κάτοικοι του Θεσσαλικού κάμπου, η ιδιόμορφη γλωσσική τους διάλεκτο και η «βαριά», επιβλητική ενδυμασία τους ήταν στοιχεία που με «κέρδισαν». Στοιχεία που μου κίνησαν την περιέργεια ως κλωστοϋφαντουργό να ασχοληθώ με το στοιχείο που εκφράζει όλη αυτή την ομορφιά, τα ήθη και τον τρόπο ζωής τους. Όλα αυτά αντιπροσωπεύονται μεταξύ άλλων και από την παραδοσιακή τους ενδυμασία.

ΣΧΕΣΗ ΥΦΑΝΤΙΚΗΣ ΜΕ ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ.

Η υφαντική εκ των πραγμάτων είναι συνδεδεμένη με πολλά άλλα είδη ανθρώπινης δραστηριότητας. Κατά αρχήν συνδέεται άρρηκτα με την κτηνοτροφία και γενικά με όλες τις καλλιέργειες από όπου προέρχονται οι πρώτες ύλες (μεταξοκαλλιέργειες, βαμβακοκαλλιέργειες κ.ά).

Από την στιγμή που θα μετατραπεί σε νήμα η πρώτη ύλη και υφανθεί δημιουργείται το αντικείμενο. Αν πρόκειται για είδος οικιακής χρήσης μπορεί να συνδεθεί με τις λεγόμενες διακοσμητικές τέχνες, κεντητική και χρυσοκεντητική. Αν το προϊόν προορίζεται για εμπορική συναλλαγή τότε είναι έργο επαγγελματιών. Στην περίπτωση της ενδυμασίας πρέπει να συνεργαστούν πολλοί τεχνίτες για την ολοκλήρωση της: ραφτάδες, καποτάδες, αμπατζήδες, τερζήδες (κεντητές), συρμακέσδες, τακεντζήδες (αυτοί που πουλούν τακίμια δηλαδή διάφορα καπέλα, πιλήματα, αλλά και άλλα εξαρτήματα τεπελίκια, καλτισοδέτες, ζώνες, χρυσοκεντημένα μαντήλια, άσπρα ή κόκκινα φέσια), γουναράδες, τσαρουχάδες. Παρεμφερείς με τους τακεντζήδες είναι οι τσαρτσήδες ή τζαρτζήδες που ονομάστηκαν έτσι από το τσαρσί ή τζαρσί που στα τούρκικα θα πει υφασματοαγορά. Οι τζαρτζήδες και τακεντζήδες συναγωνιζόταν με τους ραφτάδες γιατί οι δεύτεροι πλούτισαν τόσο ώστε μπορούσαν και αυτοί να αγοράζουν υφάσματα. Οι κάτοικοι των Καλαρρυτών ήταν διάσημοι ασιμιτζήδες και χρυσοκεντητάδες.

Συντεχνίες καζάζηδων, αμπατζήδων, καποτάδων, μπουτζάδων μονοτεχνικές κατηγορίες (ασχολούνταν με την κατασκευή και συρραφή των κομματιών που αποτελούνται οι παραδοσιακές ενδυμασίες). Λαογραφικές μελέτες μας πληροφορούν ότι στο τέλος 19ου αιώνα υπήρχαν 300 εργαστήρια μάλλινων υφασμάτων, για τα οποία είναι βέβαιο ότι προμηθεύονταν το ύφασμα από τους αργαλειούς της υπαίθρου.

Οι ράφτες ήταν είτε πλανόδιοι είτε εγκατεστημένοι στην πόλη. Η αυξημένη ζήτηση ενδυμάτων έφερε σε πολλούς από αυτούς πλούτο. Έραβαν αλλά και κεντούσαν ενδύματα, γι αυτό μέσα από αυτούς διαμορφώθηκαν και άλλες κατηγορίες τεχνιτών όπως τερζήδες, συρμακέσδες(αργυροχόοι) οι οποίοι ικανοποιούσαν την επιθυμία για διακόσμηση των ενδυμάτων. Τα ενδύματα που ετοιμάζαν οι ράφτες, τα διοχέτευαν στην αγορά οι έμποροι, στην συνέχεια μετατράπηκαν οι ίδιοι σε εμπόρους- μεταφορείς¹.

2.1. ΡΑΦΤΕΣ ΚΑΙ ΚΑΠΟΤΑΔΕΣ

2.1.1. Η ΖΩΗ ΤΟΥΣ

Η εξειδίκευση της ραπτικής δημιούργησε το επάγγελμα του καποτά. Καποτάδες ήταν αυτοί που έραβαν κάπες. Οι κάπες εξαγονταν στο εξωτερικό ξεφεύγοντας από το πεδίο της αυτοκατανάλωσης. Μπουτζός είναι ο ράφτης που έραβε μαύρες κάπες για τους φτωχούς, χωρικούς¹.

Το επάγγελμα των ραφτάδων και των καποτάδων (κοντοκαπάδων) ήταν πολύ διαδεδομένο. Ο λόγος που τους εξανάγκαζε να γίνονται μπουλούκια και να ξενιτεύονται σε πόλεις ήταν το ότι δεν μπορούσαν να εξασφαλίσουν πλήρη

¹ Παραδοσιακές μορφές τέχνης – Επαγγέλματα / υφαντική ,[http:// cultureportalweb.uoi.gr](http://cultureportalweb.uoi.gr)

απασχόληση στους ραφτάδες και να προσφέρουν στις φασίλιες τους τα προς το ζην.

Οι πλανόδιοι ράφτες και καποτάδες πηγαίνοέρχονταν από τον τόπο καταγωγής τους σε μέρη όπου έβρισκαν δουλειά, στα χωριά της οροσειράς της Πίνδου¹, στην Λειβαδιά, το Ξηρόμερο, τον Αλμυρό κι αλλού². Ταξιδεύοντας ράφτες και καποτάδες σχημάτιζαν ιδιαίτερες ομάδες, μικρά караβάνια, τα λεγόμενα επαγγελματικά τσούρμα ή μπουλούκια ή παρέες¹.

Όταν έφτανε το φθινόπωρο κάθε μπουλούκι ετοιμάζονταν για ταξίδι. Παίρνανε τα σύνεργά τους και ξεκινούσαν με τα πόδια. Μέρες ολόκληρες περπατούσαν με κακουχίες και περιπέτειες και γυρνούσαν τον Μάιο. Οι δουλειές στην "ξενιτιά" ήταν κανονισμένες άλλες από το προηγούμενο ταξίδι κι άλλες συμφωνημένες τον καιρό της απασχόλησης.

2.1.2 Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΚΑΠΟΤΑΔΩΝ

Περιουσία τους είναι η τέχνη τους, διατηρούν θρησκεία και γλώσσα, γιατί ο κατακτητής τους έχει ανάγκη, ανάγκη από την τέχνη τους¹.

Η καθημερινή φροντίδα του μπουλουκιού στο πλάνεμά του σε ξένους τόπους, μακριά από τους δικούς τους ζώντας ανάμεσα σε ξένους ανθρώπους που δεν προλάβαιναν καλά-καλά να γνωρίσουν, δημιούργησε στα μπουλούκια την ανάγκη επικοινωνίας μεταξύ τους με μία καινούρια γλώσσα. Η γλώσσα αυτή έπρεπε να τους επιτρέψει να συζητούν για τις καθημερινές τους φροντίδες, τις σχέσεις τους με τους ξένους ανθρώπους, τις αμοιβές τους, ακόμα και στα κουτσομπολιά χωρίς να τους καταλαβαίνουν οι άλλοι³.

Η γλώσσα αυτή έπρεπε επίσης να είναι απλή και να μαθαίνεται εύκολα. Έτσι γεννήθηκε η γλώσσα των μπουλουκιών, μία συνθηματική γλώσσα που διαδίδονταν απ' τον ένα κοντοκαπά στον άλλο προφορικά. Μερικά ονόματα, ουσιαστικά και ρήματα και λιγότερα επίθετα ή άλλες λέξεις της ιδιόρρυθμης αυτής γλώσσας, μπερδεμένες με ελληνικές, φτιάχνουν τις φράσεις και τις προτάσεις της. Την γλώσσα αυτή – ισχυρίζονται οι επιζώντες – ποτέ δεν μιλούσαν στον τόπο τους³.

2.1.3. ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥΣ

Πρόσφεραν τα εμπορεύματα τους σε χαμηλότερες τιμές¹ λόγω έντονου ανταγωνισμού. Η αμοιβή τους γινόταν με χρήματα, μαλλιά ή σόδεμα, πάντοτε όμως ξίψωμα, δηλαδή στο λογαριασμό έμπαινε το φαγητό και οπωσδήποτε ο ύπνος².

Γνώριζαν τις ξένες αγορές, έμεναν μακριά από τον τόπο τους για μήνες αφήνοντας πίσω στα εργαστήρια τους πρωτοκαρφάδες. Αυτοί τους έστελναν ότι χρειάζονταν όταν βρίσκονταν μακριά. Ιδρύουν εμπορικούς οίκους και μετατρέπονται από πλανόδιοι σε μεγαλοεπιχειρηματίες¹.

Κύρια ασχολία των καποτάδων (οι καλύτεροι επενδυτές) και των ραφτάδων ήταν το κέντημα της νυφικής κοντοκαπας – και έφτιαχναν πανέμορφα κεντίδια με

² Εφημερίδα «Ψηλά Βουνά», έκδοση του συλλόγου των απανταχού Πετριλιωτών "το Πετρίλο", Σχηματάρι Δεκέμβριος 2005, αριθμός φύλλου 10. Τέταρτο έτος. Σελ.4, Συνέντευξη από τον κοντοκαπά Αλέξανδρο Σβεντζούρη

³ Εφημερίδα «Ψηλά Βουνά», έκδοση του συλλόγου των απανταχού Πετριλιωτών "το Πετρίλο", Σχηματάρι Δεκέμβριος 2005, αριθμός φύλλου 10. Τέταρτο έτος. Σελ.4, Συνέντευξη από τον κοντοκαπά Λεωνίδα Κάμπας.

μεταξωτές και χρυσές κλωστές, το κέντημα της γαμπριάτικης κοντοσέγκουνας και της φουστανέλας. Η δουλειά αυτή ήταν οπωσδήποτε πολύ λεπτή και ήθελα ραφτάδες επιδέξιους, μερακλήδες και με φαντασία. Άλλη τους ασχολία ήταν να ράβουν μάλλινες φορεσιές (δίμιτα, φνίσια, μπαχτά)², επενδύτες, κάπες από εγχώρια μάλλινα χοντρά ή μαλακά, άσπρα ή μαύρα υφάσματα με φλόκια ή χωρίς¹, Κατσιλάρια (κοντοκάπια), μαλλιώτα ανδρικά και μάλλινες ζακέτες (πόλκες) γυναικείες².

Εικόνα 1: (Αριστερά) Παραδοσιακός ράφτης παραγκούνικης ενδυμασίας κεντάει στο ραφείο του παραγκούνικο γυναικείο γιλέκι. Πίσω διακρίνεται κρεμασμένο ένα χρυσοκέντητο γιλέκι. Τέτοιο όμως γιλέκι κεντημένο ολόκληρο με χρυσοκλωστές.

Έραβαν τις φλοκάτες, που φορούσαν σε πολλές περιοχές καθημερινά, με τα φλόκια εσωτερικά και για τις γιορτές τα φλόκια εξωτερικά¹.

Τα κοντοκάπια και τις μάλλινες γυναικείες ζακέτες ήταν οι τελευταίες τους σελίδες

αλλά με το χρόνο έγιναν κύριες, αφού η φορεσιά της φουστανέλας εγκαταλείφθηκε και σήμερα το επάγγελμα έσβησε όπως και τόσα άλλα παραδοσιακά επαγγέλματα².

Στην δουλειά τους οι κοντοκαπάδες χρησιμοποιούσαν ψαλίδια, χοντρο - ψαλίδο, σιδερένιες πήχες, πήχη που δίπλωνε στα δύο, δακτυλήθρες, σακοράφες, βελόνες, σιδερένιο κηπιάκο (γάντζος που κρατούσε τεντωμένο το σκουτί όταν έραβαν)^{1,2}. Τα σκουτιά που δούλευαν συνήθως τα μπουλούκια ήταν τσόχες, χάσκια δίμιτα, φνίσια, μπαχτά και τραγομαλλίσια πλυμένα στο μαντάνι και την νεροτριβιά. Χρησιμοποιούσαν κλωστές μάλλινες, γνεσμένες στην ρόκα και του εμπορίου (χρυσές μεταξωτές)².

Ποτέ κάποιος μάστορας δεν ξεκινά μόνος του αλλά με τον βοηθό του για να μην του τύχει στραβό. Συνήθως ακολουθούσαν τακτικό σχέδιο περιοδείας. Ο καθένας πήγαινε σε συγκεκριμένες περιοχές και είχε συγκεκριμένη πελατεία την οποία κληρονομούσε από τον πατέρα του. Πολλοί ράφτες αποφάσισαν μόνιμη εγκατάσταση σε περιοχές που είχαν πολύ δουλειά, π.χ. στην Λειβαδιά οι ράφτες ήταν από το Συρράκο και τα Αγνάντα. Αλλά και οι πελάτες αποκτούσαν προσωπικές σχέσεις με τους ράφτες, και δεν άλλαζαν τον ράφτη που ραβόταν οι γονείς τους. Πάντα οι χωρικοί ήξεραν την εποχή που θα έρθουν οι διάφοροι πλανόδιοι τεχνίτες. Αυτοί έμεναν στα σπία όπου έραβαν, τους περιποιούνταν. Ραφτάδες και καποτάδες δεν έλειπαν από τα πανηγύρια, όπου έκλειναν συμφωνίες για δουλειές, συνήθως πληρώνονταν σε είδος (μαλλιά, τυρί, σιτάρι, λάδι, καλαμπόκι κ.ά.)¹.

Σε όλες τις πόλεις λειτουργούσαν συντεχνίες, τα ισνάφια. Ποτέ δεν έλειπαν τα ισνάφια των ραφτάδων καποτάδων, που ήταν και με τα περισσότερα μέλη μαστόρους. Είχαν πολύ στενές σχέσεις μεταξύ τους. Τα παιδιά του μάστορα γινόταν δικαιωματικά μέλη της συντεχνίας. Στα Γιάννενα το ισνάφι των ραφτάδων είχε 150 μέλη και ανάλογα εργαστήρια μαγαζιά. Τον 17ο αιώνα αποτελεί ένα από πιο σημαντικά ισνάφια στο παζάρι των Ιωαννίνων. Το ισνάφι των καποτάδων είναι το παλαιότερο στα Γιάννενα, πιάνει ένα ολόκληρο τσαρσί ή μπεζεστένι (στοά με ομοειδή εργαστήρια) με 150 περίπου καποτάδικα. Μέσα σε αυτά τα μαγαζιά εργάζονται και οι βοηθοί. Η ιεραρχία της συντεχνίας είναι μάστορας στην κορυφή, κάλφας ο βοηθός και τσιράκι το μαστορόπουλο. Μετά από συγκεκριμένα χρόνια μαθητείας μπορεί να εξελιχθεί κάποιος. Στα Γιάννενα την εποχή του Αλή Πασά δούλευαν 1200 βελόνια. Αργότερα η τέχνη φθίνει¹.

2.3. Η ΧΡΥΣΟΚΕΝΤΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΡΖΗΔΕΣ

Τον 18^ο αιώνα – περίοδο της γενικής ακμής της ελληνικής λαϊκής τέχνης – η χρυσοκεντητική παρουσιάζει καινούρια άνθηση σ' ολόκληρο τον ελληνικό χώρο. Κι ενώ το κέντημα του μεταξιού περιορίζεται σε αυστηρά γυναικεία οικιακή χειροτεχνία, η χρυσοκεντητική εξελίσσεται σε ανδρική κυρίως τέχνη. Έτσι το επάγγελμα του τερζή και του συρμακέση, που αποτελούν τις δύο μεγάλες ειδικότητες της χρυσοκεντητικής, έρχεται στην πρώτη γραμμή της οργανωμένης βιοτεχνίας. Οι συντεχνίες των χρυσοραφτάδων είναι από τις πλουσιότερες και πιο πολυάριθμες σε μέλη συντεχνίες την περίοδο της τουρκοκρατίας. Τα επαγγέλματα του τερζή και του συρμακέση θεωρούνται από τα πιο ευγενή και τίμια επαγγέλματα του τόπου. Στο Συρράκο τερζής λέγονταν κάθε πλούσιος ή μορφωμένος άνθρωπος και αποτελούσε τίπλο τιμής να προέρχεται κανείς από το σινάφι αυτό. Οι τερζήδες (ράφτες και χρυσοκεντητές) κατάγονταν κυρίως από περιοχές του ορεινού κόσμου της Ελλάδας (Μακεδονία, Ήπειρο, Πίνδο, Ρούμελη, Πελοπόννησο), όπου ή ανεπάρκεια της γης να πληθυσμούς, ανάγκαζε τους ανθρώπους να στραφούν στην τέχνη⁴.

Οι τερζήδες, οι οποίοι σχηματίζουν το διακοσμητικό τους θέμα στα ενδύματα με μεταξωτό γαϊτάνι ή κορδόνι, ή αργυρού σειριτίου. Αυτά ράβονταν επάνω στα ρούχα με λεπτή μεταξωτή κλωστή. Το σχέδιο το σχημάτιζαν πάνω σε χαρτί στην συνέχεια το στερέωναν πρόχειρα στο ένδυμα. Το κορδόνι ή το γαϊτάνι το έραβαν σύμφωνα με το σχέδιο. Στο τέλος έβγαζαν το χαρτί. Την τέχνη αυτή την έλεγαν χρυσοκεντητική¹.

Ως τον 18ο αιώνα οι χρυσοκεντητές ήταν αναγκασμένοι να μεταναστεύουν και να περιοδεύουν καθώς η εγχώρια κατανάλωση δεν απαιτούσε μεγάλη προσφορά. Η λαϊκή ελληνική φορεσιά ήταν πολύ απλή και δεν έφερε μεγάλο στολισμό. Από τον 18ο και εξής δεν ήταν ανάγκη να φεύγουν. Η ελληνική φορεσιά εμπλουτίζεται με πλούσια περίτεχνα κεντήματα οπότε βρίσκουν δουλειά στον τόπο τους, ώστε ακμάζει η τέχνη των χρυσοραφτάδων.

Παρόμοια εργασία με τους τερζήδες έκαναν οι συρμακέσηδες αλλά τα γαϊτάνια ή σειρίτια ράβονταν με χρυσή κλωστή. Το σχέδιο με το χαρτί ράβονταν πάνω στο ένδυμα με βελονιές πολλών ειδών. Η τεχνική αυτή εφαρμόστηκε στην διακόσμηση εκκλησιαστικών υφασμάτων. Στην κοσμική τέχνη στην Ήπειρο η τεχνική αυτή απαντάται στην διακόσμηση μαξιλαριών, παπλωμάτων, ενδυμάτων κ.ά¹.

Πρέπει να αναφερθεί ότι οι τεχνικές αυτές παρουσιάζουν τα ίδια στοιχεία και στον αλβανικό χώρο και αυτό γιατί έχουν κοινή καταγωγή και ασκήθηκαν από τους ίδιους τεχνίτες δεδομένης της γειννίας της Ηπείρου με την Αλβανία και των συνεχών μετακινήσεων των επαγγελματιών¹.

⁴ <http://atikka.umpi.gr/culture/> άρθρο. Η κεντητική οδηγός Αττικής.

2.4. ΤΣΑΡΟΥΧΑΣ⁵

Στα χωριά, όταν τα παλιά χρόνια έσφαζαν τα γουρούνια, έκοβαν ,με πολύ προσοχή το δέρμα τους και στην συνέχεια το αλάτιζαν και το άπλωναν στον ήλιο, για να στεγνώσει. Αφού ξεραίνονταν τελείως και έφευγαν όλα τα υγρά, συγκέντρωναν όσα είχαν και τα πουλούσαν σε ανθρώπους που εμπορεύονταν δέρματα. Αυτοί με την σειρά τους τα πουλούσαν στου ταμπάκηδες οι οποίοι τα κατεργάζονταν. Απ' αυτούς τ' αγόραζαν οι τσαρουχάδες, για να φτιάξουν τσαρούχια, τα γνωστά γουρουνοτσάρουχα.

Εικόνα 2 (δεξιά): Το εργαστήριο του Τσαρουχά.

Τα τσαρούχια ήταν ένα απλό σανδαλοειδές υπόδημα ελαφρύ και χαμηλό, που φοριόταν από άνδρες και γυναίκες καθημερινά σε όλη σχεδόν την Ελλάδα, κυρίως ως υπόδημα εργασίας. Για την κατασκευή του, εκτός από γουρουνίσιο δέρμα που ήταν πιο ανθεκτικό, χρησιμοποιούσαν και βοδινό ή βουβαλίσιο.

Ο τσαρουχάς αγόραζε τα δέρματα κατεργασμένα. Τα άπλωνε σε μακρόστενα κομμάτια, τις λεγόμενες φασκίες. Στην συνέχεια σημάδευε πάνω σε στάμπες κι έκοβε με το κοπίδι τα διάφορα νούμερα. Πρώτα έκοβε απ' το χοντρό μέρος του δέρματος φαρδιές λουρίδες και μ' αυτές έφτιαχνε την βάση και τα πλαινά του τσαρουχιού. Κι ύστερα απ' το αδύνατο μέρος έκοβε τα λουριά. Έπαιρνε μετά το σουβλί κι άνοιγε στην βάση και στα πλαινά τρύπες, απ' τις οποίες περνούσε τα λουριά και τα 'πλεκε. Με το δέρμα που περίσσευε έκοβε τις στενές λουρίδες, με τις οποίες δενόταν το τσαρούχι στο πόδι.

Στην Ήπειρο, όπου κατασκευαζόταν άλλου είδους τσαρούχια (με μύτη ή με φούντα), κεντούσαν την επιφάνειά τους με χρωματιστές κλωστές ή έκαναν με πούλιες διάφορα κεντήματα, ιδίως στα παιδικά και στα νυφιάτικα.

Το τσαρούχι, που έχει ταυτιστεί με τους αγώνες των Ελλήνων, έπαψε πλέον να φοριέται. Μόνο οι χορευτές κάποιων πολιτιστικών συλλόγων και οι εύζωνοι της Προεδρικής φρουράς τα φοράνε σε εκδηλώσεις και επίσημες τελετές.

⁵ Παραδοσιακά επαγγέλματα ταξίδι στο χθες, Βασίλης Σαρησάββας, εκδόσεις Μαλλιάρης

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΕΣ

Από τις ποικίλες μορφές της ελληνικής λαϊκής τέχνης, εκείνη που παρουσιάζει έντονο τοπικό χαρακτήρα είναι η ενότητα των ενδυμασιών. Η ενδυμασία αποτελεί αυτοδύναμο κοινωνικό σύνολο με πολλαπλές κοινωνιολογικές λειτουργίες (πρακτική, αισθητική, σημασιολογική, συμβολική) και εκφράζει την κοινωνική θέση και κατάσταση του ατόμου, την ηλικία, τη γαμήλια κατάσταση κ.λπ. Ο τρόπος που φοριέται ένα εξάρτημα, το χρώμα, ο διάκοσμος του μπορεί να ερμηνεύει γεγονότα της ομαδικής ή της προσωπικής ζωής, όπως το πέρασμα από το ένα στάδιο ζωής στο άλλο. Η μεγάλη μορφολογική ποικιλία που παρουσιάζουν οι ενδυμασίες στον ευρύτερο ελληνικό χώρο, συνδέεται άμεσα με την τοπική παράδοση και τις κοινωνικές συνθήκες που τις διαμόρφωσαν. Από την άποψη της τυπολογίας οι ενδυμασίες μπορούν να χωρισθούν σε ενδυμασίες της νησιωτικής και της ηπειρωτικής Ελλάδας. Ο διαχωρισμός αυτός μπορεί να προχωρήσει σε επιμέρους διακρίσεις όπως ενδυμασίες χωρικές και αστικές, γυναικείες και ανδρικές, καθημερινές, γιορτινές και νυφικές^{6,7} κ.ά.

Χρονολογικά, οι ενδυμασίες που έχουν διασωθεί ανήκουν σχεδόν όλες στα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα. Από αυτές οι περισσότερες έχουν σχεδόν στο σύνολο τους σταματήσει να φοριούνται. Η απελευθέρωση της Ελλάδας από τον τουρκικό ζυγό και η καθιέρωση του ευρωπαϊκού τρόπου ντυσίματος, είχε ως φυσική συνέπεια τον μαρασμό και την σταδιακή εξαφάνιση των ενδυμασιών. Η πρώτη βασίλισσα της Ελλάδας, Αμαλία, υιοθετώντας στοιχεία των παραδοσιακών ενδυμασιών καθιέρωσε ως επίσημο αυλικό ένδυμα ένα τύπο ενδυμασίας που έγινε γνωστή ως 'Αμαλία', και το οποίο επηρέασε το ένδυμα των αστικών κέντρων (Νάουσα, Ήπειρος, Πελοπόννησος κ.ά.) καθιερώνοντάς το ως ένδυμα της ανερχόμενης αστικής τάξης⁶. Ένα φόρεμα στο Βιενέζικο στυλ της εποχής «Biedermeier», με μπούστο «καβαδιού» και πάνω του το νησιώτικο «ζιπούνι», βασιλικά κεντημένο. Το πατροπαράδοτο «φέσι» της παντρεμένης στο κεφάλι ή το «καλπάκι» της ανύπαντρης, με την προσθήκη του καθολικού μούρου «βέλου» για την επίσκεψη στην εκκλησία. Την φορεσιά αυτή την φόρεσαν όλες οι αστές στα ελεύθερα κι ακόμα στα τουρκοκρατούμενα Βαλκάνια, μέχρι και το Βελιγράδι⁷. Ο βασιλιάς Όθων επίσης καθιέρωσε τη φουστανέλα των αγωνιστών του 1821, ως το ανδρικό εθνικό ένδυμα της Αυλής⁶. Φορεσιά που σύντομα θα γινόταν η επίσημη αντρική ενδυμασία των αγροτικών πληθυσμών όλης σχεδόν της Ελλάδας⁷. Με τη φουστανέλα φορέθηκαν βελούδινα χρυσοκέντητα ή μεταξοκέντητα ενδύματα όπως φέρμελες, γιλέκα, ντουλαμάδες, τουζλούκια, σελάχια κ.ά. Στα μετέπειτα χρόνια οι εθνικές ενδυμασίες υπάρχουν σε απλουστευμένες παραλλαγές και αρχίζουν σιγά-σιγά να εξαφανίζονται. Σήμερα, ελάχιστες είναι οι περιοχές (Μέτσοβο, Κάρπαθος, Σκύρος, Καστελόριζο) που εξακολουθούν να φορούν -αυτούσια ή με

⁶ "Ελληνικές Φορεσιές", Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα 1992

⁷ "Παραδοσιακές στολές", Εργαστήριο Τεκμηρίωσης Πολιτιστικής και Ιστορικής Κληρονομιάς / www.ionio.gr

κάποια παραλλαγή- σε καθημερινή ή ευκαιριακή βάση όπως ο γάμος, την παραδοσιακή τους ενδυμασία. Οι περισσότερες ελληνικές παραδοσιακές ενδυμασίες χρησιμοποιούνται κυρίως από τα χορευτικά συγκροτήματα τοπικών Συλλόγων στα πλαίσια κάποιας πολιτιστικής αναβίωσης ή στις διάφορες εθνικές επετείους⁶.

3.1. ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΦΟΡΕΣΙΕΣ

Οι ελληνικές παραδοσιακές γυναικείες φορεσιές μοιάζει να έχουν φτιαχτεί για να εντυπωσιάσουν παρά για να αναδείξουν το κορμί. Τα στοιχεία που δέχτηκαν πολλές και ποικίλες επιδράσεις, εκτός από την αρχαιοελληνική και την βυζαντινή παράδοση, δημιούργησαν μια αφάνταστη ποικιλία: σε κάθε επαρχία, κάθε πόλη, κάθε χωριό, συναντάμε δύο και τρεις παραλλαγές της ίδιας τοπικής φορεσιάς. Στην μορφή που σώζονται ως σήμερα, σε ελάχιστες περιοχές αλλά κυρίως στα μουσεία μπορούν να χρονολογηθούν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Ωστόσο, η κοψιά των τμημάτων που τις συνθέτουν μοιάζει να ανήκει στο παλαιότερο εκείνο σχήμα που φαίνεται να διαμορφώθηκε σιγά σιγά σε όλη την βαλκανική από τους πρώτους ήδη βυζαντινούς χρόνους. Σε πολλές περιοχές αυτό το σχήμα συνυπάρχει με εκείνα που τις ρίζες τους έχουν στην Ευρωπαϊκή Αναγέννηση και, φυσικά, με την πάροδο των χρόνων και κυρίως μετά την Απελευθέρωση, αποφασιστικό ρόλο παίζει η δυτική μόδα που συνεχώς βομβαρδίζει τον ελληνικό χώρο⁸.

Κοινό βασικό ένδυμα όλων των τύπων της γυναικείας φορεσιάς είναι το πουκάμισο, το οποίο θεωρείται ως εξέλιξη του αρχαίου χιτώνα. Φορέθηκε σε όλες τις περιοχές του Ελληνισμού, άλλοτε ως εξωτερικό ένδυμα στην θέση του φουστανιού και άλλοτε ως εσωτερικό, με ακάλυπτα διάφορα διακοσμημένα τμήματά του⁶. Το πουκάμισο είναι ένα ρούχο κλειστό, με ένα κατακόρυφο άνοιγμα για τον λαιμό, σε ποικίλα μήκη και χρώματα, με κυρίαρχο το λευκό. Αποτελείται από ένα κεντρικό, μονοκόμματο μπρος – πίσω τμήμα και από πλαϊνά λοξά ή ίσια φύλλα, που του προσδίνουν το απαιτούμενο φάρδος για άνετη κίνηση, και είναι κατά το πλείστον μανικωτό⁸. Το υλικό κατασκευής του, το σχήμα και η διακόσμησή του διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή, ανάλογα με το κλίμα, την εγχώρια οικονομία, την παραγωγή και το εμπόριο, καθώς και ανάλογα με την επιβίωση προγενέστερων ενδυματολογικών καταβολών ή νεότερων δυτικών επιδράσεων. Η διακόσμηση του υφαντή ή κεντητή, πολύχρωμη ή μονόχρωμη δεν έχει μόνο καλοπιστικό αλλά και συμβολικό χαρακτήρα⁶.

Οι γυναικείες φορεσιές φαίνεται ότι παλαιότερα δεν είχαν εσώρουχα. Στα νεότερα χρόνια σχεδόν όλες απέκτησαν μία φανέλα, που στα μανίκια της προστέθηκαν τα ως τότε ανεξάρτητα περιβραχιόνια, γνωστά σε μερικές περιοχές σα «χειρότια» ή «μπρουμάνικα». Πιο σπάνιο είναι το «βρακί», που έχει μήκος συνήθως ανάλογο με το μήκος του πουκαμίσου. Τα «ποδανάρια» του βρακιού στολίζονται μόνο όταν φαίνονται κάτω από το πουκάμισο⁸.

⁸ "Ελληνικές Φορεσιές", κείμενα Ιωάννα Παπαντωνίου, εκδοτική Αθηνών 1991.

3.2. ΜΟΡΦΙΚΗ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΦΟΡΕΣΙΩΝ

Η μορφή της φορεσιάς είναι ο καθρέφτης του ανθρώπου που την φοράει⁶. Έτσι οι γυναικείες φορεσιές μπορούν να καταταχθούν μορφικά:

3.2.1. Φορεσιές με το σιγκούνι ή σιγκούνα ή φλοκάτα.

Τα ενδύματα αυτά είναι χειμωνιάτικοι εξωτερικοί μακριοί ή κοντοί επενδύτες από άσπρο ή μαύρο ολόμαλλο υφαντό ύφασμα της νεροτριβής (σαγιάκι), αχειριδωτοί και είναι κατακόρυφα ανοιχτοί μπροστά και χωρίς μανίκια⁶. Ο διάκοσμός τους δημιουργείται από πολύχρωμα ή μονόχρωμα κεντήματα με μάλλινα νήματα, χοντρά μετάξια, μπρισίμια, γαϊτάνια, χρυσοκλωστές, πούλιες και χάντρες. Με λιτή ή πλούσια διακόσμηση είναι πάντα κατασκευασμένες από ειδικούς τεχνίτες και φοριούνται συνήθως πάνω από χοντρό βαμβακερό και σε λιγότερες περιπτώσεις πάνω από μεταξωτό πουκάμισο διακοσμημένο στον ποδόγυρο, την τραχηλιά και τα μανίκια με πλούσια γραπτά και ξομπλιαστά κεντήματα. Το κοντό σιγκούνι φοριέται είτε πάνω από το αχειριδωτο πουκάμισο και ζιπούνι ή τζάκο (μικρό μπούστο με ραμμένα πρόθετα μανίκια), όπως στα Μεσόγεια Αττικής και στην Κορινθία, είτε πάνω από χειριδωτό, όπως στην Αράχοβα και στην Φλώρινα. Υπάρχουν όμως και παραδείγματα που το σιγκούνι φοριέται πάνω από πτυχωτή, τύπου φουστάνελας, φούστα, όπως στην Δρόπολη και το Τεπελένι Βόρειου Ηπείρου. Το μακρύ σιγκούνι – σιγκούνα ή φλοκάτα, φοριέται είτε πάνω από χειριδωτό πουκάμισο, όπως στο Βάλτο, τη Ζίτσα, το Σούλι, είτε πάνω από φουστάνι, όπως στο Ζαγόρι, στη Δάρδα Κορυτσάς και στην Ορεινή Σερρών. Υπάρχουν φορεσιές που το μακρύ σιγκούνι φοριέται όχι μόνο πάνω από το πουκάμισο και το φόρεμα αλλά πάνω και από άλλα ενδύματα, όπως στην Σκοπιά Φλώρινας και στο Πωγώνι. Υπάρχουν επίσης φορεσιές με χειριδωτές σιγκούνες μέχρι τον καρπό, όπως στην Κεσσάνη.

3.2.2 Φορεσιές με το καβάδι.

Το καβάδι ή καπλαμάς, που η χρήση του συνηθίζεται στην Ανατολή και το Βυζάντιο, είναι μακρύ βαμβακερό ή μεταξωτό, κατακόρυφα ανοιχτό μπροστά ένδυμα. Έχει όμως μανίκια στενά ή πλατιά, άλλοτε μακριά ως τον αγκώνα και άλλοτε ως τον καρπό του χεριού. Φοριέται πάνω από το μακρυμάνικο λεπτό βαμβακερό ή μεταξωτό πουκάμισο με τον πλούσιο σε χρώματα και σχηματοποιημένα θέματα κεντητό διάκοσμο⁹.

Στην Κάρπαθο και στην Κάλυμνο φοριέται συνήθως πάνω από τη βράκα και το πουκάμισο και είναι κατασκευασμένο από βαμβακερό υφαντό, είτε από μεταξωτό ριγωτό και χρυσοποίκιλτο ύφασμα, όπως στο Καστελόριζο, στο Ικόνιο, στην Κερασούντα, στα Γιάννενα. Συνοδεύεται από εξωτερικό ένδυμα τον τζουμπέ στην Αθήνα, το πιρπίρι στα Γιάννενα, τη σάλτα στη Σίλλη Ικονίου, το γιλέκο στην Κερασούντα, την τσόχα στην Λιούντζα, το κοντόχι στο Καστελόριζο⁸.

3.2.3 Φορεσιές με αντέρι.

⁹ "Ελληνική λαϊκή Φορεσιά", Αγγελική Χατζημιχάλη, εκδόσεις Μέλισσα τόμος 1.

Το αντέρι είναι κατασκευασμένο από μεταξωτό ή βαμβακερό ύφασμα, χειριδωτό ή αχειριδωτο με κατακόρυφο άνοιγμα εμπρός και μήκος που φτάνει κάτω από τα γόνατα. Φοριέται είτε ως εσωτερικό ένδυμα, όπως στο Ρουμλούκι και στην Ανατολική Θεσσαλία, είτε ως εξωτερικό, όπως στον Αλμυρό. Συνήθως είναι δουλεμένο με μαχλίτσι δηλ. φορδραρισμένο εσωτερικά και ανάμεσα έχει λεπτό στρώμα από βαμβάκι που στερεώνεται με πολλές βελονιές⁶.

3.2.4 Φορεσιές με σαγιά.

Το ένδυμα αυτό είναι κατασκευασμένο από βαμβακερό ή βαμβακομέταξο ύφασμα με κατακόρυφο μπροστινό άνοιγμα και μήκος που φθάνει κάτω από τα γόνατα. Όταν φοριέται πάνω από βράκα και πουκάμισο έχει μακριά μανίκια με άνοιγμα στο κάτω μέρος και σχισίματα στο πλάι, όπως στην Καρπάσια Κύπρου. Όταν φοριέται πάνω από καβάνι είναι αχειριδωτο και έχει πολλές πτυχές από την μέση και κάτω, όπως στην Καραγκούνα και τέλος όταν φοριέται πάνω από καμουχά ή αντέρι έχει μανίκια ως τον αγκώνα και ποδιές που γυρίζουν προς τα έξω, αφήνοντας να φαίνεται ο πλούσιος συμβολικός διάκοσμός τους, όπως στην Μπάλτσα και στο Ρουμλούκι⁶.

3.2.5 Φορεσιές με φουστάνι ή φούστα.

Ως ενδιάμεσο ένδυμα οι γυναικείες φορεσιές έχουν ένα φόρεμα κομμένο ή άκοπο στην μέση, μανικωτό ή αμάνικο, σε μήκος που ποικίλλει κατά περίπτωση. Παίρνει συνήθως το όνομα του υφάσματος από το οποίο είναι κατασκευασμένο ή λέγεται «φουστάνι». Η λέξη φουστάνι κυριάρχησε σαν συνώνυμη με την λέξη φόρεμα, αλλά προήλθε κι αυτή από ειδικό μπαμπακερό ύφασμα που κατασκευαζόταν στο Fustat της Αιγύπτου⁸.

Τα ενδύματα αυτά είναι κατασκευασμένα από εγχώρια ή πολύτιμα μεταξωτά υφάσματα μονόχρωμα, κλαδωτά και ριγωτά προερχόμενα από την δύση και την Ανατολή. Το φουστάνι σε διάφορες παραλλαγές, μεσαίο ή ριχτό, φοριέται πάντα πάνω από το βαμβακερό, λινό ή μεταξωτό πουκάμισο. Υπάρχουν διάφορες μορφές φουστάνιων, που έχουν στοιχεία από την Βυζαντινή ή την δυτική ενδυματολογία, φορέθηκαν το δεύτερο μισό του 18^{ου} και κατά το 19^{ου} αιώνα, τόσο στην ηπειρωτική όσο και την νησιωτική Ελλάδα, και διακρίνονται στους ακόλουθους τύπους:

α) φουστάνια με αχειριδωτο πανωκόρμι με βαθύ άνοιγμα στο στήθος και πολύπτυχη φούστα που στολίζονται με χρυσά σειρήτια, χρυσοκεντήματα και πρόσθετο πολλές φορές ποδόγυρο από πολυτελή υφάσματα. Άλλοτε είναι μακριά όπως στην Ύδρα και στην Λήμνο και άλλοτε κοντύτερα αφήνοντας να φαίνονται τα μανίκια και ο ποδόγυρος του μεταξωτού βαμβακερού ή λινού, πλούσια διακοσμημένου πουκάμισου, όπως στην Σκύρο, στην Αστυπάλαια και στα Ψαρά. Το συνηθέστερο ένδυμα, που φοριέται πάνω από αυτούς τους τύπους του φουστάνιου, είναι κοντός εξωτερικός επενδύτης με διαφορετικά σχήματα και διαφορετικές τοπικές ονομασίες, όπως τζάκα στην Ύδρα και στην Αμοργό, γουνέλα στα Ψαρά, σάρκα στην Κύπρο.

β) φουστάνια μακριά και πτυχωτά με εφαρμοστό κορμί και μακριά στενά μανίκια σ' όλο το μήκος ή φαρδύτερα και σχιστά από τον αγκώνα και κάτω, που φοριούνται με χειριδωτό ή αχειριδωτο ένδυμα, τσιουμπέ στην Λευκάδα, πιρπιρί στα Γιάννενα, κοζόκα στην Ήπειρο, τσιπούνη στην Δάρδα, μακρολέμπαντο στην Βέροια.

Η φούστα, ένδυμα που σχετίζεται άμεσα με το φουστάνι, είναι πτυχωτή, φοριέται πάνω από μεταξωτά ή βαμβακερά πουκάμισα στολισμένα με δαντέλες ή ασπροκεντήματα και συνοδεύεται από εφαρμοστό μπούστο στην Ζάκυνθο, πεσλί στην Κέρκυρα, μπινίσι στην Ίο, σιγκούνι στην Δρόπολη, κοζόκι και σιγκούνα στην Σαρακατσάνα⁶.

3.3 ΠΡΟΣΘΕΤΑ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ

Τα κύρια ενδύματα που συνθέτουν τις παραδοσιακές γυναικείες ενδυμασίες συμπληρώνονται από ποικίλα εξαρτήματα όπως πουκάμισα, ποδιές, μεταξωτά ή σταμπωτά βαμβακερά μαντήλια για το κεφάλι ή μέση, περίτεχνους κεφαλόδεσμους, πολύχρωμες πλεχτές κάλτσες, χρυσοκέντητα υποδήματα και μαλαμοκαπνισμένα ασημένια ή επίχρυσα κοσμήματα που πέρα από τον πρακτικό τους προορισμό προβάλλουν την τάση για επίδειξη και προβολή ή λειτουργούν ως αποτρεπτικά του κακού^{6,7,8}.

3.3.1 ΠΟΔΙΑ

Χαρακτηριστική στις γυναικείες χωρικές φορεσιές είναι η ποδιά. Το τμήμα του σώματος που καλύπτει προσφέρεται για διακόσμηση, γιατί παρέχει μία ενιαία σχεδόν επιφάνεια^{10,8}.

Η διακόσμηση της ποδιάς είναι πολυποίκιλη. Συνδυάζει απλά γεωμετρικά σχήματα ή φυτικά θέματα και πιο σπάνια ζωικές φιγούρες (πουλιά), πάντοτε όμως με τέτοια διάταξη, ώστε ολόκληρος ο διάκοσμος να είναι οργανικά δεμένος τόσο με το σχήμα, όσο και με τις διαστάσεις της. Στις παραλλαγές της νεοελληνικής φορεσιάς που προέρχονται από κοινωνικές ομάδες απομονωμένες και με ιδιαίτερο τρόπο ζωής, όπως συμβαίνει με τους Σαρακατσάνους, τους νομάδες της Πίνδου και τους Καραγκούνηδες του θεσσαλικού κάμπου, η διακόσμηση στις ποδιές παρουσιάζει μεγαλύτερη ποικιλία όπως το κυκλικό μοτίβο του ρόδακα, του ήλιου και του φεγγαριού καθώς και ο σταυρός¹⁰.

ΥΛΙΚΟ ΠΟΔΙΑΣ

ΕΙΔΟΣ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΕΩΣ

Η ποδιά είναι ένα εξάρτημα σχετικά μικρό. Μπορεί εύκολα να φορεθεί, όπως και να αφαιρεθεί με απλό λύσιμο του ζωνναριού της και έχει άμεση εξάρτηση από το ζωνάρι, του οποίου αποτελεί κατά κάποιο τρόπο προέκταση προς τα κάτω. Η ποδιά έχει συγκεκριμένη διακόσμηση, που της δίνει ξεχωριστή οντότητα. Επίσης καλύπτει

¹⁰ "Η ποδιά της Καραγκούνας", Ελένη Ρωμαιού - Καρασταμάτη, πελοποννησιακό λαογραφικό ίδρυμα, Αθήνα 1980.

και προστατεύει την κοιλιά της γυναίκας, την περιοχή δηλαδή του γυναικείου σώματος που έχει άμεση σχέση με την αναπαραγωγή. Συνδέεται λοιπόν έμμεσα με την γέννηση του παιδιού¹⁰.

Πολλά είναι τα έθιμα που δείχνουν τον προστατευτικό χαρακτήρα της ποδιάς. Στην Κέρκυρα π.χ., όταν τα μικρά παιδιά έβγαζαν άφτρα στο στόμα, την θεραπεία αναλάμβανε η πρωτοθειά, που ως κύριο όργανο χρησιμοποιούσε την ποδιά. Η ποδιά χρησίμευε επίσης ως πρόχειρο αμυντικό, μαγικό, αντικείμενο και για την περίπτωση που η γυναίκα θα συναντούσε φίδι στο δρόμο της. Σύμφωνα με θρακικό έθιμο, η γυναίκα έριχνε κατά γής την μπροστέλα της και συγχρόνως έλεγε τρεις φορές: «κακό δε σ' έκανα, κακό να μη με κάν'ς, σίδερο να γέν'ς». Ο μαγικός ρόλος της ποδιάς διαφαίνεται περισσότερο στα έθιμα που αναφέρονται στην γέννα, και μάλιστα κατά την ώρα του επικείμενου τοκετού, όπου πολλές φορές χρησίμευε ως ωκυτόκιο¹⁰.

3.3.2 ΚΕΦΑΛΟΔΕΣΜΟΣ

Η ποδιά καθώς και ο κεφαλοδεσμός, αποτελούν αρκετές φορές δύο στοιχεία που καθοδηγούν και βοηθούν για μια ασφαλή κοινωνική «αναγνώριση» της γυναίκας. Ο τρόπος που αυτή θα στολίζει το κεφάλι της και η ποδιά που θα φορέσει (αρχές 20^{ου} αιώνα ως την εποχή του μεσοπολέμου, 1930 – 1940) αποτελούν διακριτικά στοιχεία για την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση και την κοινωνική της θέση.

Το «κεφαλομάνηλο» ή «τσίπα», (για τις Καραγκούνες), είναι από μαύρο βαμβακερό ή μεταξωτό αγοραστό ύφασμα, με κέντημα στην μια κυρίως γωνία. Τυλίγεται στο κεφάλι με χαρακτηριστικό τρόπο¹⁰. Τα κεφαλοδέματα είναι περίπλοκα, κυρίως τα νυφικά, που διευθετούνται με ξεχωριστή πάντα φροντίδα από γυναίκες που η κοινότητα θεωρεί ως ειδικές⁸.

3.3.3 ΚΑΛΤΣΕΣ ΚΑΙ ΤΕΡΛΙΚΙΑ

Στα πόδια φοριούνται πλεχτές, βαμβακερές, μάλλινες ή μεταξωτές κάλτσες, σε μήκος ανάλογα με το μήκος του πουκάμισου. Σε πολλά χωριά, το καλοκαίρι οι γυναίκες δεν φορούσαν κάλτσες και παπούτσια⁸.

Στους αγροτικούς και τους ποιμενικούς πληθυσμούς άντρες και γυναίκες φορούν όμοια υποδήματα, που φτιάχνονταν πρόχειρα από τους ίδιους. Στα αστικά κέντρα και τα νησιά πιο συνηθισμένες είναι οι κεντητές παντούφλες. Πιο σπάνιες είναι οι μπότες, που τις συνήθιζαν κυρίως στα νησιά ως υποδήματα της δουλειάς. Χαρακτηριστικά γυναικεία υποδήματα είναι και τα «τερλίκια», υποδήματα κυρίως του σπιτιού που αγκαλιάζουν το πόδι και κατασκευάζονται από τσόχα ή «σαγιάκι» ή είναι πλεχτά. Στο δρόμο, πάνω από τα τερλίκια φοριούνται δερμάτινες παντόφλες ή ξύλινα τσόκαρα.

3.3.4 ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

Τα κοσμήματα ήταν αυτά που έκαναν την παραδοσιακή ενδυμασία επιβλητική. Περισσότερα κοσμήματα χρησιμοποιούνται στις νυφικές ενδυμασίες. Η κεφαλοκόπιτσα είναι το κόσμημα που βάζουν στο πίσω μέρος του κεφαλιού όλες οι γυναίκες όταν δέσουν το κεφαλόδεμα για να το στερεώσουν. Δύο κόπιτσες ενωμένες με δύο αλυσίδες σχηματίζουν το κόσμημα. Η μία έχει συνήθως σχήμα πουλιού, ενώ η άλλη είναι μία ροζέτα με μία κόκκινη πέτρα στην μέση. Οι δυο ακριανές

καρφώνουν. Συχνά οι νίοπαντρες βάζουν δύο κεφαλοκόπιτσες, την μια πίσω από την άλλη μπροστά πάνω από την αράδα με τα φλουριά⁷.

Η αράδα με τα φλουριά (Καρδίτσα – Τρίκαλα) ή η αλυσίδα με τα φλουριά (Σοφάδες – Παλαμάς) στολίζει το μέτωπο, είναι μια αλυσίδα λεπτά επεξεργασμένη με φλουριά στο κάτω μέρος και γάτζους στις άκρες⁷.

Η αρμάθα είναι σειρές αλυσίδες που στολίζουν το στήθος, φτάνοντας πολλές φορές ως κάτω από την ζώνη, με κρεμασμένα ασημένια ή χρυσά νομίσματα, δώρα κυρίως των συγγενών της νύφης. Η αρμάθα συναντάται στην νυφική φορεσιά της Αιδηψού (Αγίας Άννας).

Άλλα κοσμήματα που χρησιμοποιούνται σε όλες τις παραδοσιακές φορεσιές είναι τα σκουλαρίκια, βραχιόλια, πόρπες, γιορντάνια με φλουριά, καδένες, μπελετζίκια (συρμάτινα στολίδια στο κούμπωμα), θηλυκωτάρι (στερεώνεται σε μία ζώνη και σφίγγει την μέση πάνω από το πουκάμισο και την φούστα). Τα κοσμήματα είναι κατασκευασμένα από ειδικό χρυσοχόο που τα υλικά που χρησιμοποιούσε ήταν σύρμα, ασήμι και χρυσό¹⁰.

ΟΙ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΔΕΣ ΚΑΙ Η ΖΩΗ ΤΟΥΣ

Οι караγκούνηδες το κυρίαρχο πληθυσμιακό στοιχείο του Θεσσαλικού κάμπου θα μπορούσαν να θεωρηθούν άμεσοι απόγονοι των πρώτων κατοίκων της περιοχής. Η ετοιμολογία της λέξης караγκούνης αποτελεί πεδίο μελέτης και σύγκρισης καθώς αποδεικνύεται δύσκολη υπόθεση για τους ανθρωπολόγους.

Άλλοι ανατρέχουν στο φυλετικό επίπεδο και άλλοι στα πολιτισμικά καθημερινής φύσεως στοιχεία (από το χρώμα της επιδερμίδας και την ιστορική καταβολή έως τα ενδύματα τη μαύρη φορεσιά και το γλωσσικό ιδίωμα. Το όνομα εμφανίζεται για πρώτη φορά κατά την τουρκοκρατία και πιθανότατα το πρώτο συνθετικό (καρα-) τουρκικής προέλευσης παραπέμπει στο μαύρο χρώμα, ενώ όσον αφορά το δεύτερο (-γκουν) ίσως στο γκούνα (κατεργασμένο δέρμα ζώου) ή στο τουρκικό γιουνάν (Έλληνες). Δεν απουσιάζουν βέβαια και άλλες ερμηνευτικές προσπάθειες, λιγότερο ή περισσότερο βάσιμες που σχετίζονται με το Ελληνικό κάρα (κεφαλή) + το ρήμα κουνώ και ούτε λείπουν παραδόσεις και θρύλοι που φτάνουν μέχρι την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Αναμφίβολα, ο ευρύς κάμπος θα παίξει καθοριστικό ρόλο στο επίπεδο των συλλογικών ασχολιών στις οποίες οι Καραγκούνηδες επιδίδονταν¹¹.

Εικόνα 3 (δεξιά): Καραγκούνες δουλεύουν στα χωράφια

Εικόνα 4 (αριστερά): Ξυπόλητες Καραγκούνες ζυμώνουν κοπριά και άχυρο για να φτιάξουν σβουνιές, που τις καίνε το χειμώνα στο τζάκι αντί για ξύλα. Στο βάθος της εικόνας φαίνονται τα «τσαρδάκια» (κλαδόπλεχτες καλύβες).

Όταν ήρθαν οι Τούρκοι στην Ελλάδα, οι Καραγκούνηδες, που είχαν παράδοση να δουλεύουν την γη, κατέβηκαν από αρβανίτικα χωριά και γίνανε κολίγοι σε τσιφλίκια. Καλλιεργούσαν την γη, τρέφανε και μεγάλωνανε ζώα, άλογα, βουβάλια, γελάδια κλπ. που όλα ανήκαν σε πλούσιους τσιφλικούχους αφεντάδες, Τούρκους και Ρωμιούς. Γύρω στα 1889 θέλησαν να

¹¹ www.psathoxora.gr/karagouna.html.

γίνουν ιδιοκτήτες της γης που καλλιεργούσαν, πράγμα που πέτυχαν στα 1911 όταν τους μοιράστηκε η γη και οι τσιφλικούχοι χάσανε τις μεγάλες περιουσίες τους. Μέσα στα διάφορα τσιφλίκια, και τα σπαρμένα στον πολύ έφορο κάμπο της Θεσσαλίας, είχαν σιγά σιγά χτίσει οι Καραγκούνηδες χωριουδάκια με βεργόπλεχτα καλύβια, όπου ζούσαν την δική τους ζωή. Με τα χρόνια πολλά χωριά γίνανε κωμοπόλεις και τα σπίτια τους πλινθόκιστα, λιθόκιστα κλπ. Στις κωμοπόλεις αυτές έχουν εγκατασταθεί και μερικοί από τις γύρω περιοχές, όπως στην Καρδίτσα, που είναι γνωστό ότι είναι αμιγές караγκουνοχώρι και όπου εγκαταστάθηκαν Αγραφιώτες και Κουτσόβλαχοι. Το 1922 με τις αλλαγές των πληθυσμών δημιουργήθηκαν μερικά προσφυγικά χωριά κοντά στα Καραγκούνικα (Σοφάδες – Παλαμάς). Στα δυτικά της Καρδίτσας, στα ριζά του βουνού κατεβαίνουν τον χειμώνα στα βοσκοτόπια και οι Σαρακατσάνοι, γι' αυτό πολλοί συγγραφείς λανθασμένα ταυτίζουν τους Καραγκούνιδες με τους Κουτσόβλαχους και τους Σαρακατσάνους.

Οι Καραγκούνηδες προσάρμοσαν την καθημερινή τους ζωή, την εργασία και την διασκέδαση στις δυνατότητες και τις ανάγκες του κάμπου¹².

Ασχολήθηκαν με την ιππασία και τη γεωργία ενώ τα κλασικά αθλήματα ήταν η πάλη το λιθάρι, η κοκορομαχία, το κάλεσμα του περιστεριού^{13 11}. Πλούσιος ο πολιτισμός των Καραγκούνηδων του κάμπου.

Σπουδαία και η λαϊκή παράδοσή τους. Εξίσου χαρακτηριστικά και τα έθιμά τους. Σήμερα τούτη η πληθώρα των παραδοσιακών στοιχείων συνεχίζει να εμφανίζεται μέσα από τις ποικίλες και πολλές εορταστικές εκδηλώσεις της Καραγκούνικης ζωής οι οποίες μεταφέρουν μέσα τους τα σημάδια της συντελεσμένης συνάντησης και της επίδρασης των αντιθέσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα θα μπορούσαν να θεωρηθούν τα Ρουγκάτσια, παμπάλαιο έθιμο του Δωδεκαημέρου των Χριστουγέννων με το οποίο επιδιώκεται η αποπομπή των κακών πνευμάτων.

Τα Ρουγκάτσια (Ρουγκατσάρια) αποτελούνταν από ομάδες (10 - 15 μεταμφιεσμένων ατόμων) οι οποίες περιφέρονταν από σπίτι σε σπίτι παίρνοντας την ανάλογη αμοιβή. Μερικά από τα απαραίτητα μέλη του κάθε ομίλου ήταν ο γαμπρός, η νύφη (νέος μεταμφιεσμένος), ο παπάς, ο παππούς, ο γιατρός και οι "αρκουδιάρηδες". Εντυπωσιακός είναι ο αριθμός των τραγουδιών με τα οποία οι Ρουγκατσάρηδες συνόδευαν το πέρασμά τους.

Εξίσου ενδιαφέρουσα Καραγκούνικη ιδιαιτερότητα ήταν το σεργιάνι (από το τουρκικό *Sergan - sergan* = περίπατος, εκδρομή). Πρόκειται για την παρακολούθηση, χάζεμα των χωρών που οι Καραγκούνες χόρευαν κατά τις ημέρες ξεχωριστών εορτών (Φώτα, Πάσχα, κ.α.).

Πρέπει βέβαια να επισημανθεί 'οτι κατά τη διάρκεια του Σεργιανιού πραγματοποιούνταν κι άλλες παράλληλες εκδηλώσεις (πάλη, αγώνες), ενώ δεν απουσίαζαν και οι συμφωνίες, γάμων και τα προξενιά μεταξύ των νέων. Ξεχωριστή μορφή στο χώρο της Καραγκούνικης κοινωνίας αποτελούσε η γυναίκα Καραγκούνα για την οποία άλλωστε έχουν γραφεί και τραγουδηθεί πάμπολλα τραγούδια (με πιο

¹² Συνέντευξη από ντόπιους κάτοικους των χωριών: Καρδίτσομαγούλα, Κανάλια, Αγ. Ακάκιος, Κρουσηγή, Μορφοβούνι, στην Καρδίτσα.

¹³ Η Ελληνική λαϊκή φορεσιά, Αγγελική Χατζημιχάλη, Εκδόσεις Μέλισσα τόμος 2.

γνωστό το "Καραγκούνα"), τα οποία υμνούσαν την ομορφιά, τη φρεσκάδα και τη χάρη της.

4.1. Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΑΣ

Η φορεσιά της Καραγκούνας αποτελείται από δύο ομάδες ενδυματολογικών στοιχείων: τα εξαρτήματα και τα κοσμήματα.

Τα εξαρτήματα που την απαρτίζουν και που από την άποψη διακόσμου συγκαταλέγονται ανάμεσα στα βαρύτερα δείγματα των ποικιλιών της ελληνικής φορεσιάς είναι τα εξής:

1. Η φανέλα
2. Το πουκάμισο
3. Η τραχηλιά
4. Το καβάδι
5. Τα καβαδομάνικα ή μανικούλια ή χούφτες (ανάλογα με την τοπική ορολογία, που παραλλάσει από περιοχή σε περιοχή)
6. Ο σαγιάς
7. Το γιλέκο
8. Η ποδιά
9. Ο κεφαλοδεσμός¹⁴.

4.1.1. Η ΦΑΝΕΛΑ

Εικόνα 5: Η άσπρη Μάλλινη φανέλα με τα πλεχτά χειρότια.

Η φανέλα με τα χε(ι)ρότια, η υφαντική λεπτή μάλλινη φανέλα που άλλοτε φορούσαν κατάσαρκα σε όλα τα Καραγκουνοχώρια, ήταν ραμμένη από τις ίδιες. Όμοια στο σχήμα με το πουκάμισο, είχε ένα μονοκόμματο ίσιο φύλλο που σχημάτιζε την πλάτη και το μπροστινό, χωρίς ραφή στους ώμους. Σε κάθε πλάι, από τη μασχάλη ως τον ποδόγυρο, ράβανε ένα λοξό κομμάτι ύφασμα που της έδινε το απαραίτητο φάρδος στο κάτω μέρος¹⁵.

4.1.1.1 Τα φανελομάνικα.

Η φανέλα έχει τα δικά της μανίκια, τα φανελομάνικα, όμως είναι ξεχωριστό εξάρτημα της ενδυμασίας και χρησιμεύουν ως προεκτάσεις των μανικιών της φανέλας, οι οποίες πιάνονταν σε αυτά κόπτισες και έφταναν προς τα κάτω λίγο πιο

¹⁴ www.konaki.gr/costumes/karagouna.html.

¹⁵ Η ποδιά της Καραγκούνας, Ελένη Ρωμαιο-Καρασταμάτη, Αθήνα 1980, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα.

πάνω από τον καρπό του χεριού. Οι γυναίκες πλέκανε πρόσθετα μανίκια σε διάφορα σχέδια, τα **μανικούλια** ή τα **χερότια**.

Τα φανελομάνικια διακρίνονται σε χειμερινά, τα οποία ήταν υφαντά στον αργαλειό, και είχαν στην ύφανσή τους διάφορα χρωματιστά κεντήματα (κόκκινα, πράσινα και κυρίως μπλε και κόκκινα, που ήταν ανεξίτηλα) και σε ανοιξιάτικα ή καλοκαιρινά από ύφασμα του εμπορίου (μαλλινάκι, μεταξωτό, μπουμπλίνα) σε διάφορα χρώματα (άσπρο, ροζ, γαλάζιο, πράσινο, κόκκινο).

Εικόνα 6: (κάτω) Βελοούδινα φανελομάνικια.

Εικόνα 7: (κάτω) Τα πλεχτά χειρόπια της υφαντής φανέλας.

Υπήρχαν δύο τύποι φανελομάνικων ως προς την μορφή. Τα φανελομάνικια του πρώτου τύπου στένευαν διαδοχικά προς τα κάτω, ώσπου να καταλήξουν στο φάρδος του χεριού, ενώ του δεύτερου ήταν ισόφαρδα, στένευαν κάτω απότομα με σούρες, ενώ προεκτείνονταν από εκεί και κάτω με διαφορετικό ύφασμα¹⁶

4.1.2. ΤΟ ΠΟΥΚΑΜΙΣΟ

Το πουκάμισο παντού όπου φοριέται η караγκούνικη φορεσιά έχει το ίδιο σχήμα και ράψιμο, δεν παρουσιάζει καμιά απολύτως παραλλαγή. Διαφορές βρίσκουμε μόνο στα νυφικά ή γιορτινά από τα καθημερινά πουκάμισα, στο ύφασμα και στο κέντημα. Διαφορετικό είναι επίσης το κέντημα που κάνουν στα νυφιάτικα πουκάμισα της περιοχής Σοφάδων – Παλαμά. Τα λινά υφάσματα για τα καλά νυφιάτικα πουκάμισα, όπως και τα μπαμπακερά για τα καθημερινά τα ετοιμάζαν, τα ύφαιναν και τα ράβανε οι Καραγκούνες¹³.

Εικόνα 8 : (Αριστερά)
Πουκάμισο με κέντημα στα
μανίκια (καλή όψη).

Εικόνα 9 : (Δεξιά)
Πουκάμισο από τον
Παλαμά (πίσω όψη).

¹⁶ Η γυναικεία караγκούνικη ενδυμασία, Κ.Δ. Τσαγγαλάς, Εκδόσεις EOMEX.

Το πουκάμισο φοριέται πάντοτε πάνω από τη φανέλα και πρέπει να φτάνει ως τους αστραγάλους. Για να ραφεί, κόβεται σε όλο το φάρδος του υφάσματος, ένα κομμάτι ύφασμα με μήκος ανάλογα με το ύψος που έχει η κάθε κοπέλα. Το κομμάτι αυτό το διπλώνουν στα δύο στο μήκος και σχηματίζεται η πλάτη και το μπροστινό, χωρίς ραφή στους ώμους. Κάθετα, στη μια όψη, ανοίγουν την τραχηλιά και στρογγυλεύουν την λαιμόκοψη. Στα πλάγια ράβουν τα λαγκιόλια.

Τα μανίκια οι Καραγκούνες τα αλλάζουν ανάλογα με τις περιστάσεις, γι' αυτό τα ράβουν, τα κεντούν και τα κρατούν πάντοτε ξέχωρα από το κυρίως πουκάμισο. Όταν χρειάζεται, τα ράβουν πρόχειρα κάθετα στον κορμό από το ρέλιγμα που τους κάνουν στο πάνω μέρος για να μην ξεφτάνε^{12,13,15,16}.

Το πουκάμισο το κεντούν οι γυναίκες στο γύρο του λαιμού, στην τραχηλιά, στον ποδόγυρο και στα μανίκια. Τα νήματα για το κέντημα τα

Εικόνα 10: (πάνω Αριστερά) Λινομάνικο Πουκάμισο από την κοινότητα Σερβώτα Τρικάλων.

Εικόνα 11: (πάνω Δεξιά) Πουκάμισο Ολόλινο από το Λαογραφικό Μουσείο Καρδίτσα, προέρχεται από το Αγναντερό.

Εικόνα 12: Λινομάνικα του Λαογραφικού Μουσείου Καρδίτσας. Το λινομάνικο πάνω Δεξιά έχει φούντα (πορτοκαλί) στα πλάγια.

ετοίμαζαν οι γυναίκες και τα στρίβανε σε πολύ λεπτές κλωστές. Το καθημερινό πουκάμισο έχει πάντοτε μαύρα κεντήματα από καλά μαλλιά, όπως και ο λαιμός και η τραχηλιά του νυφικού. Για τον ποδόγυρο και τα μανίκια του νυφικού πουκάμισου βάφουν μαλλιά με διάφορες φυτικές ουσίες κόκκινα, γαλάζια και πράσινα και τα «ρίχνουν» ανάμεσα στο μαύρο.

Στα καθημερινά πουκάμισα το κέντημα του ποδόγυρου, του πάτου, γίνεται με μονή βελονιά, μετρώντας τις κλωστές του υφάσματος. Ανάλογα με την κλίση της βελονιάς σχηματίζονται τα σχέδια και παίρνουν τις ονομασίες : τα κυπαρίσσια, τα κουκούλια, το τσακιστό, το ασπροντυμένο, ο αλτσάκος, το λαγαδερό, το αναποδίσιο ή ο ντεκλιμές (Σοφάδες). Στα κάπως πιο επίσημα πουκάμισα που φορούν για γιορτινά οι μεσήλικες γυναίκες, τα «μεσόκαιρα», κεντούν και τα δυο σχέδια το ένα πάνω από το άλλο και σχηματίζουν το σύρτη με το αναποδίσιο, το τσακιστό με τα κουκούλια, τις βούλες με τα κουκούλια και τις καμαρίτσες, το δέμα με τα μισοκομμένα κουκούλια, το μαύρο με τα κουκούλια και τις μύτες. Το απλούστερο σχέδιο, τις κούπες με τα κουκούλια, το κεντούσαν συνήθως τα κορίτσια στα δικά τους πουκάμισα.

Ο πάτος στα νυφικά πουκάμισα έχει πλατύτερο κέντημα, κυρίως μαύρο με κόκκινα γαλάζια και πράσινα σχήματα ανάμεσα, τα *λογάρια*. Σε όλες τις περιοχές κεντούν το ίδιο σχέδιο και το ονομάζουν στην περιοχή Καρδίτσας και Τρικάλων το γουργουλομάτικο με τα κουκούλια και τα λογάρια, ενώ στην περιοχή Σοφάδων – Παλαμά το ονομάζουν σερπαλωτή με τα ντουμάρια ή σταυρό με σερπαλωτή και ντουμάρια. Πάνω στις ραφές των λαγκιολιών κεντούν από τον ποδόγυρο προς τα πάνω ένα πολύ στενό κέντημα στα καθημερινά πουκάμισα και στα νυφικά, τον ανήφορο (Καρδίτσα – Τρίκαλα) ή τα γονατάρια (Σοφάδες – Ματαράγγα – Παλαμάς). Στα νυφικά πουκάμισα ο ανήφορος έχει πάντα το ίδιο όνομα, τα λογάρια, δηλαδή πολύχρωμο κέντημα, όπου κυριαρχεί το κόκκινο^{12,13,15,16}.

Στα καθημερινά μανίκια το κέντημα γίνεται με τον ίδιο τρόπο κι έχει τις ίδιες ονομασίες. Ο στύλος ή ο ανήφορος (Καρδίτσα – Τρίκαλα) ή η κλάρα (Σοφάδες – Παλαμάς) είναι η κατακόρυφη κεντημένη στενή λουρίδα, από τον καρπό ως τον ώμο, που έχει σε όλα τα μανίκια 0,04μ φάρδος και την ονομασία, για το κέντημα λογάρια. Στα νυφικά λινόμανικα σε όλες τις περιοχές συνηθίζουν περισσότερο το σχέδιο που ονομάζουν περιστέρα με τα σταυρούδια, ή με την κύκλα και τα λογάρια. Ονομαστά είναι τα πουκάμισα που κεντούν στο χωριό Αρτεσιανό της Καρδίτσας για τα πολύπλοκα σχέδια με την τέλεια τεχνική εκτέλεση. Γι' αυτό πολύ συχνά τα σχέδια των κεντημάτων παίρνουν τη γενική ονομασία *αρτεσιανό*.

Το στολισμό των πουκάμισων συμπληρώνουν με φούντες γύρω από τον ποδόγυρο και στα μανίκια. Στα καθημερινά πουκάμισα οι φούντες γίνονται με μαύρα μαλλιά λεπτά στριμμένα και είναι τέσσερις σε κάθε μανίκι. Στα νυφικά πουκάμισα είναι μεταξωτές πολύχρωμες, γαλάζιες, κόκκινες, πράσινες, πορτοκαλιές και μαύρες. Μόνο στην περιοχή Σοφάδων – Παλαμά οι φούντες είναι σε όλα τα πουκάμισα μαύρες μάλλινες και οι πάνω φούντες πυκνά ραμμένες γύρω από τα μανίκια και κοντές.

Για την προίκα τους κεντάνε συνήθως τρία πουκάμισα, ένα νυφικό λινό και δύο καθημερινά. Μανίκια καθημερινά και γιορτινά παίρνουν έξι ως οχτώ ζευγάρια που τ' αλλάζουν ανάλογα με τις περιστάσεις. Συχνά μια νιόπαντρη γυναίκα φορεί

καλά νυφικά λινόμάνικα με το καθημερινό της πουκάμισο στο παζάρι ή στις μικρές γιορτές, όπως μια μεσόκοπη φορεί γιορτινό πουκάμισο με καθημερινά μανίκια σκέτα μαύρα χωρίς χρώματα μια Κυριακή ή σε γάμο συγγένισσάς της.

Στο πένθος οι γυναίκες κόβουν τις φούντες από τα πουκάμισά τους και βάφουν τα κεντήματά τους μαύρα, *μαραγκά* όπως τα λένε ή κεντούν με μαραγκά μαλλιά και πολύ απλά σχέδια τα μανίκια και τον ποδόγυρο^{12,13,15,16}.

4.1.3. Η ΤΡΑΧΗΛΙΑ

Η τραχηλιά μπήκε στη φορεσιά τους πριν 50-60 περίπου χρόνια για περισσότερο στολισμό, παλαιότερα ήταν κεντημένο στη θέση της τραχηλιάς το ίδιο το πουκάμισο. Την ξεχωριστή τραχηλιά τη φορούν πάνω από το πουκάμισο και καλύπτουν όλο το στήθος ως τη μέση. Την κεντούν κατακόρυφα στο κέντρο μπροστά με τις κλωστές που κεντούν τα ποκάμισα και γεωμετρικά πολύχρωμα σχέδια, συνήθως

Εικόνα 13: (Αριστερά) η τραχηλιά.

«σταυρούδια». Μόνο οι ηλικιωμένες και όσες έχουν πένθος φορούν τραχηλιές βαμμένες μαραγκές.

Η τραχηλιά γινόταν βασικά στο στενόμακρο παραλληλόγραμμο ύφασμα, που έφτανε από το λαιμό ως την μέση. Στην μία στενή πλευρά του υφάσματος έκοβαν κυκλικά την λαιμόκοψη, στην οποία περνούσαν γιακά, για να μην ξεφτίζει. Οι γωνίες της λαιμόκοψης κούμπωναν με σουστές ή κόπιτσες πίσω στον αυχένα ή δένονταν στο σημείο αυτό με την βοήθεια μικρής λωρίδας, προέκτασης του γιακά, η οποία προεξείχε και από τις δυο γωνίες της λαιμόκοψης. Στις γωνίες της άλλης στενής πλευράς, βάσης της τραχηλιάς, στο ύψος της ζώνης, έραβαν δύο στενές λωρίδες πανιού, για να δένεται μ' αυτές η τραχηλιά πίσω στην μέση^{12,13,15,16}.

4.1.4. ΤΟ ΚΑΒΑΔΙ

Το καβάδι που φορούν στην περιοχή Σοφάδων – Παλαμά στη θέση του κοντοσαγιά είναι ραμμένο με κόκκινο μπουχασί και εσωτερικά φοδραρισμένο με άσπρο ύφασμα του αργαλειού. Ανάμεσα στα δύο αυτά υφάσματα έχει ένα λεπτό

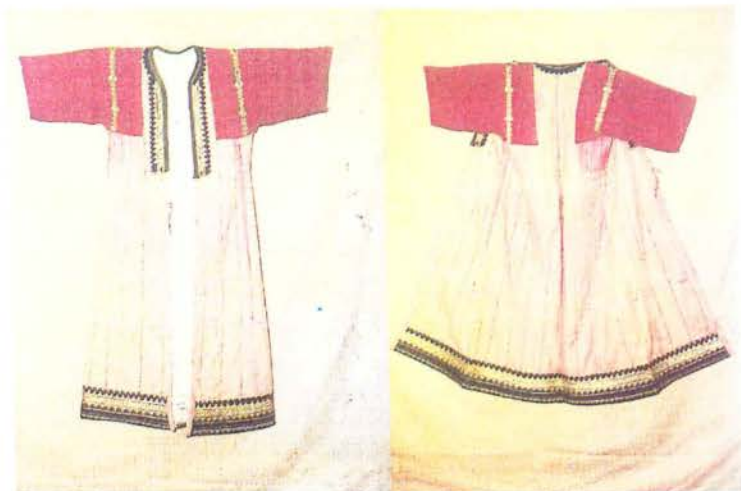

στρώμα μπαμπάκι που ράβεται με κάθετα γαζιά, για να είναι ζεστό.

Εικόνα 14: (Από αριστερά προς τα δεξιά) το καβάδι (μπροστινή όψη) και δίπλα το ίδιο καβάδι από την πίσω όψη.

Ένα μονοκόμματο ίσιο φύλλο σχηματίζει την πλάτη και άλλο ένα κατακόρυφα κομμένο στο κέντρο σχηματίζει τα δύο μπροστινά. Στα πλάγια κάτω από τη μασχάλη ράβουν ως τη μέση δυο μικρά λαγκιόλια που συγκρατούν τέσσερα μεγάλα. Τα λαγκιόλια αυτά φτάνουν ως τον ποδόγυρο και όπως φαρδαίνουν

στο κάτω μέρος κάνουν το καβάδι άνετο στο περπάτημα. Τα καβαδομάνικα, τα μανίκια του καβαδιού είναι ραμμένα κάθετα στον κορμό και φτάνουν ως τον αγκώνα.

Εικόνες 15, 16:
(από αριστερά προς
τα δεξιά) καβάδι με τα
καβαδομάνικα του
(μπροστινή όψη) και
δεξιά το ίδιο καβάδι
από την πίσω όψη.

Το καβάδι έχει για τέλειωμα γύρω από το λαιμό και στην τραχηλιά ρέλιασμα από πράσινο ρούχο και είναι κεντημένο από τους ραφτάδες – τερζήδες στην τραχηλιά, στα μανίκια γύρω απ' τους ώμους και στον ποδόγυρο με χρυσό σειρήτι σε διάφορα σχέδια. Πίσω στον αυχένα, όπου το κέντημα δεν φαινόταν καθώς και κάτω κοντά στην μέση, όπου σκεπάζονταν από το ζωνάρι, το ασημοζώναρο κλπ, γινόταν πολύ πιο στενό και απλό. Το κέντημα της τραχηλιάς γίνεται πάνω σε μια λουρίδα γαλάζιο ρούχο και ράβεται στο καβάδι, αφού κεντηθεί με κίτρινες χρυσές κλωστές. Με τον ίδιο τρόπο γίνεται και το κέντημα του ποδόγυρου. Η λωρίδα του ποδόγυρου κατασκευαζόταν με μαύρο ρούχο, ενισχυμένο με άσπρο πανί του καμπότ. Τα επίρραπτα χρυσοκεντήματα της λωρίδας, σύμφωνα με τις ονομασίες που χρησιμοποιούσαν στον Παλαμά ήταν: ο «κυνηγός», τα «κουκούλια» ή «κουκλάκια», το «κλίμα», οι «κυκλούλες», τα «σειρίπια» κτλ. Στα μανίκια το κέντημα γίνεται πάνω στο ύφασμα, γύρω απ' τον ώμο, με πολύ λεπτές χρυσές κλωστές^{12,13,14,15}.

4.1.5. ΤΑ ΚΑΒΑΔΟΜΑΝΙΚΑ

Οι κοπέλες σκεπάζουν τα κόκκινα καβαδομάνικα και τα κεντήματά τους με άσπρο ύφασμα, να μη φαίνονται. Οι νύφες τη μέρα του γάμου τους βγάζουν το άσπρο ύφασμα. Συχνά, για να είναι ωραιότερο, πρέπει το μανίκι, να το ντύνουν με κόκκινο βελούδο, κεντημένο στο πάνω μέρος με χρυσές κλωστές. Έτσι στολισμένο φορούν το καβάδι επτά περίπου χρόνια, μετά ξαναβάζουν το άσπρο ύφασμα στα μανίκια. Δώδεκα χρόνια μετά το γάμο βγάζουν όλα τα χρυσά κεντήματα από το καβάδι και το βάζουν μαύρο, σκουντρανί, όπως λένε, ενώ κρατούν το άσπρο ύφασμα στα μανίκια. Στα δώδεκα όμως χρόνια μετά τον γάμο συνηθίζουν να το φορούν μόνο το καλοκαίρι, και το χειμώνα βάζουν στη θέση του το σιγκούνι.

Στην περιοχή Καρδίτσας – Τρικάλων δε φορούν καβάδι, έχουν όμως καβαδομάνικα, πρόσθετα μανίκια που φτάνουν ως τον αγκώνα και φοριούνται πάνω από τα μανίκια του πουκαμίσου. Τα καβαδομάνικα αυτά είναι άλλοτε πρόχειρα στερεωμένα στον κοντοσαγιά και άλλοτε σ' ένα μικρό μπούστο ειδικά ραμμένο γι' αυτά.

Εικόνα 17: (Από πάνω προς τα κάτω)
Καβαδομάνικα από το χωριό
Σερβώτα Τρικάλων (μπροστινή όψη)
Από κάτω τα ίδια καβαδομάνικα από την πίσω
όψη.

Είναι ραμμένα και κεντημένα γύρω απ' τον ώμο με λεπτή χρυσή κλωστή από τους ειδικούς ραφτάδες – τερζήδες, συχνά όμως και από τις κεντήστρες που υπάρχουν στα χωριά. Οι νέφες και οι νιόπαντρες φορούν κόκκινα βελούδινα καβαδομάνικα, ενώ οι κοπέλες και οι χρόνια παντρεμένες σκέτα άσπρα πάνινα. Στο πένθος βάζουν τα καβαδομάνικα μαύρα^{12,13,15,16}.

4.1.6. Ο ΣΑΓΙΑΣ

Πάνω από το καβάδι η νύφη φορούσε τον «καλό» σαγιά. Ο «καλός» σαγιάς της νύφης ήταν εργόχειρο των κοριτσιών, και ως προς το χώρισμα (κόψιμο) και ως προς τα κεντήματα. Ο νυφικός σαγιάς γινόταν αμάνικος, για να μην σκεπάζονται τα βουσιτιά καβαδομάνικα, χαρακτηριστικό γνώρισμα της νιόπαντρης, ενώ ο σαγιάς της ανύπαντρης ήταν χειριδωτός για τον αντίθετο σκοπό, για να σκεπάζει δηλαδή τα κόκκινα μανίκια. Ο ποδόγυρος του νυφικού σαγιά είχε ιδιαίτερη διπλή λωρίδα (όπως του καβαδιού) η οποία αποτελούνταν από δύο στενότερες λωρίδες, ραμμένες μαζί την μία πίσω από την άλλη. Ήταν επίσης ενισχυμένη από την ανάποδη με καναβάτσο και φοδραρισμένη.

Τα κεντήματα των ραφών ήταν ελάχιστα.

Οι σαγιάδες στην παραγκούνικη φορεσιά είναι δύο, ο εσωτερικός και ο εξωτερικός, όμοιοι μεταξύ τους. Διαφέρουν όμως από περιοχή σε περιοχή στο ράψιμο και στο χρώμα, όπως διαφορετική είναι και η ονομασία που δίνουν σε κάθε περιοχή στον εσωτερικό σαγιά. Στην Καρδίτσα τον ονομάζουν **κοντοσαγιά** και στα Τρίκαλα **χαμπλουσαγιά**, ενώ ο εξωτερικός έχει και στις δύο περιοχές την ίδια ονομασία, χαρτζωτός, από τα χαρτιά ή ζέχια που τον στολίζουν. Στην περιοχή Σοφάδων – Παλαμά τη θέση του εσωτερικού σαγιά κρατά το καβάδι. Ο εξωτερικός σαγιάς είναι όμοια ραμμένος με το σαγιά της περιοχής Καρδίτσας, έχει όμως διαφορετικό στολισμό.

Εικόνα 18: (Αριστερά) Καλός επίσημος Σαγιάς.

Ο κοντοσαγιάς, το χωρίς μανίκια φόρεμα που μπαίνει πάνω από το πουκάμισο και κάτω από τον καλό σαγιά, στην περιοχή Καρδίτσας είναι ραμμένος με άσπρο μπαμπακερό ύφασμα, βουρνωτό. Κατακόρυφα ανοιχτός μπροστά παίρνει στο άνοιγμα αυτό δυο λοξά φύλλα τα *μπροστινάρια*, μια μάννα, ένα ίσιο κομμάτι ύφασμα σχηματίζει την πλάτη. Στα πλάγια κάτω από τη μασχάλη και ως τη μέση ένα μικρό ορθογώνιο κομμάτι ύφασμα ενώνει την πλάτη με το μπροστινό και συγκρατεί τα λαγκιόλια, που ανάλογα με την περίπτωση είναι τρία ή πέντε. Τα λαγκιόλια αυτά ράβονται έτσι που να σχηματίζουν πιέτες κοντά κοντά ραμμένες η μία με την άλλη.

Τον κοντοσαγιά το στολίζουν στα μπροστινάρια από το λαιμό ως τη μέση, στην πλάτη, τον κορμό, και στον ποδόγυρο. Τα μπροστινάρια και ο κορμός είναι στολισμένα με μαύρα κορδονάκια, τα καρέλια, ραμμένα με χρωματιστά γαζιά σε διάφορα σχέδια, που παλιότερα ράβανε στο χέρι. Για να στολίσουν τον ποδόγυρο οι ραφτάδες – τερζήδες ράβουν πάνω σε μια στενή λουρίδα μερινό τα καρέλια με τα πολύχρωμα γαζιά σε διάφορα σχέδια. Όταν τελειώσει η λουρίδα την τοποθετούν ολόγυρα στον ποδόγυρο μέσα από το στρίφωμα. Για περισσότερο στολισμό δεξιά και αριστερά σε κάθε ραφή του κοντοσαγιά κάνουν κάθετα μαύρα γαζιά, άλλοτε τα έκαναν στο χέρι οι ράφτες – τερζήδες.

Ο **χαμπλουσαγιάς** της περιοχής Τρικάλων είναι όμοια ραμμένος, βαμμένος και κεντημένος με τον εξωτερικό χαρτζωτό σαγιά, αλλά είναι κοντύτερος από αυτόν.

Ο σαγιάς, που φορούν πάνω από τον κοντοσαγιά στην περιοχή Καρδίτσας ή το καβάδι στην περιοχή Σοφάδων – Παλαμά, είναι ραμμένος με άσπρο μπαμπακερό βουρνωτό ύφασμα και κεντημένος από τους ειδικούς ραφτάδες – τερζήδες.

Όμοια ραμμένος στις δυο αυτές περιοχές έχει ένα μονοκόμματο ίσιο φύλλο που σχηματίζει την πλάτη. Τα δύο μπροστινά σχηματίζουν τέσσερα κομμάτια ύφασμα, λοξά κομμένα, που μπαίνουν δύο από κάθε πλευρά και είναι κοντύτερα το ένα από το άλλο. Το μακρύτερο φύλλο μπαίνει προς το κέντρο και ράβεται με την πλάτη στο ύψος των ώμων, το κοντύτερο είναι ραμμένο προς τα πλάγια, και φτάνει ως τη μασχάλη. Κάτω ακριβώς από τη μασχάλη, προς τα πίσω, μπαίνει ένα μικρό λαγκιόλι που φτάνει ως τη μέση και ενώνει την πλάτη με τα μπροστινά. Σ' αυτό στηρίζονται πέντε λαγκιόλια σε κάθε πλάι. Τα λαγκιόλια αυτά σχηματίζουν, καθώς τα ράβουν, πέντε πιέτες σε κάθε πλάι.

Το κορμί του σαγιά, το επάνω μέρος ως τη μέση, το ντύνουν με κάμπουτ, αμερικάνικο πανί, και στολίζουν τις ραφές δεξιά και αριστερά με μαύρα γαζιά^{12,13,15,16}.

Εικόνα 19: Ο χαρτζωτός σαγιάς βαμμένος λουλάκι όπως τον φορούν στα Μεγάλα Καλύβια Τρικάλων.

Ο σαγιάς που φορούν στα χωριά Μεγάλα Καλύβια και Αγία Κυριακή Τρικάλων διαφέρει στο σχήμα από τους παραπάνω σαγιάδες. Έχει μικρό κορμί και σαράντα ως πενήντα λαγκιόλια που στηρίζονται σ' αυτό και σχηματίζουν, καθώς τα ράβουν οι ραφτάδες, ανάλογες πιέτες.

Στις περιοχές Καρδίτσας και Τρικάλων ο σαγιάς στολίζεται με χάρτζια που ράβονται σε κάθε περιοχή. Στην

περιοχή Καρδίτσας είναι μεταξωτά κορδονάκια στριμμένα με νήματα πορτοκαλιά και κόκκινα με λιγότερο γαλάζιο, πράσινο και μαύρο, ενώ στην περιοχή Τρικάλων υπερिσχύει ο πράσινος και γαλάζιος χρωματισμός με λίγο κόκκινο ανάμεσα. Τα χάρτζια ράβονται πάνω σε μια λουρίδα μερινό (λεπτό μάλλινο ύφασμα), σε διάφορα σχέδια και τελειωμένα τοποθετούνται πάνω στο σαγιά, γι' αυτό και ολόκληρος αυτός ο στολισμός έχει την ονομασία λουρίδα. Οι καλοί χαρτζωτοί σαγιάδες έχουν πάντα το ίδιο σχέδιο στη λουρίδα: ένα στρόβιλο δεξιόστροφο και αριστερόστροφο που όταν τελειώνει ο ένας αρχίζει ο άλλος με εναλλασσόμενα χρώματα, γι' αυτό και η λαϊκή φαντασία του έδωσε την ονομασία το κλειδωτό ή ο κυνηγός. Συχνά τον κυνηγό συμπληρώνουν μύτες που μπαίνουν ξεχωριστά πάνω ψηλά στο κέντημα, ο κυνηγός με τις μύτες. Μέσα από τη λουρίδα και πάνω από τον ποδόγυρο ράβουν μια στενή μαύρη νταντέλα την πανωλόρδα που άλλοτε την πλέκανε με το βελονάκι οι γυναίκες. Στις περιοχές αυτές ο σαγιάς δεν έχει άλλο στολισμό, γιατί το κορμί του στολίζεται από το γιλέκι που φορούν πάνω απ' αυτόν.

Εκείνο που χαρακτηρίζει το σαγιά της περιοχής Σοφάδων – Παλαμά είναι το κόκκινο μπουχασί που έντυνε εσωτερικά τα δυο μπροστινά και ήταν πάντα κεντημένο γεωμετρικά με τις ίδιες παραπάνω μαύρες κλωστές. Είναι φανερό πως ανασήκωναν προς τα έξω τα μπροστινά. Οι νεώτεροι σαγιάδες δεν έχουν το στολισμό αυτό^{12,13,15,16}.

Το σαγιά της περιοχής αυτής όπως και των Τρικάλων τον βάφουν γαλάζιο με λουλάκι. Βάζουν σ' ένα κομμάτι ύφασμα λουλάκι και αφού το δέσουν, το βουτούν σε ζεστή κόλλα και το τρίβουν με δύναμη πάνω στο τεντωμένο ύφασμα του σαγιά. Μόλις τελειώσουν το βάψιμο τον «σιδερώνουν» μ' ένα βαρύ κύλινδρο, γυάλινο συνήθως, για να γυαλίσει και να σταθούν τα λαγκιόλια, οι μπλέτες^{12,13,15,16}.

4.1.7. ΤΟ ΓΙΛΕΚΟ

Το γιλέκι το φορούν οι γυναίκες πάνω από το σαγιά στις περιοχές Καρδίτσας και Τρικάλων, για να σφίγγουν και να συγκρατούν το στήθος. Κοντό, πάνω από τη

μέση, με μεγάλο άνοιγμα στην τραχηλιά και τις μασχάλες είναι ολόκληρο ρελιασμένο στα στριφώματα με ρούχο. Μέσα από το ρούχο ράβουν σειρές ζέχια και πιο μέσα κεντούν οι τερζήδες διάφορα σχέδια όπως: τα φεγγάρια, τα κλειδωτά, την κλάρα κλπ.

Εικόνα 20: (Αριστερά) Γιλέκι από τα Μεγάλα Καλύβια Τρικάλων με επιπρόσθετα λευκά μεταξωτά μανίκια.

Εικόνα 21: (Δεξιά) η πίσω όψη του ίδιου γιλέκου της εικόνας 20.

Στην πλάτη μόνο αφήνουν στο κέντρο ένα ορθογώνιο ακέντητο κομμάτι για να φαίνονται οι μύτες, που πλέκουν οι γυναίκες με μαραγκή κλωστή και με το βελονάκι. Είναι δηλαδή οι μύτες μια λεπτή μαύρη νταντέλα

που ράβουν γύρω από το ακέντητο ύφασμα. Το γιλέκο κάθε περιοχής όμοιο με της άλλης, έχει πάντα τα χρώματα της λουρίδας του σαγιά που το συνοδεύει.

Εικόνα 22: Γιλέκο του Λαογραφικού Μουσείου Καρδίτσας, με φούντες στην πίσω όψη (δεξιά).

4.1.8. Η ΠΟΔΙΑ

Οι Καραγκούνες συνήθιζαν να φορούν δυο ποδιές, τη μία πάνω στην άλλη, και σε μερικά χωριά της περιοχής Σοφάδων – Παλαμά μια Τρίτη, μικρή τετράγωνη σαν μαξιλαράκι, εσωτερικά. Πάνω απ' αυτήν φορούσαν μια μεταξωτή, που αργότερα γινόταν από βελούδο. Τις επίσημες μέρες σε όλες τις περιοχές οι νύφες και οι νιόπαντρες είχαν για τρίτη εξωτερική ποδιά τη ρούχινη χρυσοκέντητη, ενώ οι νέες και οι χρόνια παντρεμένες φορούσαν ρούχινες ποδιές κεντημένες με ζέχια. Σήμερα φορούν σε όλες τις περιοχές μονάχα μια ποδιά μεταξωτή μονόχρωμη, σε διάφορους χρωματισμούς.

Η μικρή τετράγωνη ποδιά, ήταν ραμμένη με χοντρό μπαμπακερό αργαλείσιο ύφασμα, υφασμένο από τις γυναίκες και δουλεμένο εσωτερικά με μπαμπάκι, σαν ένα πολύ λεπτό μαξιλαράκι. Τη φορούσαν στο χωριό Αστρίτσι και σε μερικά άλλα χωριά της περιφέρειας Σοφάδων – Παλαμά, κάτω από τη βελούδινη και τη ρούχινη ποδιά για να στέκουν καλύτερα, να τεντώνουν οι άλλες δυο και να μη φαίνεται η κοιλιά τους^{12,15}.

Εικόνα 23: (Αριστερά) Ουτραδένια ρουχίσια/ρούχινη ποδιά.

Εικόνα 24: (Κέντρο) Μεταξωτή νυφική ποδιά από τα Μ.Καλύβια Τρικάλων.

Η χρυσοκέντητη ρούχινη ποδιά είναι ένα από τα διαλεκτότερα δείγματα της ελληνικής χρυσοκεντητικής και από τα ωραιότερα κομμάτια της караγκούνικης φορεσιάς. Τη φορούσαν πάνω από τη μεταξωτή ή τη βελούδινη ποδιά στις επίσημες μέρες, οι νέφες και οι νιόπαντρες. Είναι όμοια ραμμένη, από τους ραφτάδες, για όλες τις περιοχές, διαφέρει μόνο στα θέματα και στα χρώματα που άλλοτε κεντούσαν στα χωριά, ειδικευμένες στο κέντημα αυτό, γυναίκες.

4.1.8.1. ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΥ ΣΥΝΘΕΤΟΥΝ ΤΗΝ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΚΗ ΠΟΔΙΑ

Κάθε караγκούνικη ποδιά έχει τα ίδια πάντοτε βασικά στοιχεία, από τα οποία απαρτίζεται.

Το σχήμα της ποδιάς είναι τραπεζοειδές και αποτελείται από τρία κομμάτια: δυο οριζόντια, το **αμπόλι** και η **πόστα**, και ένα κατακόρυφο, η **κυρίως ποδιά**. (σχέδιο1)

← Σχέδιο 1

⚡ Το Αμπόλι η Φέλπα

Το κομμάτι αυτό αποτελεί ένα είδος ζώνης για την ποδιά και έχει σχήμα πεπλατυσμένου τραπέζιου που φαίνεται σαν να είναι τοποθετημένο ανάποδα, έχοντας δηλαδή τη μεγαλύτερη βάση του επάνω.

Στις νεότερες τσόχινες ποδιές το αμπόλι είναι φτιαγμένο κατά κανόνα από ύφασμα της κύριας ποδιάς. Συνήθως χρησιμοποιείται βελούδο ή άλλο ύφασμα της μηχανής (μεταξωτό ή βαμβακερό), απλό ή με διάφορα σχέδια. Στην ανάποδη το ύφασμα αυτό ενισχύεται με χαρτόνι. Το διαφορετικό ύφασμα έμπαινε στις ποδιές σκόπιμα, ίσως για να γίνει οικονομία στο βασικό υλικό. Χρησιμοποιούσαν δηλαδή ένα κομμάτι ύφασμα που περίσσευε από αλλού. Στις πολύ παλιές όμως τσόχινες ποδιές, οι οποίες ήταν ολόκληρες κεντημένες στο χέρι. Το αμπόλι είναι από την ίδια τσόχα με της κυρίως ποδιάς. Συχνά μάλιστα στο κέντρο του κεντιόνταν μικρό μοτίβο από τα ίδια γαϊτάνια με αυτά που ήταν κεντημένη ολόκληρη η ποδιά.

Στις σκουτίσιες ποδιές το αμπόλι γίνεται άλλοτε από ένα κομμάτι σκουτί διαφορετικού χρώματος από το σκουτί που χρησιμοποιήθηκε για την κύρια επιφάνεια της ποδιάς, και άλλοτε από το ίδιο.

Στο αμπόλι γαντζώνουν οι Καραγκούνες τα κοσμήματα της μέσης που είναι η συρματερή ζώνη και το διπλό ή μονό κιουστέκι της μέσης, ή μπαλιτζούδα. Είναι επομένως το αμπόλι ένα κομμάτι της ποδιάς που εύκολα φθείρεται. Γι' αυτό οι ραφτάδες προτιμούσαν να χρησιμοποιούν σ' αυτό το τμήμα ύφασμα διαφορετικής ποιότητας, που μπορούσε να αντικατασταθεί εύκολα και χωρίς να αλλοιωθεί η μορφή της ποδιάς^{12,15,16}.

Η διακόσμηση στο αμπόλι παρουσιάζει τελείως άσχετη με το τερζήδικο κέντημα της κυρίως ποδιάς. Τα μόνα στοιχεία που συνδέουν αυτό το τμήμα με την υπόλοιπη ποδιά είναι:

1) τα γαϊτάνια, που πολλές φορές το διακοσμούν σχηματίζοντας άλλοτε παράλληλες ευθείες γραμμές και άλλοτε καμπύλες απλές ή συνδυασμένες με ζιγκζακ. Οι γραμμές αυτές ποικίλλονται με μικρές σπείρες, θηλίτσες, όπως λέγονται, ή με τρίγωνα αντικριστά, τα ντουγαδάκια.

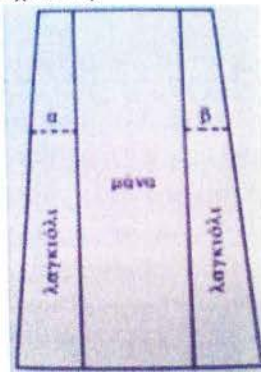
2) Ένα σειρήτι φτιαγμένο από χρωματιστά ή χρυσά γαϊτάνια (ανάλογα με το κέντημα της ποδιάς) που πλέκονται κοσιίδα, την κοσανίτσα. Αυτό τριγυρίζει, ολόκληρη την ποδιά, δηλαδή και τα τρία βασικά της κομμάτια.

3) το ρέλι, από λουρίδα τσόχας, που φυτιλιάζει ολόκληρη την ποδιά¹⁵.

✚ Η κυρίως ποδιά.

Η κυρίως ποδιά είναι και το σπουδαιότερο κομμάτι, έχει επίσης σχήμα τραπεζίου. Απαραίτητο στοιχείο εδώ είναι οι κατακόρυφες ραφές που χωρίζουν το τραπέζιο σε τρία μέρη: ένα κεντρικό που λέγεται μάνα και έχει σχήμα ορθογώνιο παραλληλόγραμμο, και δυο όμοια, πλαϊνά, λοξά φύλλα, τις λόξες ή τα λαγκιόλια, που έχουν κι αυτά σχήμα τραπεζίου με δύο γωνίες ορθές το καθένα^{12,15}.

Σχέδιο 2 ↓

Στα λαγκιόλια, και ιδίως στα 2/3 περίπου του συνολικού ύψους της ποδιάς, μπορεί να υπάρχουν, ή να υποδηλώνονται απλώς με την ανάλογη διακόσμηση, δύο μικρές οριζόντιες ραφές (α και β στο σχ.2). Σε αυτή την περίπτωση τα λαγκιόλια διαιρούνται σε δύο μέρη το καθένα, που κι αυτά είναι τραπέζια.

Το σπουδαιότερο στοιχείο της κυρίως ποδιάς είναι η κεντητική διακόσμησή της. Από αυτή μάλιστα μπορεί να αναγνωριστεί και η προέλευση της κάθε καραγκούνικης ποδιάς και να καταταχθεί ανάλογα, στον τύπο που ανήκει.

✚ Η Πόστα ή Προσκεφαλιά.

Η πόστα ή προσκεφαλιά αποτελεί το κατώτατο μέρος της καραγκούνικης ποδιάς, το κρηπίδωμά της. Έχει κι αυτή σχήμα τραπεζίου, που συνεχίζει και επεκτείνει προς τα κάτω το τραπεζιοειδές σχήμα της κυρίως ποδιάς.

Για το κομμάτι αυτό ο ράφτης χρησιμοποιεί ύφασμα διαφορετικό σε χρώμα και μερικές φορές και σε ποιότητα. Βάζει δηλαδή ένα οποιοδήποτε ύφασμα, από περίσσευμα απλώς για να της δώσει μεγαλύτερο μήκος. Σε μία κόκκινη ποδιά η πόστα είναι μαύρη, ενώ σε μια μαύρη είναι κόκκινη. Όταν η ποδιά είναι σκουτίσια, η πόστα είναι επίσης από σκουτί, ενώ στις τσόχινες ποδιές είναι από τσόχα ή από χονδρό βαμβακερό ύφασμα^{12,13,15,16}.

4.1.8.2. ΤΑ ΥΛΙΚΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗΣ

✚ Ύφασμα και Γαϊτάνια

Όλες οι καλές караγκούνικες ποδιές είναι κατασκευασμένες από σκουτί ή από τσόχα. Από σκουτί γινόταν οι παλαιότερες, οι σκουτίσιες ποδιές. Αργότερα όταν η χρήση της τσόχας εξαπλώθηκε, οι νυφικές στην αρχή και αργότερα όλες οι νεώτερες ποδιές φτιάχνονταν από τσόχα, ενώ από σκουτί συνεχίζονταν να γίνονται οι απλούστερες.

Η τσόχα, το ρούχο όπως ονομάζεται αλλιώς σε αρκετές περιοχές. Είναι λεπτό μάλλινο ύφασμα της μηχανής και είχε ξένη προέλευση. Ερχόταν από την Αγγλία ή τη Γαλλία. Τις τσόχινες ποδιές τις ονόμαζαν ρουχίσιες ή ρουχένιες.

Για την κατασκευή μιας ποδιάς ο τερζής χρειαζόταν και διάφορα συμπληρωματικά υφάσματα. Βελούδο για το αμπόλι, λεπτό βαμβακερό ύφασμα της μηχανής (τσίπι), για να σταρώσει την ποδιά, και κομμάτια από χοντρό βαμβακερό κάμπποτο ή λινάτσα και χαρτόνι, για να ενισχύσει από την ανάποδη τα κεντημένα τμήματά της.

Το χρώμα της ποδιάς, αν αυτή είναι από σκουτί, είναι μαύρο ή βουσσινί ή πολύ σκούρο γκρενά που πλησιάζει το μαύρο. Σπανιότερα οι σκουτίσιες ποδιές έχουν χρώμα έντονο κόκκινο. Αν η ποδιά είναι από τσόχα, τότε το χρώμα της είναι επίσης μαύρο ή βουσσινί.

Γενικά η ποδιά που θα φορέσει ή νέα γυναίκα και μάλιστα για να πάρει μέρος σε κάποιο ευχάριστο γεγονός (γάμο ή γιορτή), πρέπει να είναι κόκκινη. Αντίθετα η ποδιά που θα φορέσει η ηλικιωμένη γυναίκα ή και η νέα αλλά σε λιγότερο σημαντικές ή σε θλιβερές στιγμές της ζωής της, είναι μαύρη^{12,13,15,16}.

Για την κεντητική διακόσμηση της караκούνικης ποδιάς ο τερζής χρησιμοποιούσε γαϊτάνια, που ήταν άλλοτε μεταξωτά ή βαμβακερά και άλλοτε μεταλλικά (χρυσά ή ασημένια). Σε ελάχιστες ποδιές τα γαϊτάνια είναι φτιαγμένα από μαλλί προβάτου.

Τα μεταξωτά γαϊτάνια, τα μεταξογάιτανα ή τα σειρογάιτανα, ονομάζονται ούτρες, ουτράδες ή ουτράδια και σπανιότερα χάρτζια. Αντίστοιχα και η ποδιά ονομάζεται ουτραδένια ή ουτραδίσια. Αυτά τα γαϊτάνια έχουν μεγάλη ποικιλία χρωμάτων, με κυριότερο το πορτοκαλί, το κίτρινο, το πράσινο και το γαλάζιο.

Τα μεταλλικά γαϊτάνια ήταν χρυσά ή ασημένια, άσπρα όπως τα ονομάζουν. Αντίστοιχα και η ποδιά που είναι κεντημένη με μεταλλικά γαϊτάνια ονομάζεται χρυσή ή κεντημένη με άσπρα.

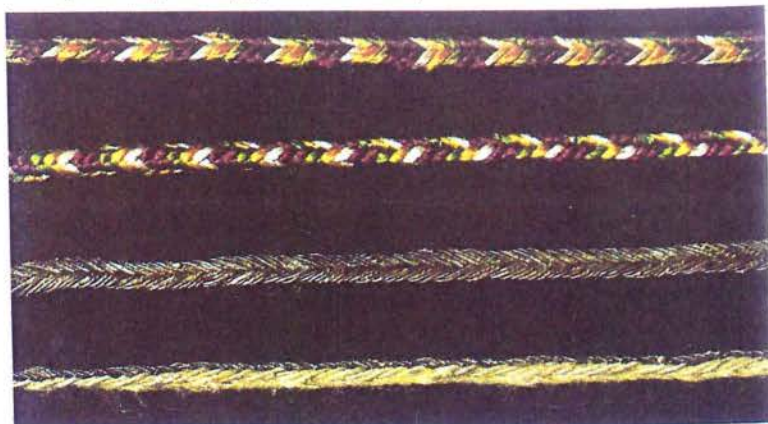

Έτσι ανάλογα με το είδος του κεντήματος, οι ποδιές των Καραγκούνηδων έπαιρναν και την ονομασία τους. Μπορεί δηλαδή να ήταν σκουτίσιες κεντημένες με ουτράδες χρωματιστές ή μαύρες, και ρουχίσιες ή ρουχένιες κεντημένες με χρυσά ή με άσπρα ή με ουτράδες, οπότε τις ονόμαζαν ουτραδένιες ή ουτραδίσιες.

Εικόνα 26: Σκουτίσια ποδιά χωρίς φόδρα. Ποδιά του Λαογραφικού Μουσείου Καρδίτσας.

Έφτιαχναν ένα είδος ψαροκόκαλου από κλωστές χρυσές ή μεταξωτές τριών ή τεσσάρων χρωμάτων (πορτοκαλί, κίτρινο, άσπρο, πράσινο) πλεγμένες κοτσίδα, που την πίεζαν ώστε να γίνει επίπεδη, την *κοσανίτσα* όπως την ονόμαζαν, την μικρή κοσάνα ή κοτσίδα.

Η χρυσή κοσανίτσα έχει ως βάση της, για σκελετό, βαμβακερές χοντρές κλωστές, οι οποίες σχηματίζουν όλο το πάχος της κοτσίδας και μόνο στην επάνω πλευρά τυλίγεται η χρυσοκλωστή^{12,13,15,16}.

Εικόνα 27:
(Αριστερά)
Κοσανίτσες
από ουτράδες
πάνω και
κάτω από
χρυσογαϊтана.

Με την κοσανίτσα έκρυβαν τις ενώσεις των κομματιών της ποδιάς μεταξύ τους π.χ. κόκκινο και μπλε, κόκκινο και κίτρινο, κόκκινο και άσπρο ή κίτρινο και άσπρο. Το δίχρωμο αυτό γαϊτάνι *στριφτό* ή *μάρτης*. Το τελευταίο όνομα οφείλεται στο γεγονός ότι θυμίζει το «μάρτη», που γίνεται από στριμμένες μαζί άσπρη και κόκκινη κλωστές, στο γνωστό και πανελλήνιο έθιμο σύμφωνα με το οποίο στρίβουν τέτοιες κλωστές και τις βάζουν γύρω στο χέρι μικρών παιδιών, «για να μην τους κάψει ο ήλιος του Μάρτη»¹⁵.

✚ Πρόσθετα διακοσμητικά στοιχεία

Εκτός από το κέντημα που είναι υποχρεωτικό στην караγκούνικη ποδιά, υπάρχουν και μερικά πρόσθετα, συμπληρωματικά διακοσμητικά στοιχεία, που όμως όλα, ή μερικά από αυτά είναι απαραίτητα και δίνουν στην ποδιά της Караγκούνας το ιδιαίτερο τοπικό της χρώμα. Τα στοιχεία αυτά είναι:

- 1) Ταινίες υφασμάτινες με ειδική τεχνική που οι Караγκούνιδες ονομάζουν και *γαϊτάνια*. Οι ταινίες αυτές έχουν γεωμετρική διακόσμηση από τρία ή τέσσερα χρώματα. Σ' αυτές με μαύρο περίγραμμα σχηματίζονται δύο παράλληλες σειρές από ρόμβους, οπότε δημιουργείται ανάμεσά τους και μία νέα σειρά ρόμβων.
- 2) Σειρήτια ζικζακωτά αγοραστά, βαμβακερά. Το χρώμα τους είναι συνήθως άσπρο ή κίτρινο. Σπανιότερα τα σειρήτια είναι χρυσούφαντα ή ασημούφαντα.
- 3) Πούλιες. Στολίζουν τα κύρια κεντητά ελεύθερα θέματα ακολουθώντας το περίγραμμά τους, ή ράβονται σε ίσες αποστάσεις επάνω στην τσόχα που ρελιάζει την ποδιά.
- 4) Γαζιά. Αυτά έχουν έντονα χρώματα και τονίζουν τις ραφές^{12,15,16}.

✚ Το Ζωνάκι ή η Καλτσοδέτα

Η ποδιά δένεται στην μέση της γυναίκας με το ζωνάρι. Αυτό στις παλιές ποδιές, είναι ένα υφαντό βαμβακερό σειρήτι και έχει πλάτος 1,5 ως 2,5 εκατοστά. Το ζωνάρι ερχόταν από την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη και τα ιεροσόλυμα.

Τα ζωνάρια αυτού του είδους οι Καραγκούνες τα ονομάζουν *καλτσοδέτες* ή *καλτσοβέτες* (κόκκινες) επειδή τα ίδια ακριβώς λουρίδια, αλλά κοντύτερα χρησίμευαν και ως καλτσοδέτες για τις ανδρικές μακριές κάλτσες. Τα ίδια ονομάζουν επίσης και ζουναράκια.

Εικόνα 27: Ζωναράκια.

Τα ζωνάρια κατασκευάζονται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο όπως και οι υφαντές ταινίες. Έχουν ενυφασμένη γεωμετρική διακόσμηση, όμοια συνήθως και στις δυο όψεις, αλλά με διαφορετικά χρώματα. Σε ίσες αποστάσεις σχηματίζουν μικρά τετράγωνα ή ορθογώνια πλαίσια, και στο καθένα παριστάνονται σχηματοποιημένα ζώδια. Συνηθέστερα εικονίζονται ένα ή δύο ψάρια και πιο σπάνια τόξο. Συχνότερα τα ζωνάρια στολίζονται με σειρές ζιγκ-ζαγκ.

Για να δεθεί μία ποδιά στην μέση της γυναίκας, χρειάζονται δύο κομμάτια από το ζωνάρι αυτό (50-70 πόντους το καθένα), που έχουν στην μία άκρη θηλιά και στην άλλη φούντα. Τα κομμάτια αυτά στερεώνονται στις δύο επάνω γωνίες της ποδιάς. Θηλυκώνεται δηλαδή η θηλιά του ζωναριού με την θηλιά που σχηματίζεται στην γωνία της ποδιάς, από την εξωτερική κοσάνιτσα και χρυσογαΐτανο, ή θηλιά και πρόσθετη, ραμμένη στην πίσω πλευρά της ποδιάς.

Οι ρούχινες ποδιές των αρραβωνιασμένων έχουν διαφορετικό στολισμό από των γυναικών. Γίνονται πάντοτε με πολύχρωμα ζέχια, σε διάφορα σχήματα, που συνήθως τα ονομάζουν *κλήμα* ή *κλάρα*.

Η γυναικεία ποδιά στην περιοχή Σοφάδων – Παλαμά είναι συνήθως μαύρη χρυσοκεντημένη με λεπτές χρυσές κλωστές. Πάνω στις ραφές της ποδιάς ράβουν εξαπλή σειρά χρυσές κλωστές και μέσα απ' αυτές κεντούν σχεδόν όλη την επιφάνεια του υφάσματος με διάφορα σχήματα που πάντοτε ονομάζουν *κλήμα*. Για τελείωμα ράβουν ολόγυρα σειρές χρυσές κλωστές, με την τελευταία, την εξωτερική, σχηματίζουν κομπάκια για περισσότερο στόλισμα. Στα πλάγια επάνω, στις άκρες του τραπέζιου βελούδου σχηματίζουν δύο θηλές. Στην αριστερή θηλιά στερεώνουν μια μάλλινη κορδέλα υφασμένη από τις ίδιες, που καταλήγει σε φούντα. Την περνούν πίσω από το κορμί και τη δένουν στη δεξιά θηλιά, ενώ η φούντα κρέμεται στο πλάι.

Στις περιοχές Καρδίτσας και Τρικάλων η χρυσοκέντητη ποδιά είναι συνήθως κόκκινη σκούρα ή πράσινη. Οι ραφές είναι σκεπασμένες και εδώ με χρυσές κλωστές^{12,15,16}.

4.1.9. Ο ΚΕΦΑΛΟΔΕΣΜΟΣ

Πριν ογδόντα περίπου χρόνια στην περιοχή Σοφάδων – Παλαμά φορούσαν τη σκούφια που την στερέωναν στο κεφάλι με το μανάκι. Πάνω στη σκούφια τύλιγαν τον άσπρο τσαλμά^{12,13,15,16}.

Η νύφη έβαζε στο πρόσωπο το *καμάρι*, ένα λεπτό μαντήλι κόκκινο, σαν τουλπάνινο, με μικρά φλουράκια, που της δώριζε ο γαμπρός όταν πήγαινε με τους συγγενείς στο σπίτι της να την πάρει να πάνε στην εκκλησία για τη στέψη. Στο πίσω μέρος του κεφαλιού η νύφη είχε ένα όμοιο με το καμάρι μαντήλι αγορασμένο από την ίδια.

Η σκούφια είχε σχήμα γλάστρας ανάποδα τοποθετημένης στο κεφάλι. Ήταν φτιαγμένη με προζύμι που το καλούπωναν πάνω στο κεφάλι. Στο επάνω μέρος στρώνανε ένα κόκκινο ύφασμα και ολόγυρα τύλιγαν τον τσαλμά.

Το μανάκι ήταν μια λουρίδα ύφασμα που πάνω της ράβανε τρεις σειρές παράδες, τα μπαρτσέλια. Το μανάκι γάντζωνε δεξιά και αριστερά με κόπιτσες στη σκούφια περνώντας σφιχτά κάτω από το σαγόνι.

Ο *τσαλμάς* ήταν μια μακριά λουρίδα άσπρο ύφασμα του αργαλειού που ραμμένη λοξά σχηματίζει μία στερεή ταινία. Στις δύο άκρες είναι κεντημένη με σκούρες καφέ, σχεδόν μαύρες, μεταξωτές κλωστές με μικρά χρωματιστά σχέδια ανάμεσα και μακριές φούντες από τις ίδιες κλωστές. Τύλιγαν τον τσαλμά ολόγυρα στη σκούφια και τη σκέπαζαν ολόκληρη κι έπειτα τύλιγαν τις φούντες πάνω στο άσπρο ύφασμα, να μη φαίνεται. Την άλλη άκρη την έφερναν, καθώς τύλιγαν τον τσαλμά, στη δεξιά πλευρά και άφηγαν τις φούντες να πέσουν στο στήθος.

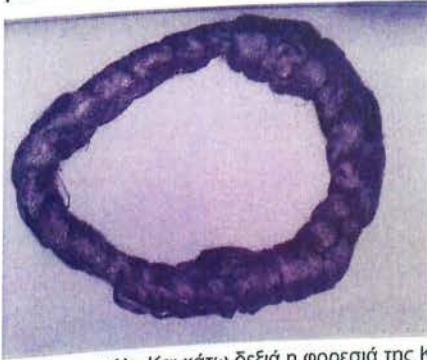
Εικόνα 28: (Αριστερά) Τα Τσαλμάς από Παλαμιώτικη σκούφια στο Λαογραφικό Μουσείο Καρδίτσας.

Αργότερα στη θέση της σκούφιας και του τσαλμά βάλανε, σε όλα τα Καραγκουνοχώρια, τον κόθρο και το μαντήλι με τα παρδαλούδια. Αλλά και τον κόθρο τον κατάργησαν σε όλα τα χωριά – μόνο στα Μεγάλα Καλύβια Τρικάλων τον φορούν ακόμη σήμερα – και φορούν μονάχα το μαντήλι με τα παρδαλούδια.

Με τον τελευταίο αυτό κεφαλόδεσμο χτενίζουν τα μαλλιά τους έτσι που στο μέτωπο, στην αριστερή πλευρά, να σχηματίζουν μια γλώσσα. Στο πίσω μέρος τα χωρίζουν στα δύο και πλέκουν πρώτα στην αριστερή πλευρά, χαμηλά πίσω απ' τ' αυτί, μια κοσάνα, όσο να φτάνει στη δεξιά πλευρά. Έπειτα την ενώνουν με τα υπόλοιπα μαλλιά και συνεχίζουν να πλέκουν μια κοσάνα. Η κοσάνα αυτή σκεπάζει το δεξί αυτί και κάνει βόλτα το κεφάλι, μπροστά λίγο πάνω από το μέτωπο, ως το αριστερό αυτί. Αν τα μαλλιά τους δεν φτάνουν προσθέτουν ξένα και τα δένουν με μια κορδέλα που κάνει δύο φορές βόλτα το κεφάλι. Στην άκρη της η κορδέλα έχει μία

κόπιτσα που την καρφώνουν δεξιά πάνω από την κοσάνα, λίγο πάνω από τ' αυτί^{12,13,15,16}.

Ο **κόθρος** είναι ένα μάλλινο μπουμπάρι. Πλεγμένος κοτσίδα με τραγίσια μαλλιά ήταν παλιότερα πολύ παχύς, γι' αυτό και το κεφαλόδεμα γινόταν πολύ μεγάλο. Σήμερα είναι πολύ λεπτότερος από τον παλιό, κάνει όμως να διαφέρει το κεφαλόδεμα στα Μεγάλα Καλύβια όπου τον φορούν, αν και το μαντήλι δένεται με τον ίδιο τρόπο. Με τον κόθρο δένανε το κεφαλόδεμα μα φορά πάνω στο κεφάλι και ύστερα το βγάζανε, το κρεμούσαν και το ξαναβάζανε, χωρίς να χαλάει το δέσιμο¹³.

Εικόνα 29: (Πάνω) ο κόθρος, το μπουμπάρι που βάζουν μέσα

από το μαντήλι. Και κάτω δεξιά η φορεσιά της Καραγκούνας.

Το **μαντήλι** με τα παρδαλούδια, είναι ένα τετράγωνο μαύρο μαντήλι με μπιμπίλα ολόγυρα και λίγο κέντημα στη μια γωνία, τα παρδαλούδια.

Η γωνία αυτή πρέπει στο δέσιμο να έρθει πίσω στην πλάτη, για να τη στολίζει. Τα τελευταία χρόνια, στην περιοχή Τρικάλων βάζουν στη θέση της μπιμπίλας μια λουρίδα καλό μεταξωτό ύφασμα σε διάφορα ανοιχτά χρώματα. Το κεφαλόδεμα το στολίζουν με κοσμήματα, ανάλογα με τις ηλικίες και τις περιστάσεις^{12,13,16}.

Εικόνα 30: (πάνω αριστερά)

Κεφαλομάντηλο με κέντημα.

Εικόνα 31: Κεφαλομάντηλο διπλωμένο.

Εικόνα 32:

(δεξιά)

Νυφικό κεφαλομάντηλο.

Εικόνα 33: (αριστερά)

Νυφικό κεφαλομάντηλο κεντημένο με χρυσοκλωστές από την κοινότητα Σερβώτα του νομού Τρικάλων.

4.1.10. ΑΛΛΑ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΚΗΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑΣ

Το **ζωνάρι** που φορούν οι ανύπαντρες είναι μάλλινο πράσινο υφαντικό και γίνεται στον κανονικό αργαλειό. Στην περιοχή Καρδίτσας και Τρικάλων ράβουν το ζωνάρι στο γιλέκι, στο πίσω μέρος, για να το σφίγγει στο κορμί πάνω από το σαγιά.

Εικόνα 34: (Πάνω αριστερά)
Ζωνάρι φπαγμένο από τον ράφτη.

Εικόνα 35:
Απλό μαύρο ζωνάρι.

Τη μέρα του γάμου τους πρωτοβάζουν τη χρυσοκέντητη ζώνη, την κεντημένη από ραφτάδες – κεντητές σε διάφορα σχέδια. Η ζώνη αυτή έκλεινε μπροστά με μια μεγάλη πόρπη, διάτρητη συνήθως. Τη φορούσαν δέκα περίπου χρόνια και μετά ξαναβάζανε το πράσινο υφαντικό ζωνάρι. Σήμερα σπάνια βρίσκει κανείς τέτοιες ζώνες. Τη θέση τους πήρε μια ασημοκαπνισμένη ή μαλαμοκαπνισμένη ζώνη κατασκευασμένη με μικρά ορθογώνια ελάσματα ενωμένα μεταξύ τους με μικρούς κρίκους που κλείνει μπροστά με μια συρμάτινη συνήθως πόρπη. Τις ζώνες αυτές κατασκευάζουν Γιαννιώτες χρυσοκοί εγκατεστημένοι στην Καρδίτσα ή τα Τρίκαλα^{12,15,16}.

Το χειμώνα στις περιοχές Καρδίτσας και Τρικάλων τη θέση του σαγιά παίρνει το γκιουρντί. Πάνω απ' αυτό, στο πολύ κρύο, φορούν τη φλοκάτα. Στην περιοχή Σοφάδων – Παλαμά οι νέες και οι νιόπαντρες φορούν το χειμώνα πάνω από το καβάδι, στη θέση του σαγιά, το φλοκάτο. Μετά δώδεκα δεκαπέντε χρόνια γάμου βάζουν στη θέση του καβαδιού το σιγκούνι και πάνω απ' αυτό το φλοκάτο.

Εικόνα 36: Γκιουρντί από τον Πρόδρομο (Κορτέσι) Καρδίτσας το μπροστινό και το πίσω μέρος του(δεξιά)

Το γκιουρντί είναι ραμμένο με μαύρο χοντρό μάλλινο σκουτί της νεροτριβής από τους ειδικούς ραφτάδες και μπαίνει το χειμώνα στις περιοχές Καρδίτσας και Τρικάλων πάνω από τον κοντοσαγιά, στη θέση του σαγιά. Ένα μονοκόμματο ίσιο φύλλο κατακόρυφα κομμένο στο κέντρο σχηματίζει τα δύο μπροστινά, τα μπροστάρια. Την πλάτη τη σχηματίζει ένα ίσιο φύλλο σε όλο το φάρδος του υφάσματος που φτάνει ως λίγο πάνω από τη μέση. Την πλάτη και τα μπροστινά ενώνει κάτω από τις μασχάλες ένα μικρό λαγκιόλι το γκιουρντί σχηματίζει στην πλάτη κορμί όπως και ο σαγιάς. Από τα μπροστάρια και ολόγυρα στο κορμί το γκιουρντί παίρνει ανάλογα με την περίπτωση, δώδεκα ως δεκαοχτώ λοξά φύλλα. Επάνω στον ποδόγυρο – τα λαγκιόλα, που ράβονται σαν πιέτες σχηματίζουν δώδεκα ως δεκαοχτώ μπλέτες.

Στην τραχηλιά το γκιουρντί έχει ημικυκλικό άνοιγμα ως λίγο πάνω από τη μέση και κλείνει κάτω από το στήθος στο κέντρο μπροστά με τέσσερα μικρά κουμπιά φτιαγμένα από σειρήτι, ζέχι. Στο δεξί πλάι και κάτω από τη μασχάλη έχει ένα κατακόρυφο άνοιγμα που σχηματίζει μια τσέπη^{12,13,16}.

Το γκιουρντί έχει πυκνό κέντημα με πολύχρωμα μεταξωτά ζέχια γύρω απ' το άνοιγμα της τραχηλιάς, στο κορμί και στον ποδόγυρο. Τα κεντήματα αυτά γίνονται από τους ραφτάδες – κεντητάδες, στα ίδια χρώματα με του σαγιά, παίρνουν τις ονομασίες τους από τα σχήματα που έχουν: κυνηγός, φεγγάρια, κουσενίτσα, γριντζίλα, ζέχια με τις μύτες. Στο κορμί αφήνουν πάντα το κέντρο ελεύθερο, ακέντητο και το στολίζουν με μονό ζέχι, για να φαίνεται πάνω στο μαύρο σκουτί. Όποιο σχήμα κι αν δίνουν, όσο κεντούν το ζέχι αυτό, το ονομάζουν πάντοτε σταυρό. Στα μπροστάρια και στον ποδόγυρο ράβουν για τέλειωμα ένα κρεμεζί πάντα σειρήτι, ενώ στο άνοιγμα της μασχάλης βάζουν ολόγυρα πράσινο σκούρο ρούχο σαν ρέλιασμα^{12,13,16}.

Εικόνα 37: Η σιγκούνα μπροστινή όψη.

Το σιγκούνι το φορούν το χειμώνα, αντί καβάδι και σαγιά, στην περιοχή Σοφάδων – Παλαμά, για πρώτη φορά οι γυναίκες δώδεκα δεκαπέντε χρόνια μετά το γάμο τους. Ραμμένο από τους ραφτάδες – κεντητάδες με το ίδιο ύφασμα που ράβουν το γκιουρντί. Έμοιαζε κάπως το κόψιμο με τον σαγιά, αλλά ήταν σκούτινο και μόνο μπροστά στο στήθος (ως την μέση) ανοιχτό.

Εικόνα 38: (Αριστερά) η πίσω όψη της Σιγκούνας.

Αποτελείται από το κορμί με μανίκια, που φτάνουν ως τον αγκώνα, και το κάτω μέρος, τη φούστα. Έχει γύρω στο λαιμό και στην τραχηλιά ρέλιασμα με πράσινο σκούρο ρούχο. Μέσα από το ρέλιασμα είναι κεντημένο με ζέχια κυρίως πορτοκαλιά. Η φούστα έχει μια ίσια μονοκόμματη μάννα μπροστά και μια ίδια πίσω, σε όλο το φάρδος του υφάσματος. Σε κάθε πλάι παίρνει τέσσερα λαγιάλια, που καθώς ράβονται στο κορμί σχηματίζοντας πτέτες, τις πτέτες. Τα μανίκια του σιγκουινιού έχουν φάρδος όσο και το

ύφασμα και φτάνουν ως τον αγκώνα^{12,13,16}.

Εικόνα 39: (κάτω) Μανικούλι σιγκούνας.

❖ Τα μανικούλια της σιγκούνας.

Η σιγκούνα συνοδευόταν απαραίτητα και από ιδιαίτερα μανικούλια, που τα φορούσαν πάνω από τα μανίκια της ως περιβραχιόνια. Έτσι η σιγκούνα δεν χρειαζόταν κέντημα στα μανίκια της. Τα μανικούλια της σιγκούνας τα έφτιαχνε ο ράφτης από το ίδιο σκουτί/ύφασμα της σιγκούνας (χωρίς καναβάτσο και φόδρα), τα ρέλιαζε στην επάνω πλευρά τους με πράσινο ή γαλάζιο ρούχο, τα «πίστρωνε» στην βάση με μαλλινάκι πράσινο ή γαλάζιο ή μαύρο και τα κεντούσε με μαραγκούς ουτράδες (σκούρους κόκκινους, πράσινους και μπλε ή μωβ). Τα κεντήματα ήταν επίρραπτα και αποτελούνταν από γνωστά παραδοσιακά μοτίβα.

Η φλοκάτα που φορούν οι γυναίκες στις περιοχές Καρδίτσας και Τρικάλων το χειμώνα, σε όλες τις ηλικίες πάνω από το γκιουρντί, είναι χοντρή μάλλινη μαύρη σκουτίσια, χωρίς μανίκια. Ραμμένη και αυτή από τους ραφτάδες – τερζήδες του τόπου, διαφέρει στο σχήμα και στο διάκοσμο από το φλοκάτο της περιοχής Σοφάδων – Παλαμά^{12,13,16}.

Εικόνα 40:(Αριστερά)
φλοκάτα.

Εικόνα 41:(Δεξιά) φλοκάτα
(Η πίσω όψη)

Δύο μονοκόμματα ίσια φύλλα σχηματίζουν τα μπροστάρια. Χαμηλά στο πλάι κάθε μπροστάρι συμπληρώνεται από ένα μικρό λαγκιόλι ενώ στο πάνω μέρος καταλήγει σε μύτη. Από τη μασχάλη και κάτω η φλοκάτα παίρνει σε κάθε πλευρά ένα μεγάλο ίσιο φύλλο. Στη δεξιά πλευρά το φύλλο αυτό έχει λίγο χαμηλότερα από τη μέση ένα άνοιγμα για την τσέπη. Την πλάτη της σχηματίζει ένα ίσο φύλλο στους ώμους και στον ποδόγυρο. Στο πάνω μέρος, στο κορμί, δεξιά και αριστερά κόβουν ημικυκλικά το ίσιο αυτό φύλλο και προσθέτουν ένα ωοειδές κομμάτι ύφασμα, το *βαθράκι*, που φτάνει ως τη μέση. Από το σημείο όπου καταλήγει το *βαθράκι*, ξεκινούν δύο λοξά φύλλα, λαγκιόλια, σε κάθε πλευρά. Μυτερά στο πάνω μέρος, το ένα είναι στενό και το άλλο πλατύτερο στον ποδόγυρο. Το πλατύ αυτό λαγκιόλι έχει από τον ποδόγυρο προς τα πάνω ένα κατακόρυφο άνοιγμα^{12,13,16}.

Στο μπροστινό κάθετο άνοιγμα η φλοκάτα είναι φοδραρισμένη με κόκκινο ρούχο. Έχει για στολισμό ζέχια, όμοια με του σαγιά, στην τραχηλιά, στο κορμί, γύρω στην τσέπη και στον ποδόγυρο. Στην τραχηλιά τα ζέχια σχηματίζουν ένα ορθογώνιο σχήμα από κάθε πλευρά, που αφήνει λίγο ακέντητο ύφασμα στο κέντρο, για να ραφτούν μικρές φουντίτσες γινομένες με πολύχρωμες μεταξωτές κλωστές. Στον κορμό, στην πλάτη, τα ζέχια ακολουθούν το σχήμα που έχουν τα *βαθράκια* και καταλήγουν σε δύο φούντες πολύχρωμες ακριβώς στη θέση που ξεκινάνε τα λαγκιόλια. Στον ποδόγυρο τα ζέχια σχηματίζουν μια λουρίδα σε διάφορα σχέδια, όμοια με του σαγιά κα με τις ίδιες ονομασίες.

Τα δύο μπροστάρια της φλοκάτας τα ανασηκώνουν οι γυναίκες όταν περπατάνε για να φαίνεται το κόκκινο ρούχο. Τα συγκρατούν με δύο γάντζους που πιάνουν στη μέση πίσω, ανάμεσα στα *βαθράκια*. Όταν πηγαίνουν στην εκκλησία ή όταν έχουν πένθος αφήνουν τα μπροστάρια κάτω.

Το φλοκάτο ή η φλοκάτα της περιοχής Σοφάδων – Παλαμά είναι ραμμένο από τους ραφτάδες – τερζήδες του τόπου με μαύρο χοντρό ύφασμα της νεροτριβής. Το φορούν το χειμώνα οι ανύπαντρες πάνω από τα καρελίσια φουστάνια τους, οι νιόπαντρες πάνω από το καβάδι και οι χρόνια παντρεμένες πάνω από το σιγκούι.

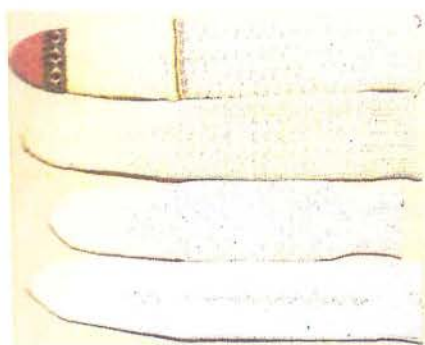
Το φλοκάτο μοιάζει πολύ στο σχήμα με το γκιουρντί της περιφέρειας Καρδίτσας – Τρικάλων. Ανοιχτό μπροστά και χωρίς μανίκια, φτάνει ως τα γόνατα περίπου. Δύο μονοκόμματα ίσια φύλλα σχηματίζουν τα μπροστινά και συμπληρώνονται από δύο λοξά που μπαίνουν ένα από κάθε πλευρά, μέσα από τα ίσια, δίνοντας φάρδος στο κάτω μέρος, έτσι πού το φλοκάτο να σταυρώνει και να

κλείνει μπροστά. Το κορμί σχηματίζει ένα ίσιο φύλλο που φτάνει ως τη μέση και παίρνει στα πλάγια, κάτω από τις μασχάλες, δύο μικρά κομμάτια ύφασμα για να γίνει εφαρμοστό ως τη μέση. Από τα μπροστινά και πίσω γύρω απ' το φλοκάτο έχει είκοσι τριάντα λαγκιόλια ραμμένα πάνω στο κορμί σαν πιέτες.

Το φλοκάτο έχει για τελείωμα στο γύρο του λαιμού, στο κατακόρυφο μπροστινό άνοιγμα, στο άνοιγμα της μασχάλης και στον ποδόγυρο, πράσινη σκούρα τσόχα σαν ρέλιασμα. Μέσα από το ρέλιασμα είναι κεντημένο στην τραχηλιά, στο κορμί και στον ποδόγυρο με πολύχρωμα μεταξωτά ζέχια, όπου κυριαρχεί το πορτοκαλί χρώμα με λίγο πράσινο, γαλάζιο και κόκκινο. Στην τραχηλιά και στο κορμί το πιο συνηθισμένο σχέδιο είναι ο κυνηγός^{12,13,16}.

Οι πατσ(ι)αούρες ήταν μεταξωτά χρωματιστά μαντίλια που κρεμούσαν οι νέες αυτής της ηλικίας, αλλά και οι αρραβωνιασμένες και οι νιόπαντρες, από την μέση δεξιά και αριστερά πάνω από το πεστιμάλι (ή από τη χρυσή ποδιά οι νιόπαντρες). Τις περνούσαν από το ζωνάρι και τις καρφίτωναν (συμπλήρωνε την νυφική φορεσιά). Οι πατσαούρες είχαν καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα χωρίς πρακτική σημασία. Οι αρραβωνιασμένες τοποθετούσαν δύο πατσαούρες δεξιά και αριστερά από την ποδιά. Παλιότερα εξαρτιόταν και το μήκος της πατσαούρας από την φυσική και κοινωνική ηλικία της γυναίκας που την φορούσε. Οι νέες φορούσαν μακριές πατσαούρες (ως το τακούνι), οι αρραβωνιασμένες λίγο πιο κοντές και ελεύθερες σε ηλικία γάμου νέες ακόμα πιο κοντές^{12,13,16}.

Τα τσερέπια, ήταν κάλτσες ψηλές ως το γόνατο που έπλεκαν οι κοπέλες με μάλλινη κλωστή, την οποία έφτιαχναν από μαλλιά προβάτων και τα έβαφαν μπλε ή καφέ με απλές πλέξεις (καθημερινά χειμωνιάτικα). Τα επίσημα χειμωνιάτικα τσερέπια ήταν άσπρα. Τα έπλεκαν με νήμα από κατάλευκα μαλλιά και με διάφορες πλέξεις. Τα επίσημα ανοιξιάτικα ή καλοκαιρινά τσερέπια έπλεκαν οι νέες με άσπρο βαμβακερό νήμα, ενώ τα καθημερινά ανοιξιάτικα έπλεκαν με βαμβακερό γαλάζιο ή καφέ νήμα του εμπορίου^{12,13,16}.

Εικόνα 42: (Αριστερά) Προικιάρικα τσερέπια από το Λαογραφικό Μουσείο Καρδίτσας.

Τα κορδέλια είναι ένα είδος παντόφλας που φορούσαν οι γυναίκες σε όλες τις περιοχές. Μαύρα βιδελίσια με χαμηλό χοντρό τακούνι και πατημένο το πίσω μέρος, είχαν μπροστά δέσιμο, σαν ανδρικό παπούτσι, με πολύχρωμες κορδέλες, γ'αυτό τα ονόμαζαν κορδέλια. Για περισσότερο στολισμό είχαν γύρω γύρω σειρές κόκκινες κάψουλες^{12,13,16}.

4.2. ΤΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

Η πολυσύνθετη φορεσιά της Καραγκούνας στολίζεται με κοσμήματα, που γίνονται περισσότερα όταν πρόκειται για νύφη, και που διακρίνονται σε δύο ομάδες: στα κοσμήματα του κορμού και στα κοσμήματα του κεφαλοδεσμού.

Τα **κοσμήματα του κορμού** είναι:

1. Το κιουστέκι, διπλό ή μονό, ή μπαλιτζούδα όπως ονομάζεται. Είναι βαρύ κόσμημα με πολλές αλυσίδες και επίχρυσες συρματερές πλάκες.
2. Η ζώνη, που αποτελείται από πολλούς συρματερούς σπονδύλους.
3. Τα φλουριά, που φοριούνται σε δύο ή τρεις σειρές στο στήθος.

Τα **κοσμήματα του κεφαλοδεσμού** είναι:

1. Η κόπιτσα, είδος αλυσιδωτού κοσμήματος με δύο ή τρεις ρόδακες στις άκρες.
2. Τα φλουριά, που φοριούνται στο μέτωπο.
3. Τα σκουλαρίκια.

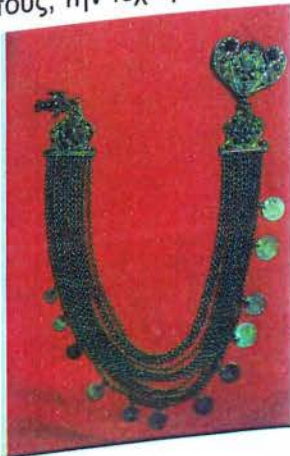
Η νύφη συμπλήρωνε το στολισμό της με βραχιόλια και δαχτυλίδια.

Όλα τα κοσμήματα της Καραγκούνικης φορεσιάς έχουν το κοινό χαρακτηριστικό ότι είναι ασημένια συρματερά και στη μεγαλύτερη επιφάνειά τους είναι επίχρυσωμένα. Στολίζονται επίσης με κοινές χρωματιστές πέτρες και με πολλά επίχρυσα φλουριά^{12,13,16}.

4.2.1 ΤΑ ΑΣΗΜΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ.

Η Μπαλιτζούδα.

Πρόκειται για παλιό παραδοσιακό ασημικό που άρχισε να εγκαταλείπεται γύρω στο 1938-1940 και έπαψε οριστικά να χρησιμοποιείται γύρω στο 1950. Την μπαλιτζούδα αγόραζαν έτοιμη από τους χρυσοκούς ή την «παράγγελναν» ανάλογα με τις προτιμήσεις τους, αλλά και τα οικονομικά τους, γιατί οι δυο τύποι μπαλιτζούδας ως προς την τεχνική της κατασκευαστικής τους, χιτή και συρματερή, διακρίνονταν σε ποιότητες με διαφορετικές τιμές ανάλογα με τα υλικά, το βάρος τους, την τέχνη που απαιτούσαν κλπ^{12,13,16}.

Εικόνα 44:
(Αριστερά) Μπαλιτσούδα
από τον Παλαμά.

Εικόνα 45: (Δεξιά)
Μπαλιτσούδα λεπτομέρεια.

Η μπαλτζούδα αποτελούνταν από δυο κόπιτσες χυτές συρματερές, δυο ή τρεις πλάκες της ίδιας τεχνικής, αλυσίδες και, συχνά, από τούρκικα νομίσματα. Η μία κόπιτσα στην κορυφή της μπαλτζούδας ήταν μια πλάκα που είχε σχήμα φύλλου ή καρδιάς με δύο μικρά γαντζάκια (για το στερέωμα) από την ανάποδη. Αυτή συνδεόταν με κρίκο με μια τριγωνική πλάκα (πάλι της ίδιας τεχνικής), στην οποία ήταν προσαρμοσμένες με βέργα (πείρο) στη σειρά συνήθως 12-15 αλυσίδες παλιού τύπου, μακριές περίπου 80-100 εκατοστά και άνισες μεταξύ τους (η καθεμιά λίγο μικρότερη από την προηγούμενη από δεξιά προς τα αριστερά), οι οποίες κατέληγαν σε τριγωνική συνήθως πλάκα. Η τελευταία συνδεόταν (με κρίκο) με μια κόπιτσα με μορφή πουλιού, κάποτε δικέφαλου αετού^{12,13,16}.

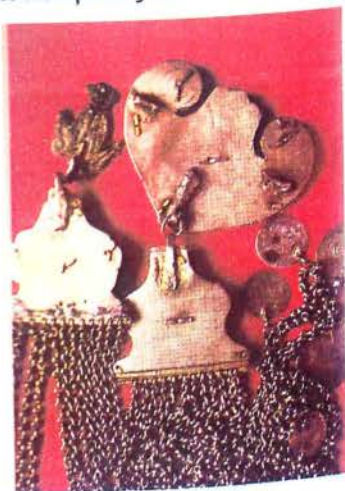
Υπήρχαν και πιο ακριβές μπαλτζούδες, που είχαν ακόμα μια πλάκα, συνήθως παραλληλόγραμμη (σε απόσταση 15-20 εκατοστών από την πρώτη), η οποία διέκοπτε την συνέχεια των αλυσίδων. Στις συρματερές μπαλτζούδες οι πλάκες είχαν σε διάφορα σημεία τους χάντρες διαφόρων χρωμάτων, ενώ στις χυτές είχαν εγχάρακτες ανθρωπόμορφες ή άλλες παραστάσεις.

Ορισμένες πιο ακριβές μπαλτζούδες είχαν κρεμασμένα από την μεγαλύτερη αλυσίδα τους, τούρκικα νομίσματα που απείχαν τρία δάχτυλα περίπου το ένα από το άλλο. Την μπαλτζούδα στερέωναν με τους γάντζους της συρματερής πόρπης στο ζωνάρι οι ανύπαντρες ή στις δυο τραχηλιές του ανοίγματος του σαγιά, λίγο πιο πάνω από την πόρπη του ασημοζώνηρου, οι αραβωνιασμένες και οι νιόπαντρες, και με την κόπιτσα της άλλης άκρης της στον σαγιά.

Εικόνα 46: (Αριστερά) μπαλτσούδα.

Εικόνα 47: (Δεξιά) μπαλτσούδα λεπτομέρεια πίσω όψης.

Οι αλυσίδες της μπαλτζούδας κρέμονταν έτσι σχηματίζοντας καμπύλη μπροστά στο δεξιό μηρό πάνω στη ποδιά και γι αυτό έπρεπε να είναι διαδοχικά η μια πιο κοντή από την άλλη. Για να μην φθείρουν τα ρούχα στα σημεία που τα άγγιζαν, οι συρματερές μπαλτζούδες ήταν ασταρωμένες, είχαν δηλαδή κάτω από τις συρματερές πλάκες ως αστάρωμα μια επένδυση από χυτή λεία πλάκα (μείγμα ασημιού με άλλα μέταλλα)^{12,13,16}.

Η μπαλτζούδα ήταν ακριβό ασημικό και γι αυτό από τις νέες σε ηλικία γάμου τη φορούσαν μόνο οι ευκατάστατες και όσες συνέβαινε να την κληρονομήσουν από την μητέρα τους. Αν όμως συνέβαινε να είναι και εκείνος φτωχός, τότε δεν φορούσαν μπαλτζούδα ούτε μετά τον αρραβώνα ή το γάμο.

Και δεν ήταν σπάνιο να φοράει μπαλτζούδα μια ανύπαντρη σε ηλικία γάμου και να μην φοράει κάποια άλλη αρραβωνιασμένη ή παντρεμένη. Πάντως η μπαλτζούδα άνηκε κανονικά στα ασημικά της αρραβωνιασμένης και της νιόπαντρης. Η έλλειψή της σ' αυτές τις δύο κοινωνικές ηλικίες έδειχνε κακή οικονομική κατάσταση δύο συγγενών «εξ' αγχιστείας» οικογενειών, της νύφης και κυρίως του γαμπρού, γιατί μετά τον αρραβώνα τα ασημικά της νέας ήταν υπόθεση του γαμπρού.

Εικόνα 48 : (Αριστερά) του 1935 στον Παλαμά. Στην νιόπαντρη διακρίνεται καθαρά η μπαλτσούδα.

Το ασημοζώναρο

Το ασημοζώναρο, υποχρεωτικό δώρο του αρραβωνιαστικού, αποτελούσε την ειδοποιό διαφορά της επίσημης ενδυμασίας της αρραβωνιασμένης μαζί με το δαχτυλίδι του αρραβώνα (ως το 1920 ή 1930) ή τη βέρα αργότερα, από την ενδυμασία της «ελεύθερης» σε ηλικία γάμου νέας. Την ίδια ακριβώς λειτουργία εκπλήρωνε παλιότερα το χρυσοκεντημένο «ζωστάρι» με τα «θηλυκωτάρια» (πόρτες), που αντικαταστάθηκε αργότερα με το ασημοζώναρο. Η αντικατάσταση αυτή πρέπει να έγινε στην δεκαετία 1920-1930. Πρόκειται για μόδα που διέδωσαν,

όπως φαίνεται, Ηπειρώτες χρυσοκοί, οι οποίοι είχαν εργαστήρια στα Τρίκαλα και στην Καρδίτσα, αφού το ασημοζώναρο χρησιμοποιούνταν και σε ηπειρώτικες ενδυμασίες.

Το ασημοζώναρο είναι συρματερή φλουροκαπνισμένη σπονδυλωτή ζώνη που είχε στην μία άκρη της επίσης συρματερή και φλουροκαπνισμένη πόρπη με μικρό γαντζάκι από την ανάποδη, για να γαντζώνεται εκεί η άλλη άκρη της. Οι σπόνδυλοι του ασημοζώναρου συνδέονταν μεταξύ τους με κρίκους στις επάνω και κάτω γωνιές τους και, επειδή ήταν κυρτοί, παρομοιάζονταν με φυσέκια κυνηγιού^{12,13,16}.

Εικόνα 50: (Αριστερά) Ασημοζώναρο με υφασμάτινο υπόστρωμα για να μην φθείρει τα ενδύματα και από κάτω Οι λεπτομέρειες του συγκεκριμένου ασημοζώναρου.

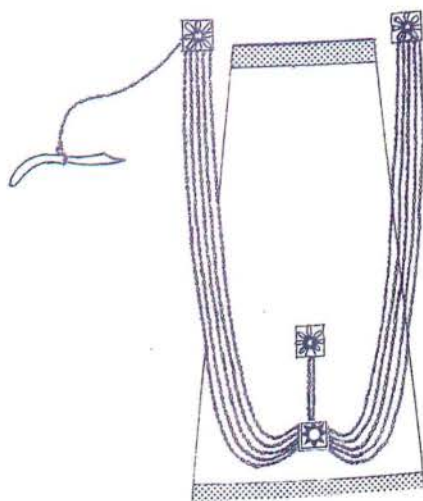

Παλιότερα φαίνεται ότι υπήρχε και κάποια διάκριση στον τρόπο, με τον οποίο φοριόταν το ασημοζώναρο (σφιχτά και ψηλά στην μέση ή χαλαρά και χαμηλά). Στον Παλαμά και στα γύρω χωριά φοριόταν από αρραβωνιασμένες και νιόπαντρες σφιχτά στην μέση πάνω από το υφαντό ζωνάρι και της ζώνης της ποδιάς, ενώ σε άλλα χωριά της Καρδίτσας φοριόταν κάπως χαλαρό. Το ασημοζώναρο διατηρήθηκε ως αναπόσπαστο κόσμημα της γυναικείας παραγκούνικης ενδυμασίας ως τα τελευταία χρόνια της λειτουργίας της^{12,13,16}.

Ο ασημοσουγιός

Πρόκειται για παλιό ασημικό που φορέθηκε ως το 1920 ή 1925 περίπου (σχ.3).

Σχέδιο 3 →

Αποτελούνταν από μια σειρά 5-6 αλυσίδες παλιού τύπου χωρίς νομίσματα, που στερεώνονταν στην μέση αριστερά με συρματερή κόπτισα, κρέμονταν πάνω στην ποδιά ως λίγο πιο πάνω από την βάση της και κατέληγε στα δεξιά, όπου στερεωνόταν με μια δεύτερη κόπτισα.

Η σειρά αυτή με τις αλυσίδες ήταν εφοδιασμένη στη μέση της με μια τετράγωνη συρματερή πλάκα (με αστεροειδές σχέδιο στην όψη της) που διασπούσε σε εκείνο το σημείο την συνέχεια των αλυσίδων.

Εικόνα 51: Καρδίτσιώπσσα νύφη με όλα τα κοσμήματα διακρίνεται καθαρά και ο ασημοσουγιός της.

Η πλάκα αυτή συγκρατιόταν με δυο μικρές αλυσίδες από μια κόπτισα, που την γάντωναν με μικρό γαντζάκι λίγο πιο κάτω από το μέσο της ποδιάς. Έτσι οι αλυσίδες σχημάτιζαν δύο ελαφριές καμπύλες πάνω στην ποδιά. Από κάποια αλυσίδα του ασημικού λίγο πιο κάτω από την δεξιά πλευρά κρεμόταν (με ιδιαίτερη ασημένια αλυσίδα) σουγιός (από εδώ και το όνομα του ασημικού της ποδιάς), που τον τοποθετούσαν σε ειδική τσέπη του νυφικού σαγιά, κεντημένη^{12,13,16}.

Το μαχαιρούλι.

Το μαχαιρούλι ή μαχαιρίτσι το φορούσαν οι νιόπαντρες στην μέση και μάλιστα στην δεξιά θέση όπου κρεμούσαν και την πατσαούρα και χρησιμοποιούνταν ως κόσμημα.

Το μαχαιρούλι σώθηκε σε δύο τύπους: α) το μαχαιρούλι με τις αλυσίδες και τα νομίσματα και β) το πάνινο μαχαιρούλι με τις χάντρες και τα μικρά και λεπτά τούρκικα νομίσματα.

α) Το μαχαιρούλι με τις αλυσίδες και τα νομίσματα.

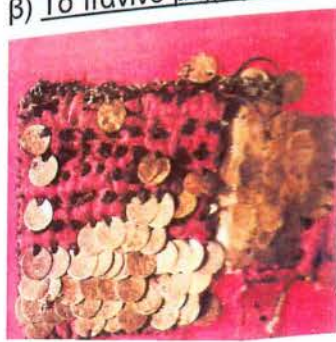
Εικόνα 52: (Αριστερά) Μαχαιρούλι από τον Παλαμά.

Το μαχαιρούλι αυτού τύπου αποτελούνται από αλυσίδες με κρεμασμένα μικρά και μεγάλα αυστριακά και τούρκικα νομίσματα. Οι αλυσίδες σχημάτιζαν δυο σειρές, που συνδέονταν μεταξύ τους με κρίκο στη βάση ενός πτηνόμορφου γάντζου. Οι άλλες

δυο άκρες των σειρών αυτών κατέληγαν η καθεμιά σε άλλον όμοιο γάντζο. Από την πρώτη σειρά των δυο αλυσίδων κρέμονταν σε πυκνά διαστήματα άλλες 9-10 αλυσίδες, μακριές περίπου 12 πόντους, εφοδιασμένες με αρκετά μικρά τούρκικα νομίσματα σ' όλο το μήκος τους και με ένα μεγάλο νόμισμα η καθεμιά στην άκρη της. Από τη δεύτερη σειρά των τριών αλυσίδων κρέμονταν απευθείας νομίσματα σε πυκνές σειρές και μάλιστα μεγάλα τούρκικα και αυστριακά από την κάτω αλυσίδα και μικρά λεπτά τούρκικα νομίσματα από τις δύο επάνω αλυσίδες. Τέλος, οι τρεις πτηνόμορφοι γάντζοι ήταν εφοδιασμένοι με ένθετες λείες πέτρες σε κόκκινη απόχρωση.

Τους γάντζους αυτούς γάντζωναν στο ζωνάρι στην δεξιά πλευρά στο ίδιο ύψος και σε αποστάσεις μεταξύ τους πολύ μικρότερες από ότι το μήκος των αντίστοιχων αλυσίδων έτσι, ώστε οι αλυσίδες με τα νομίσματα να σχηματίζουν άνισες μεταξύ τους κούνιες (σειρές από αλυσίδες κρεμασμένες έτσι ώστε να σχηματίζουν καμπύλες/κούνιες)^{12,13,16}.

β) Το πάνινο μαχαιρούλι

Εικόνα 53: (Αριστερά) Υπόλειμμα από φθαρμένο πάνινο μαχαιρούλι.

Το μαχαιρούλι αυτού του τύπου αποτελούνται από 10-12 οριζόντιες σειρές ασημένια μικρά λεπτά τούρκικα νομίσματα, ραμμένα πάνω σ' ένα ορθογώνιο παραλληλόγραμμο κόκκινο πανί με διαστάσεις 10 επί 15 εκατοστά περίπου κατά μήκος των μεγάλων

πλευρών του. Οι σειρές αυτές ήταν τόσο πυκνές, ώστε η καθεμιά κάλυπτε μέρος της παρακάτω σειράς, ενώ και το καθένα από τα μικρά λεπτά νομίσματα της ίδιας σειράς κάλυπτε μέρος του προηγούμενου ή του επόμενου. Έτσι καλυπτόταν ολόκληρο το πανί. Από την κάτω οριζόντια πλευρά του πανιού κρέμονταν σε πυκνά διαστήματα μικρές αλυσίδες. Στην κάθε αλυσίδα ήταν περασμένες χάντρες (πράσινη, κόκκινη και μπλε) και από την άκρη της κρεμόταν ένα ασημένιο μεγάλο τούρκικο νόμισμα. Και το μαχαιρούλι αυτού του είδους φρούσαν οι νύφες και νιόπαντρες πάλι στην ίδια θέση όπου το στερέωναν με δυο γαντζάκια πάνω στο ζωνάρι τους. Η ύπαρξη δυο τύπων του ασημικού αυτού οφείλεται κατά τις πληροφορίες στην μόδα, φαινόμενο όχι άγνωστο και στην παραδοσιακή ενδυμασία^{12,13,16}.

Τα θηλυκωτάρια

Εικόνα 54,55: (Πάνω) Θηλυκωτάρια.

Είναι οι πόρτες με τις οποίες κούμπωναν (θηλύκωναν απ' όπου και η ονομασία του) το ζωστάρι. Τα θηλυκωτάρια είχαν σχήμα σταυροειδές, όπως η συρματερή πόρπη, και τα στρογγυλα ή «τσιγκελωτά» πτερύγιά τους, που ήταν ραμμένα σε οριζόντια θέση στις άκρες του ζωσταριού, μπορούσαν να συνδέονται και να αποσυνδέονται με γαντζάκι στο ένα και με την ακατάλληλη υποδοχή στο άλλο πτερύγιο. Το μεσαίο κατακόρυφο τμήμα των θηλυκωταριών ήταν στερεωμένο μόνιμο (κολλημένο) στο ένα από τα δυο πτερύγια.

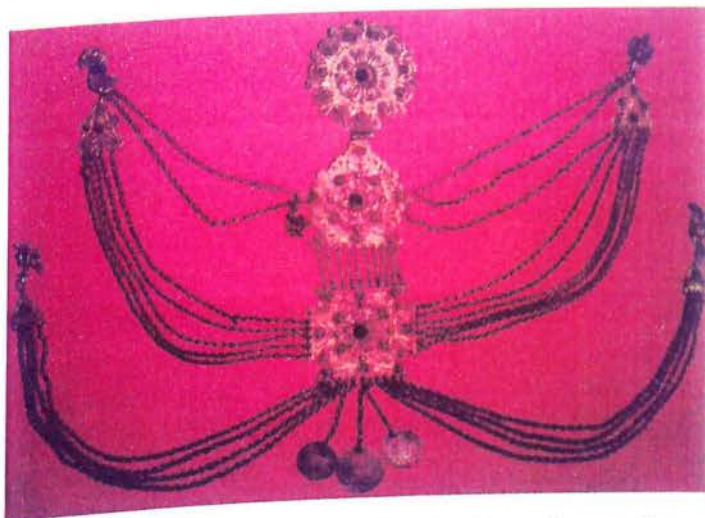

Εικόνα 56: Θηλυκωτήρα του 1900 από τον Παλαμά Καρδίτσας (Από αριστερά).
Εικόνα 57: Η ίδια θηλυκωτήρα όπως την διπλωναν για να μη μπερδεύονται οι αλυσίδες της.

Τα θηλυκωτάρια ήταν γενικά κόσμημα ακριβό. Υπήρχαν ωστόσο και φτηνότερα θηλυκωτάρια. Η αξία τους πάντως έδειχνε ως ένα σημείο και την οικονομική κατάσταση του γαμπρού, αφού κι αυτά άνηκαν στα γαμήλια δώρα του^{12,13,16}.

4.2.2. ΑΣΗΜΙΚΑ ΤΟΥ ΣΤΗΘΟΥΣ

Το ΚΙΟΥΣΤΕΚΙ

Εικόνα 58: (Αριστερά)
Κιουστέκι από τον
Παλαμά.

Πρόκειται για ένα συνδυασμό από σειρές αλυσίδων, που σχημάτιζαν «κούινιες», καθώς κρέμονταν χαλαρές από πλάκες χυτές και συρματερές (χυτό ή συρματερό κιουστέκι). Η πρώτη (κάτω) πλάκα είχε σχήμα βυζαντινού σταυρού. Με τα τέσσερα σκέλη του σταυρού συνδέονται (με «βέργες») τέσσερις σειρές αλυσίδες. Πιο συγκεκριμένα, από την βάση του σταυρού κρέμονταν δυο σειρές με 6 αλυσίδες η κάθε μία. Κάθε σειρά κατέληγε σε μικρή πλάκα, συνδεδεμένη με μικρή χυτή κόπιτσα. Ανάμεσα από τις δυο αυτές σειρές (από την μέση της βάσης του σταυρού) κρέμονταν τρεις μικρές αλυσίδες παλιού τύπου, που κατέληγαν σε τρία ασημένια (τούρκικα) νομίσματα. Με τις κατακόρυφες πλευρές των δύο οριζόντιων σκελών του σταυρού συνδέονταν κατά τον ίδιο τρόπο άλλες δυο σειρές από πέντε

Εικόνα 59: (Αριστερά) Κιουστέκι λεπτομέρεια.

Εικόνα 60: (Πάνω) Η μεσαία σταυροειδής πλάκα (με εγχάρακτες ανθρωπόμορφες και άλλες παραστάσεις) από χυτό κιουστέκι.

αλυσίδες η κάθε μια. Και οι σειρές αυτές κατέληγαν επίσης σε αντίστοιχες μικρές πλάκες με κόπιτσες. Από την οριζόντια πλευρά του επάνω σκέλους του σταυρού ξεκινούν 10 κοντές αλυσίδες που κατέληγαν σε μια άλλη πλάκα πιο πάνω, ίση ή λίγο

μικρότερη από το σταυρό. Από τις κατακόρυφες πλευρές της πλάκας αυτής ξεκινούν δυο σειρές αλυσίδες (από τρεις η καθεμιά), που κατέληγαν στις ίδιες πλακίτσες και κόπιτσες, όπου κατέληγαν και οι άλλες δυο σειρές (με τις 5 αλυσίδες η καθεμιά), που ξεκινούσαν από τις κατακόρυφες πλευρές των δυο οριζόντιων σκελών του σταυρού. Με την δεύτερη αυτή πλάκα συνδεόταν είτε απευθείας με βέργα είτε με 10 μικρές αλυσίδες. Μια συρματερή ή χυτή πόρπη, που είχε από την ανάποδη στα πλάγια δύο μικρά γαντζάκια σε αντίθετη οριζόντια κατεύθυνση. Με αυτά το γάντζωναν στερεά πιο κάτω από το λαιμό άνω στο σχιστό εκεί πουκάμισο (που έκλεινε με αυτόν τον τρόπο) ή στην τραχηλιά αργότερα, στα νεότερα χρόνια. Οι δυο κόπιτσες, στις οποίες κατέληγαν οι σειρές με τις 6 αλυσίδες (κάτω), καθώς και οι άλλες δυο, που συγκρατούσαν τις σειρές με τις 5 και τις τρεις αλυσίδες, στερεώνονταν λίγο πιο κάτω από τους ώμους, αριστερά και δεξιά από το στερνό. Έτσι οι αλυσίδες σχημάτιζαν κούνιες πάνω στο στήθος. Οι πλάκες του συρματερού κιουστεκιού ήταν εφοδιασμένες με ένθετες χρωματιστές χάντρες (πράσινες, κόκκινες και γαλάζιες), ενώ εκείνες του χυτού κιουστεκιού είχαν εγχάρακτες με άνθρωπο-μορφές, καθώς και άλλες παραστάσεις. Οι κόπιτσες όμως, που στερέωναν δεξιά και αριστερά τις σειρές με τις αλυσίδες πάνω στα ενδύματα, ήταν χυτές κι είχαν ανάγλυφες ανθρωπόμορφες ή άλλες παραστάσεις (π.χ. σταυραετούς με την κορόνα επάνω στα κεφάλια τους). Οι συρματερές και «φλουροκαπνισμένες» (επιχρυσωμένες ή επαργυρωμένες) πλάκες ήταν «ασταρωμένες», είχαν δηλαδή από την ανάποδη μια επένδυση (πλάκα) μεταλλική από μίγμα συνήθως ασημιού με άλλα μέταλλα. Το «αστάρωμα» αυτό γινόταν, για να μην φθείρονται τα ενδύματα στα σημεία, όπου έρχονται σε επαφή και τριβή με το συρματερό κόσμημα, που με το «αστάρωμα» γινόταν και πιο στερεό.

Το κιουστέκι φορέθηκε ως το 1930 περίπου, πιο σπάνια και αργότερα, και σιγά-σιγά αντικαταστάθηκε από το «γκιορντάνι»^{12,13,16}.

Το γκιρντάνι ή γιορντάνι.

Εικόνα 61: (Αριστερά) Γκιρντάνι, εργόχειρο χρυσακού, Λαογραφικό μουσείο Καρδίτσας, Πετεινάρα (Καρδίτσα).

Το γκιρντάνι ήταν επιστήθιο ασημικό κυρίως της νύφης, αλλά το φορούσαν και οι αραβωνιασμένες, αν ο αραβωνιαστικός τους τα έφερνε δώρο στον αραβώνα. Υπήρχαν δύο ειδών

γκιορντάνια:

α) Το γιορντάνι με τις συρματερές πλάκες

Αποτελείται από μια σειρά συρματερές φλουροκαπνισμένες (επιχρυσωμένες ή επαργυρωμένες) τετράπλευρες πλάκες, συνδεοδεμένες μεταξύ τους με «βέργες». Η σπονδυλωτή αυτή σειρά είχε στις δυο άκρες της συρματερές κόπιτσες με γάντζους από την ανάποδη, για να στερεώνεται μ' αυτούς πάνω στη τραχηλιά ή στις «τραχηλιές» του σαγιά, λίγο πιο κάτω από το λαιμό. Κάθε πλάκα είχε στην επάνω πλευρά της συρματερό σχέδιο (συνήθως λουλουδι με χρωματιστή χάντρα), αλλά και στο μέσο ή και στις τέσσερις γωνίες της επίσης χρωματιστές στο μέσο ή και στις τέσσερις γωνίες της επίσης χρωματιστές (πράσινες, κόκκινες, μπλε, κίτρινες)

χάντρες, ενώ από την βάση της κρεμόταν ένα μεγάλο χοντρό τούρκικο νόμισμα, που περιβαλλόταν από συρματερό στενόμακρο πλαίσιο, ή μόνο ένα μόνο συρματερό στενόμακρο σχέδιο χωρίς νόμισμα ή, σε κάπως νεότερα γιορντάνια, ένα μεγάλο νόμισμα χωρίς συρματερό πλαίσιο.

β) το γιορντάνι με τους «γκουμπέδες»

η διαφορά αυτού του γιορντανιού από του πρώτου είναι ότι, αντί της σπονδυλωτής σειράς με τις πλάκες είχε καδένα με «γκουμπέδες», συρματερές αστεροειδείς πλάκες με μια χάντρα στη μέση τους, συνδεδεμένες με κρίκους. Από τους γκουμπέδες κρέμονταν συνολικά εννιά νομίσματα, μικρά και μεγάλα εναλλάξ, το καθένα μέσα σε συρματερό πλαίσιο. Στις άκρες της η καδένα είχε μικρές κόπιτσες με γάντζους, που στερεώνονταν στις τραχηλιές του σαγιά λίγο πιο κάτω από τους ώμους. Πρέπει να σημειωθεί ότι το γκιρντάνι με τους γκουμπέδες (καδένα) ήταν πιο μακρύ, αλλά και πιο απλό στην κατασκευή από τα σπονδυλωτά γκιρντάνι^{12,13,16}.

Οι ντούπιες

Ήταν επιστήθιο κόσμημα, όμοιο περίπου στην μορφή με τα φλουριά, που αντικατέστησε στη χρήση το παλιότερο γιορντάνι. Αποτελούνταν από μία διπλή καδένα με «σπίτια» (δηλαδή τετράπλευρες συρματερές πλάκες), που είχε στις άκρες της γαντζάκια, για να στερεώνεται όπου και όπως το γκιρντάνι παλαιότερα.

Εικόνα 62: (Αριστερά) Φωτογραφία του 1935 στον Παλαμά. Διακρίνονται στο στήθος της οι ντούπιες.

Από την μεγαλύτερη καδένα κρέμονταν τρία μεγάλα αυστριακά νομίσματα και ανάμεσά τους δυο μικρότερα νομίσματα ή σε άλλη παραλλαγή, τέσσερα νομίσματα και ανάμεσά τους τρία μεγάλα αυστριακά μεγάλα νομίσματα^{12,13,16}.

Το πατατίφι

Πρόκειται για το νεότερο κόσμημα, που καθιερώθηκε ως δώρο του αρραβωνιαστικού κυρίως από το 1930 και ύστερα που αντικατέστησε το μεγάλο αυστριακό νόμισμα. Αποτελούνταν από μια φιλή επιχρυσωμένη αλυσιδίτσα σαν τις σημερινές καδένες των σταυρών, από την οποία κρέμονταν τρία μικρά εξαρτήματα με άσπρες χάντρες, όπως αυτά ορισμένων νεότερων σκουλαρικών. Το πατατίφι το κρεμούσαν με την αλυσίδα από το λαιμό, όπως αργότερα το σταυρουδάκι^{12,13,16}.

Οι «αρμαθιές»

Σχέδιο 4 ↑

Εικόνα 63: (Πάνω δεξιά) Αρμαθιά.

Οι «αρμαθιές» ή «ασπράρμαθα» ή «κούνιες», ήταν μια σειρά από 3-9 περίπου αλυσίδες, από τις οποίες κρέμονταν «χοντρά», δηλαδή μεγάλα ασημένια τούρκικα νομίσματα. Οι δυο άκρες της σειράς των αλυσίδων κατέληγαν αντίστοιχα σε δυο κόπιτσες εφοδιασμένες με «λούρο», δηλαδή μικρό γαντζάκι, που λεγόταν και «δούλος». Η κάθε αλυσίδα με τα 18-20 νομίσματα αποτελούσε μια «κούνια», που ήταν μεγαλύτερη από την προηγούμενη (την πιο πάνω) και μικρότερη από την επόμενη (την πιο κάτω). Έτσι τα «χοντρά» σχημάτιζαν καμπυλωτές σειρές πάνω στο στήθος, χωρίς τα νομίσματα της μιας σειράς να καλύπτουν την εκείνη της άλλης. Στις χυτές κόπιτσες όπου κατέληγαν οι «κούνιες», υπήρχαν ανάγλυφες παραστάσεις και κυρίως ο δικάφαλος αετός με το στέμμα.

Τις αρμαθιές τις φορούσαν οι νύφες και οι νιόπαντρες πάνω από το κιουστέκι και την θυληκωτήρα. Με το περπάτημα οι «κούνιες» με τα «χοντρά» χτυπούσαν πάνω στο κιουστέκι και στα «θυληκωτάρια» και ο ήχος που έβγαине ακουγόταν από μακριά. Οι αρμαθιές συνδυάζονταν κανονικά με το κιουστέκι, αλλά δεν συνυπήρχαν με αυτό πάντοτε στη ενδυμασία. Η συνύπαρξή τους εξαρτιόταν από την οικονομική κατάσταση του γαμπρού. Όσοι είχαν κάποια οικονομική ευχέρεια, έστελναν στην νύφη ως γαμήλιο δώρο και αρμαθιές, ενώ οι φτωχότεροι μόνο το κιουστέκι. Τα δυο αυτά ασημικά φορούσαν για ένα διάστημα και μετά την αντικατάσταση της σκούφιας από το κεφαλομάντηλο, ως το 1927, οπότε άρχισαν να τα εγκαταλείπουν. Στην θέση τους φορούσαν τα γκιορντάνια, που ήταν της μόδας για 4-5 χρόνια. Κατόπιν άρχισαν να φορούν ντούπιες στην θέση του γκιορντανιού, που έγινε τώρα πιο σπάνιο. Αλλά και η μόδα αυτή (δηλαδή οι ντούπιες αντί για γκιορντάνι) κράτησε πάλι 4-5 χρόνια μόνο, δηλαδή ως το 1937, οπότε άρχισαν να εγκαταλείπουν τις ντούπιες και να φορούν το «πατατίφι».

Εκτός από τα παραπάνω ασημικά του στήθους δεν αποκλείεται να υπήρχαν παλαιότερα και άλλα που εγκαταλείφθηκαν. Πιθανό ασημικό του στήθους πρέπει να ήταν π.χ. η «καρφίτσα»^{12,13,16}.

Η παραμάνα με τα σταχάκια.

Εικόνα 64: (Δεξιά) Παραμάνα με σταχάκια.

Η παραμάνα αυτή, που ήταν διακοσμητική και είχε θέση λίγο πιο κάτω από το λαιμό και πάνω στην τραχηλιά, αποτελούνταν από τρία μεγάλα ελληνικά νομίσματα (δραχμές κυρίως), κολλημένα στη σειρά μεταξύ τους με ενδιάμεσα «καφασωτά», δηλαδή συρματερά, σχέδια, τα οποία περιέβαλλαν και τα τρία νομίσματα. Κάτω από αυτά κρέμονταν συρματερά σταχάκια. Στις δύο άκρες της από την ανάποδη ή παραμάνα είχε γαντζάκια, για να στερεώνεται πάνω στην τραχηλιά, και ήταν «φλουροκαπνισμένη» (επιχρυσωμένη) ολόκληρη^{12,13,16}.

Τα ασημοκούμπια.

Τα ασημοκούμπια ήταν δυο σειρές «κουμπιά», με εννέα ή δέκα η καθεμιά. Χυτά ή συρματερά φλουροκοπανισμένα, μακριά με καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα, που κρέμονταν αλυσίδες σε μικρά διαστήματα μεταξύ τους. Τις δυο αυτές «αρμαθιές» κουμπιά στερέωναν με γαντζάκια στις τραχηλιές του σαγιά αριστερά και δεξιά στο ύψος των ώμων, καθώς και στην μέση τους, όπου τις έπιαναν με γαντζάκι της άλλης άκρης τους στις παρυφές του σαγιά στο ύψος του ζωνναριού (μέσης). Υπήρχαν μάλιστα δύο είδη ασημοκούμπιών, που διέφεραν και ως προς την τεχνική της κατασκευής τους και ως προς την μορφή τους. Τα χυτά ασημοκούμπια (από κράμα ασημιού με άλλα μέταλλα) ήταν μακρουλά και μυτερά στην μια τους άκρη, όπως το μπουμπούκι της παπαρούνας ή τον καρπό της βελανιδιάς, ενώ τα φλουροκαπνισμένα κίτρινα ή άσπρα, συρματερά είχαν σχήμα σφαιρικό. Τα ασημοκούμπια συνυπήρχαν με τα θυληκωτάρια (αρκετά παλιό ασημικό), αλλά συνέχισαν να φοριούνται και μετά την κατάργησή τους ως τα νεότερα χρόνια. Πρόκειται επομένως για παλιό ασημικό, που φορέθηκε σε διαφορετικούς τύπους, αλλά στην ίδια πάντα θέση μπροστά στο στήθος, και από τις γυναίκες των Κουτσόβλαχων, Βλάχων της Σαμαρίνας κ.α.

Ασημοκούμπια φορούσαν: α) οι νέες σε ηλικία γάμου, (όχι όμως απαραίτητα). Κυρίως φορούσαν όσες τα είχαν από τις μητέρες τους ή κάποια συγγενή τους. β) οι αρραβωνιασμένες και οι παντρεμένες μέχρι και δέκα χρόνια μετά το γάμο τους. Αν η νέα δεν είχε ασημοκούμπια, ήταν υποχρεωμένος να της τα φέρει δώρο στον αρραβώνα μαζί με τ' άλλα ασημικά ο αρραβωνιαστικός της^{12,13,16}.

4.2.3. ΤΑ ΑΣΗΜΙΚΑ ΤΩΝ ΧΕΡΙΩΝ

Το μπιλετζίκι.

Είναι το πανελλήνια γνωστό κόσμημα των χεριών βραχιόλι σε διάφορους τύπους, που παρουσίασε μία εξέλιξη με την πάροδο των χρόνων, ώσπου να καταλήξει στα μοντέρνα σημερινά βραχιόλια. Παλαιότερα και ως το 1940, οι Καραγκούνες σε ηλικία γάμου, αλλά και οι παντρεμένες, φορούσαν ένα από τα δύο γνωστά είδη βραχιολιών, τα χυτά και τα συρματερά^{12,13,16}.

Εικόνα 65:
Μπελετζίκι
(βραχιόλι)
συρματερό.

Εικόνα 66:
Καραγκούνικα
βραχιόλια.

Τα πρώτα θεωρούνται ασημένια, αλλά γινόνταν από μείγμα (κράμα) ασημιου με άλλο ή άλλα μέταλλα. Αποτελούνται από δύο συμπαγή καμπύλα ελάσματα (καμπύλες χυτές πλάκες), που συνδέονταν σε δυο μέρη «εκ' διαμέτρου» αντίθετα, με «βέργες» (λεπτά σύρματα, πείρους), οι οποίες περνούσαν σε υποδοχές και των δυο ελασμάτων. Η μια βέργα ήταν σταθερή (αμετακίνητη), συνέδεε τα δυο ελάσματα και έπαιξε ρόλο «ριζαριάς» (όπως στις πόρτες), λειτουργούσε δηλαδή ως άξονας που επέτρεπε το ανοιγοκλείσιμο του βραχιολιού. Η άλλη ήταν ο πείρος που συνέδεε τα δυο ελάσματα για το κλείσιμο του βραχιολιού. Στα ελάσματα υπήρχαν χαραγμένα διάφορα σχέδια και παραστάσεις. Στο ίδιο ακριβώς τύπο υπήρχαν και συρματερά βραχιόλια, που σε άλλη όμως παραλλαγή αποτελούνταν από ένα μόνο καμπυλό φλουροκαπνισμένο (επιχρυσωμένο ή επαργυρωμένο) συρματερό έλασμα, ελαστικό, ώστε να ανοίγει ως ένα σημείο, για να περνάει μέσα ο καρπός του χεριού, που έκλινε με έναν πείρο (όμοιο μ' αυτόν, δηλαδή την «ασφάλεια» των σημερινών χρυσών βραχιολιών). Τα συρματερά βραχιόλια αποτελούνταν από συνδυασμούς συνηθισμένων παραδοσιακών μοτίβων, που υπήρχαν και σε άλλα συρματερά ασημικά. Μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο οι χρυσοκοί λανσάρισαν νέο τύπο χειροποίητου συρματερού βραχιολιού που αποτελούνταν από σειρά συρματερών «σπονδύλων», όμοιων με αυτούς του ασημοζώνναρου της αρραβωνιασμένης ή νιόπαντρης^{12,13,16}.

Εικόνα 67: (Πάνω) Βραχιόλι με καδένα και φλουριά με δύο σειρές καδένας από το χωριό Πρόδρομος (Κορτέσι), παντρεμένης.

Οι σπόνδυλοι ήταν όλοι φλουροκαπνισμένοι και μάλιστα οι μισοί κίτρινοι (επιχρυσωμένοι) και οι άλλοι μισοί άσπροι (επαργυρωμένοι) εναλλάξ. Και το «μπιλετζίκι» αυτού του τύπου έκλεινε και ασφάλιζε κατά τον ίδιο τρόπο με «βέργα» (πείρο). Τελευταία όμως παραμερίστηκε και αυτός ο τύπος από τα βιομηχανικά μπρασελέ, που έμοιαζαν με τις σημερινές καδένες των ρολογιών^{12,13,16}.

Το ομπρελάκι.

Το ομπρελάκι, δώρο του αρραβωνιαστικού, ήταν συμπλήρωμα της επίσημης στολής της αρραβωνιασμένης, αλλά και της νύφης μέχρι 5 περίπου χρόνια μετά το γάμο, και είχε, εκτός από τον πρακτικό, και διακοσμητικό χαρακτήρα, αφού οι αρραβωνιασμένες και οι νιόπαντρες το κρατούσαν πάντα, ανεξάρτητα από τις καιρικές συνθήκες, ακόμα και το καλοκαίρι, οπότε το χρησιμοποιούσαν και για την προστασία από τον ήλιο, ενώ οι άλλες ηλικίες δεν το χρησιμοποιούσαν παρά μόνο με περιπτώσεις ανάγκης^{12,16}.

Εικόνα 68: (Αριστερά) Φωτογραφία του 1938 στον Παλαμά. Η νιόπαντρη δεν φοράει μπαλτσούδα για οικονομικούς λόγους κρατάει όμως στο χέρι της το ομπρελάκι.

Στο εμπόριο υπήρχαν διαφόρων ειδών και χρωμάτων ομπρελάκια. Ορισμένα είχαν ξύλινη λαβή και άλλα σιδερένια, που κατέληγε σε μακρόστενο γύρισμα. Όλα όμως είχαν στην λαβή μία φούντα και ένα κορδονάκι σε θηλιά, για να κρεμιούνται από το χέρι.

Μετά το 1950 το ομπρελάκι αρχίζει να το αντικαθιστά η τσάντα, πράγμα που δείχνει το διακοσμητικό του χαρακτήρα στην ενδυμασία, αφού η τσάντα, έχει εντελώς διαφορετική πρακτική σημασία κοντά στο διακοσμητικό της ρόλο. Υπήρξε όμως και ένα μεταβατικό στάδιο συνύπαρξης ομπρέλας και τσάντας, που διήρκησε μια δεκαετία (1950-1960), κατά την οποία η νέα έπαιρνε ως δώρα από τον αρραβωνιαστικό της και ομπρελάκι και

τσάντα, οπότε κρατούσε στις επίσημες εμφανίσεις της στο ένα χέρι την τσάντα και στο άλλο, ανεξάρτητα από τις καιρικές συνθήκες, το ομπρελάκι. Έτσι κοντά στο παραδοσιακό ομπρελάκι προστέθηκε ως μοντέρνο «ευρωπαϊκό» στοιχείο η τσάντα, που επικράτησε κι έγινε τελευταία κι αυτή παραδοσιακή, γιατί η χρήση της έγινε απαραίτητη ύστερα από κάποια βελτίωση τα τελευταία χρόνια της κοινωνικής θέσης της γυναίκας, η οποία απόκτησε το δικαίωμα να χρησιμοποιεί και επίσημα τα καλλυντικά (μακιγιάζ κτλ) αλλά και να κρατάει μαζί με άλλα προσωπικά αντικείμενα. Τελικά καταργήθηκε τελείως το ομπρελάκι και παρέμεινε η τσάντα ως πιο απαραίτητη^{12,16}.

4.2.4. ΤΑ ΑΣΗΜΙΚΑ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΟΔΕΣΜΟΥ.

Η Κεφαλοκόπιτσα

Εικόνα 69: (Πάνω) Κεφαλοκόπιτσα με διπλές ροζέτες για τον στολισμό του κεφαλοδεσμού πάνω από τους κροτάφους και πίσω.

Οι κεφαλοκόπιτσες αποτελούνταν από δυο στρογγυλές συρματερές πλάκες που συνδέονταν μεταξύ τους με μια σειρά από 3-5 παλαιού τύπου μακριές αλυσίδες («αλτσιά») και είχαν στο κέντρο τους από μία χάντρα κόκκινη, πράσινη ή γαλάζια, ενώ από την άλλη όψη (ανάποδη) είχαν, ακριβώς απέναντί από τις αλυσίδες, μικρούς γάντζους («δουλάκια»), για να στερεώνονται μ' αυτά στο μαντίλι και κουσιάνα (κοτσιδα). Αργότερα, όταν σταμάτησε η παραγωγή των αλυσίδων παλαιού τύπου με τους ανοξειδωτους κρίκους και ανά δύο κολλημένους, οι κεφαλοκόπιτσες εφοδιάζονται με ένα είδος σπονδυλωτής επιχρυσωμένης καδένας και τελευταία, όταν πια άρχισαν να εγκαταλείπονται και αρχίζουν να κυκλοφορούν στο εμπόριο κεφαλοκόπιτσες με μια μόνο στρογγυλή πλάκα και με σκέτο γαντζάκι, αντί για πλάκα, στην άλλη άκρη της καδένας ή με δύο «περιστέρες», εφοδιασμένες με γαντζάκια^{12,13,16}.

Εικόνα 70 : (Αριστερά) Κεφαλοκόπιτσα απλή με περιστέρες στις άκρες από τον Παλαμά.

Ο απλοποιημένος αυτός τύπος κεφαλοκόπιτσας στοίχιζε φυσικά λιγότερο και φαίνεται ότι στην απλοποίηση αυτή έπαιξε ρόλο και ο οικονομικός παράγοντας. Άλλωστε διπλές κεφαλοκόπιτσες (με δυο πλάκες) και μονές (με μία πλάκα) συνυπήρχαν για ένα διάστημα και οι ενδιαφερόμενες προτιμούσαν τον έναν ή τον άλλο τύπο, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση της οικογένειας^{12,13,16}.

Εικόνα 71: (Πάνω αριστερά) Κεφαλοκόπιτσα φορεμένη.

Εικόνα 72: (Πάνω δεξιά) Κεφαλοκόπιτσα από τον Παλαμά. Έχει μετατραπεί τελευταία σε περιλαίμιο για φολκλοριστική χρήση από νέες που φορούν με τα μοντέρνα τους ενδύματα και κάποιο παραποιημένο απομεινάρι παλαιάς λαϊκής τέχνης.

Τα σκουλαρίκια.

Τα σκουλαρίκια ανήκουν γενικότερα στα ασημικά του κεφαλιού, έχουν όμως στενή σχέση με τον κεφαλοδεσμό, γιατί με την επίσημη ενδυμασία τα άφηνε ακάλυπτα. Μετά το 1930 τα σκουλαρίκια όχι μόνο των κοριτσιών σε ηλικία γάμου αλλά και, των άλλων ηλικιών – σκουλαρίκια φορούσαν οι κοπέλες από την παιδική τους ηλικία (τριών ετών περίπου), αλλά και οι αρραβωνιασμένες και οι παντρεμένες (μέχρι 20 ή 25 χρόνια μετά το γάμο) –, ήταν, όπως και τα σημερινά, με χάντρες, με κρίκους, σπανιότερα με σούστες (κλιπ), γιατί σχεδόν όλες οι κοπέλες είχαν τρυπημένα τα' αυτιά τους. μετά το 1945, ιδιαίτερα όμως μετά το 1950, τα σκουλαρίκια με τα κλιπ χρησιμοποιούνται από τις Καραγκούνες συχνότερα, αλλά και πάλι σε πολύ μικρότερο ποσοστό από ότι τα σκουλαρίκια με το γαντζάκι για το κρέμασμά τους από τα τρυπημένα αυτιά^{12,13,16}.

Εικόνες 73,74: (Από πάνω προς τα κάτω) Σκουλαρίκια με αλυσίδες.

Τα φλουριά.

Είναι μία σειρά από 9 ή 11 κατά κανόνα ψεύτικα τούρκικα νομίσματα, κρεμασμένα από μια σπονδυλωτή καδένα τα τελευταία χρόνια ή από παλαιότερου τύπου καδένα με τετράγωνες ή ανθόσχημες συρματερές πλάκες, εφοδιασμένες με μία χάντρα στον μέσον και συνδεμένες με κρίκους μεταξύ τους. Στις δύο άκρες της η καδένα είχε γαντζάκια, με τα οποία καρφώνονταν στον κεφαλοδεσμό και την κοσιάνα (κοτσιδά), όπως σημειώθηκε πιο πάνω, έτσι ώστε τα φλουριά να κρέμονται σε μια καμπύλη μπροστά στο μέτωπο. Τα φλουριά με την καδένα απαιτούσαν από μια ή και δύο σπονδυλωτές φλουροκαπνισμένες καδένες και από 9-11 ψεύτικα επίσης φλουροκαπνισμένα φλουριά, που κρέμονταν σε ίσες αποστάσεις μεταξύ τους από την μία, λίγο μακρύτερη, καδένα^{12,13,16}.

Εικόνα 75: (Πάνω αριστερά) Φλουριά με γκουμπέδες.

Εικόνα 76: (Πάνω δεξιά) φλουριά με καδένα.

Εικόνα 77: (Πάνω αριστερά) Φλουριά με καδένα, φλουριά με γκουμπέδες και με ελληνικά αντί τούρκικα νομίσματα.

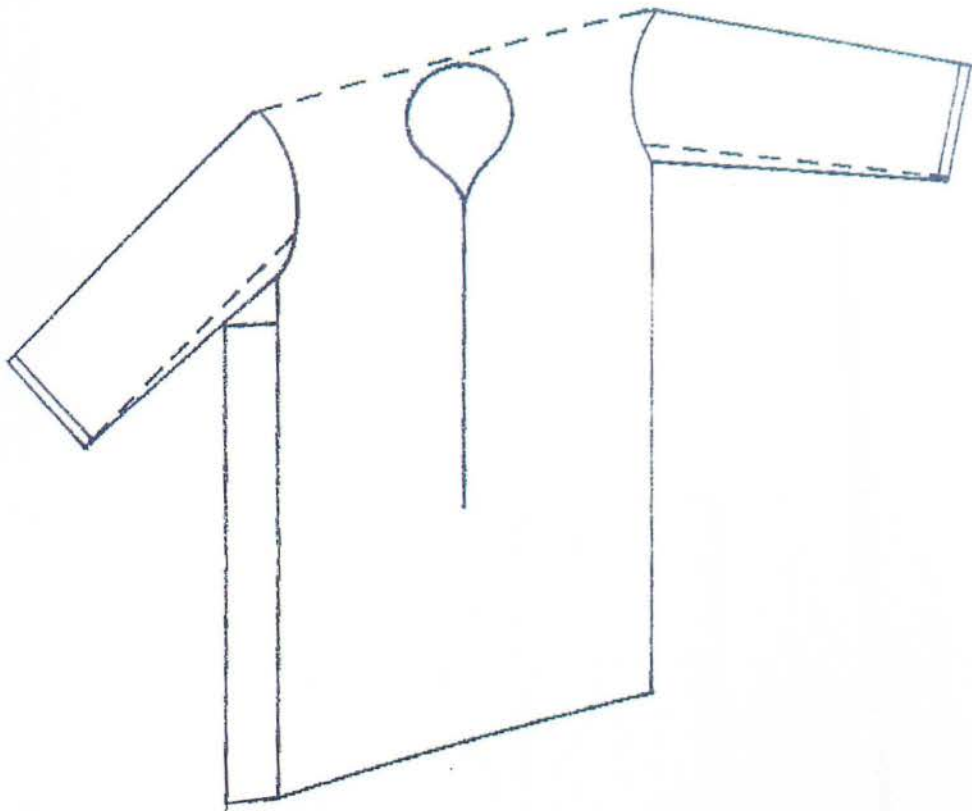
Εικόνα 78: (Πάνω δεξιά) Φλουριά με άλλου είδους καδένα.

Τα φλουριά όπως και τα άλλα «ασημικά» (έτσι λέγονταν όλα τα κοσμήματα κι ως μην ήταν ασημένια) αγοράζαν από τους χρυσοκούς κυρίως στην Καρδίτσα, Ωστόσο λίγες κοπέλες αυτής της ηλικίας (ηλικίας γάμου) φορούσαν φλουριά και μάλιστα μόνο οι ευκατάστατες, γιατί τα φλουριά ήταν ακριβά, και όσες είχαν τα φλουριά ήταν της μητέρας τους αν σώζονταν^{12,13,16}.

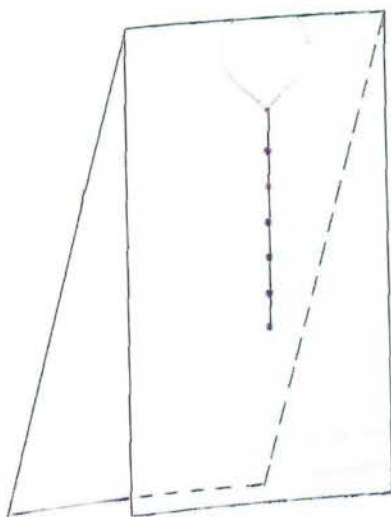
Πρέπει να σημειωθεί ότι τα ασημικά αξιολογούνταν όχι μόνο ανάλογα με την χρηματική τους αξία, αλλά και με την θέση τους στο σύνολο της ενδυμασίας και στο σώμα, την κοινωνική τους σημασία κτλ. Από τα ασημικά του κεφαλιού ιδιαίτερη σημασία έχουν τα φλουριά και ιδιαίτερα στις νύφες^{12,13,16}.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΧΕΔΙΑ

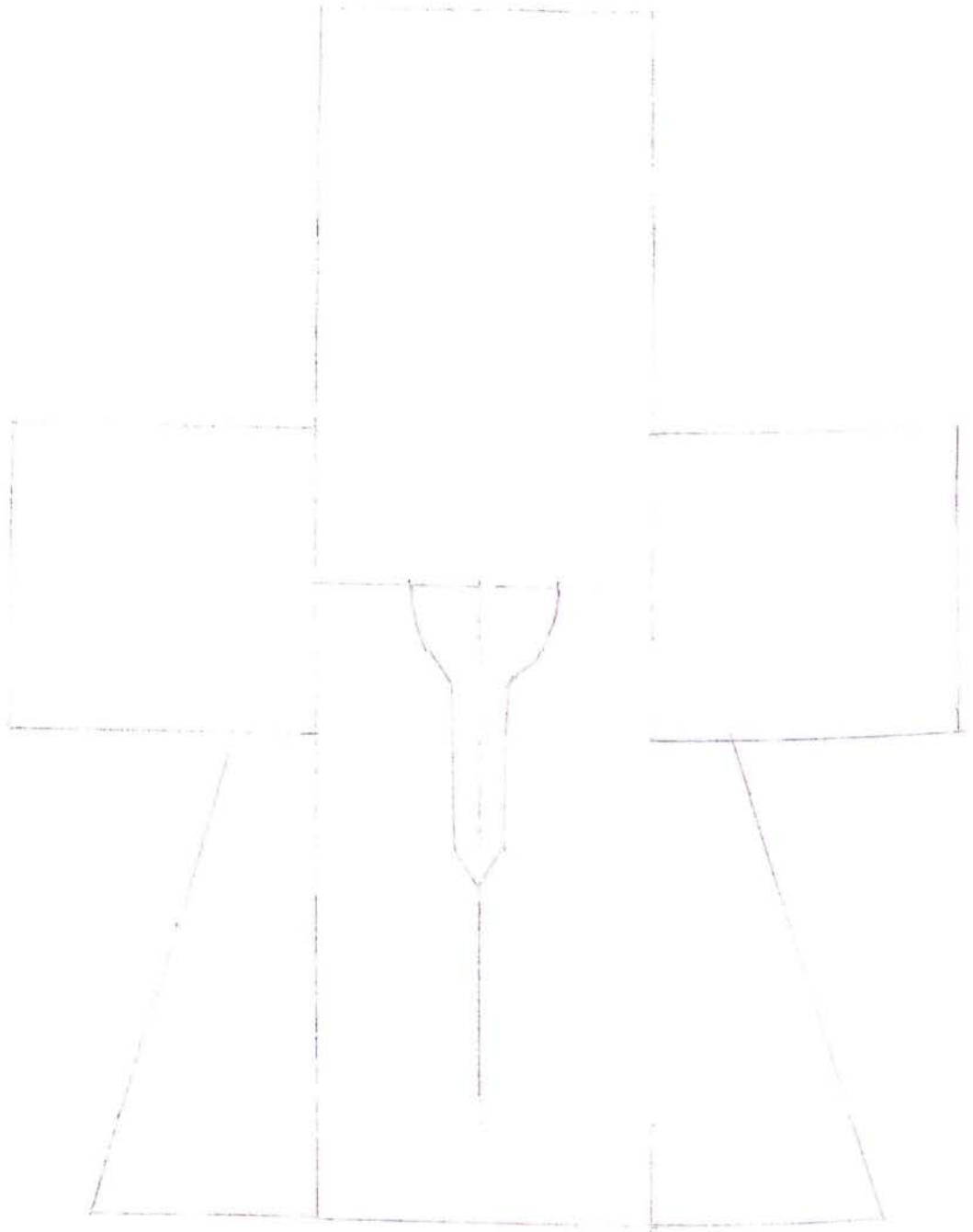

Η φανέλα.

Το χώρισμα της φανέλας.

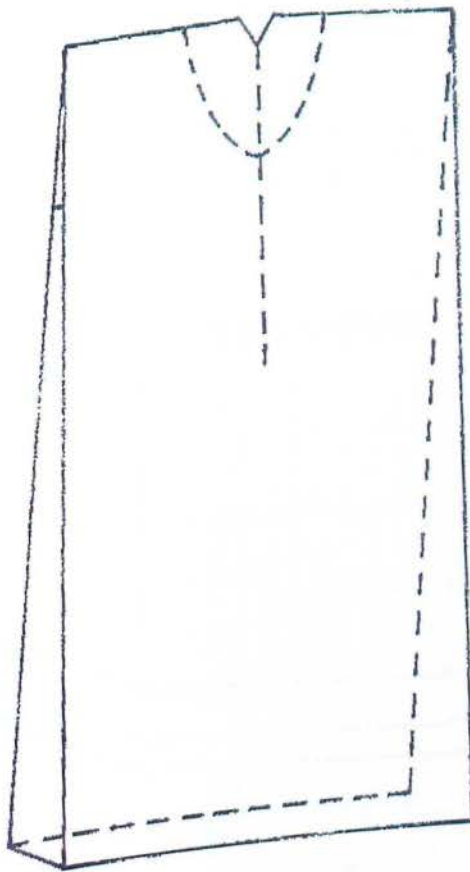
Το Πουκάμισο

Το πουκάμισο.

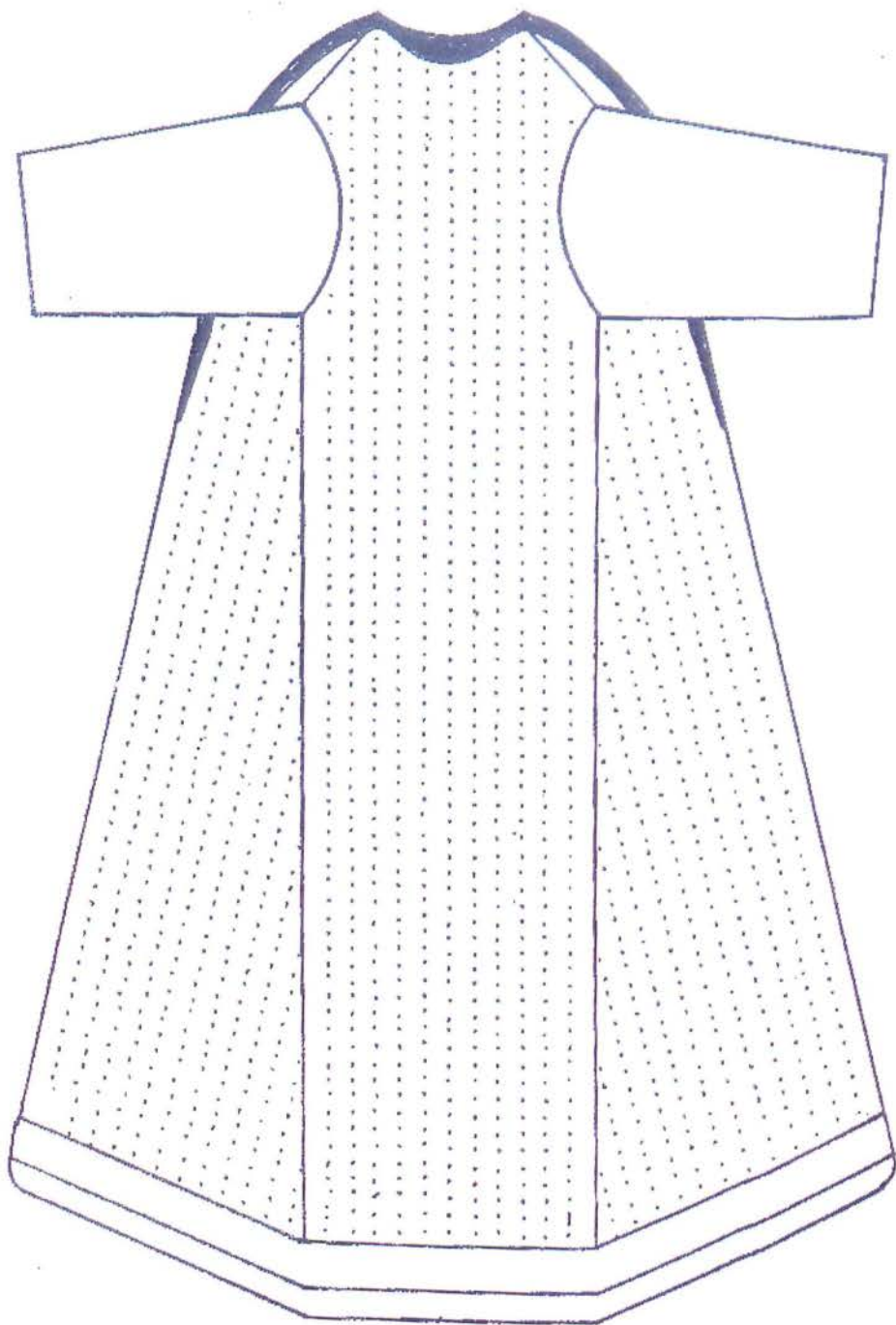

Το χώρισμα των μανικιών.

Το χώρισμα του κορμιού του πουκάμισου.

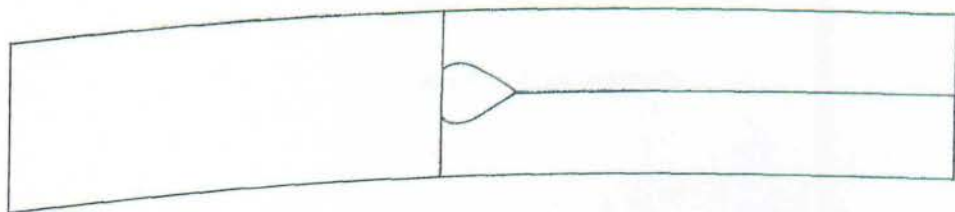
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

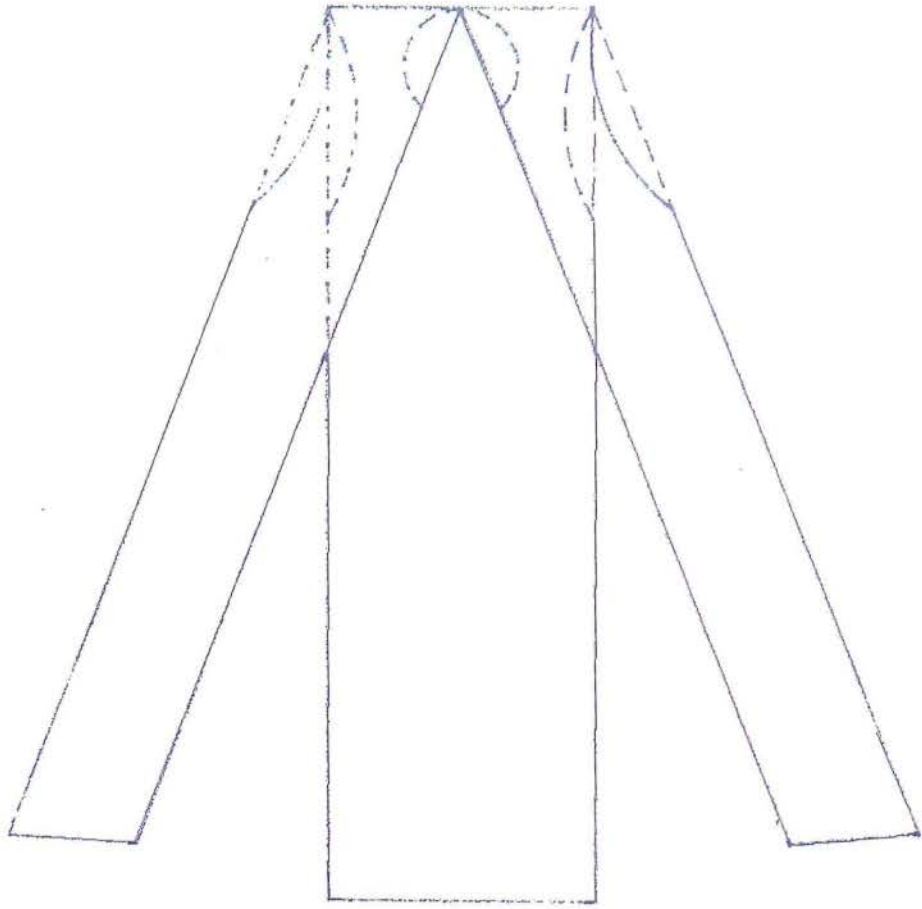
Το καβάδι.

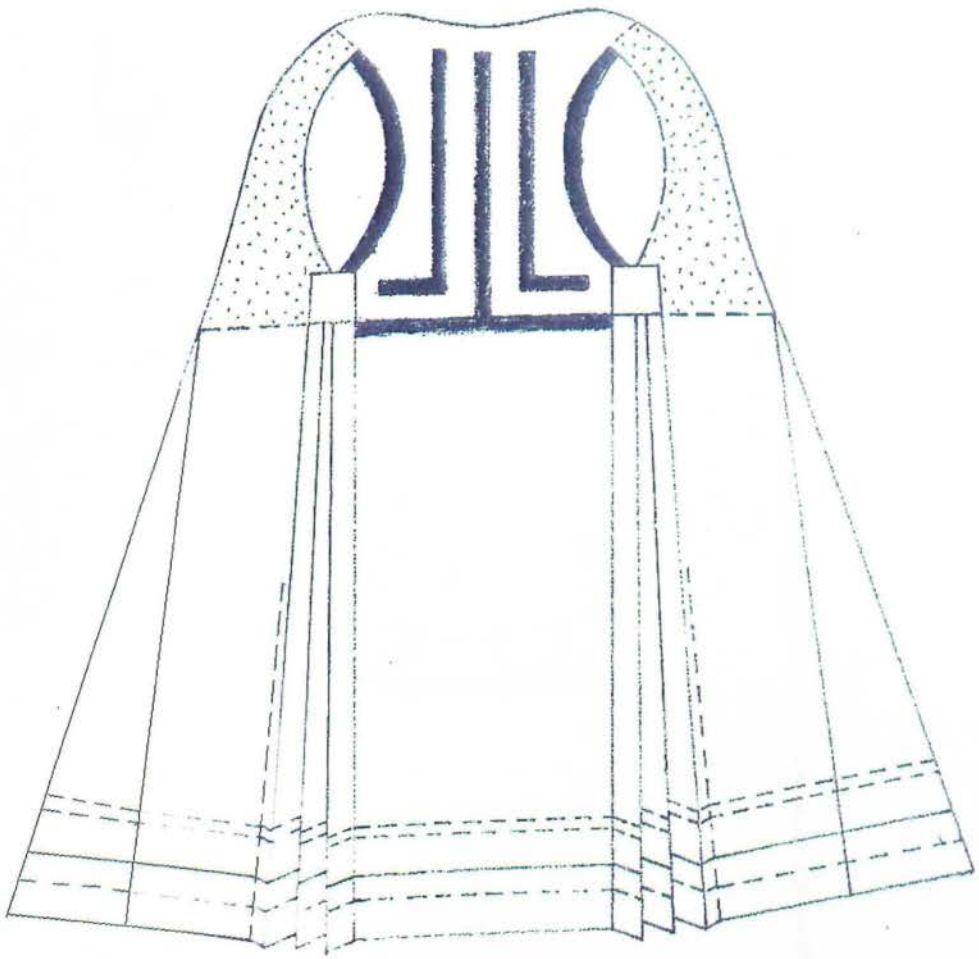
Ο «καλός» Σαγιάς. (νυφικός)

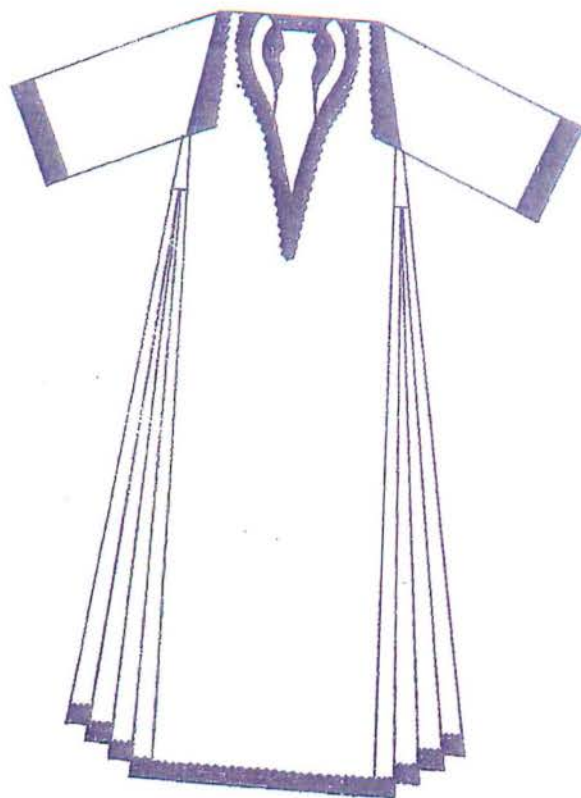
Το «χώρισμα» του σαγιά.

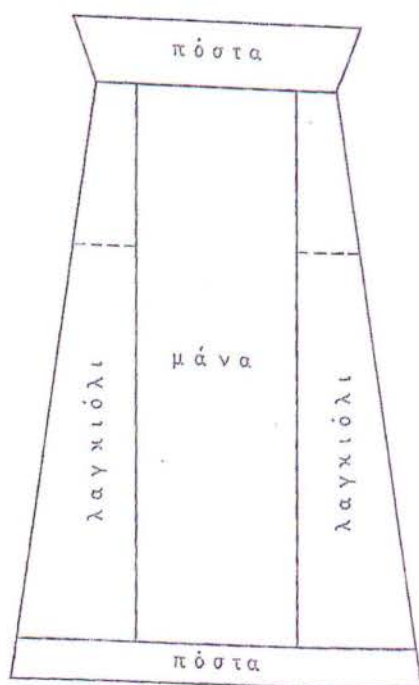
Ο σκελετός του Σαγιά.

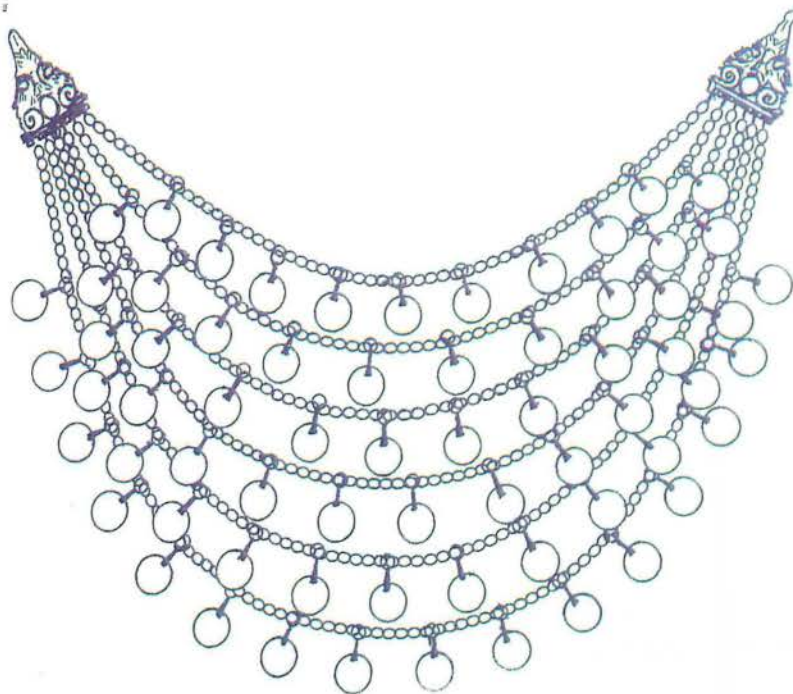
Ο σαγιás. (εργόχειρο των γυναικών)

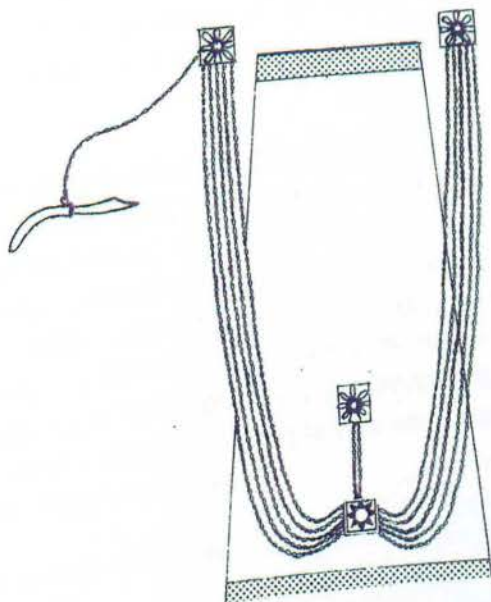
Η Σιγκούνα.

Η ποδιά.

Οι Αρμαθιές.

Ο ασημοσουγιάς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πληροφοριοδότες:

Κούτλε Αικατερίνη σύζυγος Νικόλαου Κούτλε.
Η Αικατερίνη Κούτλε είναι 71 και ο σύζυγος 80 χρονών.
Επάγγελμα: Οικιακά και κτηνοτρόφος αντίστοιχα.

Ερώτηση: Από ποιο μέρος είναι η καταγωγή σας;

Αικατερίνη: Οι ρίζες μ' είν' απ' την Σμύρν'. Πρόσφυγες είμασι. Ξεριζώθηκαμ' περάσαμ' πολλά. Μεγάλωσα στην Κρυσπηγή κοντά στο Μουζάκι. Βουνίσιοι, βγαίναμ' απ' τα καλύβια μς κι καλημιρούσαμ' την Κράβα (Καράβα: κορυφή της οροσειράς της Πίνδου με υψόμετρο 2184 μέτρα). Ήμαν κοντζάμ κοπέλα όταν παντρεύκα τον Νικόλα και ήρθαμ' ιδώ στου Μορφοβούνι .

Νικόλαος: Μορφοβουνιώτς είμ' εδώ δα μεγάλωσα. Λάθεψ' η κύρα μ' μπαμπογέρεψ' (γέλια). Πήγα και τηνε ζήτσ' από τους δικούς τς. Τσοπανάς μι 82 κασίκια 8 γιλάδια κι 90 πρόβατ', ήταν σωστό καλοπάντρεμα.

Ερώτηση: Ποιες ήταν οι ασχολίες σας εδώ στα Καραγκουνοχώρια;

Νικόλαος: Τα κοπάδια μ' είν' το βιός μ'. Αυτά φρόντιζ' απ' το χάραμ' μέχρι το σούρουπο. Είχα και 3 αρβανιτόβλαχους στην δούλεψή μ'. Στο άρμεγμα ήμαν γρηγορότερος. Γάλα φρέσκο παραγωγής όχι τα ετοιματζιδικά πουλούσα εδά και στα πλαϊνά χωριούδια. Τώρα γεράσαμ' με την Κατίνα τα πούλσα τα περισσότερα, κι μι τα λίγα ζούμι δόξα το Θεό. Την Κατίνα μ' αρχόντσα την είχα, ότι ήθιλε χατίρι τς δεν χαλνούσα.

Αικατερίνη: Σπίτι έφτιανα φαί νά βρει ο Νικόλας μ' να φάει. Ήμαν νια και το κατώι έλαμπτε. Έχ' και τον μπαχτσέ μ' κι τις κότς. Κάθι μέρα βγάν' 5 αυγά. Ε δόξαν τον Θεό. Μικρή όταν ήμαν με τς' αδερφίς μου σκωνούμασταν αγλήγουρα, σκάζουνα τ' αστριού, ζυμούναμι, επλύναμι πιάτα όξου στ'ς τουλούμπις, σκούπ'ζαμι, πουλούσαμι τα πράματα σ' ν' αγέλ', πώς του λέν', κόπρια... αυτά... κι καθούμασταν ύστιρα, εγνίθαμι κλουστές, τ'ς βιλόντζαμι, αι γένουνταν του ψωμί, το ρίχναμι, καθούμασταν ύστιρα, κιντούσαμι ως π' θαλά 'ρθει ώρα για ύπνου πάλι. Σκωνούμασταν... τσουφού - τσουφού, τσουφού - τσουφού ... Νυχτέρ' τα τσιρέπια του βράδ'... 'Γω δεν κέντ' σα ποuté στ' λάμπα. Τσιρέπια έπλιγα.

Ερώτηση: Ποια ήταν η καθημερινή ενδυμασία σας;

Αικατερίνη: Το πεστιμάλ φορώ όλ' μέρ' το βράδ' το βγάνω. Σκουντράνικα είν' όλα λόγω ηλικίας. Σκουντράνικο φόρεμα κι αυτό, μι το τσεμπέρ στο κεφάλ' για να βαστεί την κουσιάνα μ'. Καλή ποδιά, έχω σκουτίσιες με κεντούδια. Όταν ήμαν νια τις κένταγα μι χρώματα κι ζούδια. Τα τερλίκια μ' μι τις δερμάτινες παντούφλες.

Ερώτηση: Πως ήταν η νυφική σας ενδυμασία;

Αικατερίνη: Αχ κορτσούδι μ'. Τι μι θύμησες!

Νικόλαος: Κρινουδ' ήταν. Τηνε προίκισα την' έκαν' αρχόντισα! 'Ετσι έπρεπ'. Τώρα ζαρώσαμ'.

Αικατερίνη: Στο γάμο μ', ήμαν πολύ αδύνατη, χτικιάρκο. Κι φορούσ' μαξιλαράκια, τάχαμ' για να στέκιτι σαϊάς καλύτερα, αλλά κυρίους για να φαίνιτι χουντρός ου κώλους. Τα μικρά, αρμινημένα, τ'ς σήκουναν στου χουρό τα ρούχα και τ'ς αντρόπιαζαν. Έβανα κι προυσκιφαλάκια πίσου κι κ'βάρια μπρουστά για στήθους. Από μικρό κορτσούδ' ίφτιανα το καλό μπαμπακιρό νυφιάτικο πουκάμισό μ'. Είχα κι τα προικιάρικα της μάνας μ' ιγώ. Την τραχηλιά μι χουντρό πανίσιο ύφασμ' για να μην φαίνιτι τα κ'βάρια μπρουστά. Οι πλειότιρις δεν μπορούσαν να δεσ'ν μανάχες τ'ς τη μπιρέτα. Άμα δεν έρθουνταν άλλην απ' τ' γειτουριά που ήξιρι, δεν μπορούσι να τ' δέσ' κι έδινη μπουρμπούλ' λόγου ευκολίας. Γιατί ή μπιρέτα, για να την δές, απιτούσι κι χρόνου κι κούραση αλλ' κι τέχν', ηγώ είχα τη μανα 'μ. Το χειμών' πο παντρεύεκα φόρσα σιγκούνα πάν' απ' τον χαμπλουσαγιά. Ηδώ στα βνά (βουνά) καν' κράκουλι (πολύ κρύο σαν τον πάγο).

Νικόλαος: Η μάνα'μ μι έλεγι « Να μη ντύνουντι καλά κι τ' ζηλέψ' ν' άντρις... Να μην είνι όμουρφις, να μην είνι καλουτυμένες κι κινούν τ' μπριέργεια απ' τουν άντρα, να μπούμι, τουν σκανταλίζ» πώς να σι πού, θα πού χαζαμάρα τώρα... Άμα είν' λιχώνα δε γκάν'. Αφού κρατάει σαραντάρ, να πάει να διαβάσ' (να διαβαστεί από τον ιερέα) κι αυτά, δε γκάν' να ... Θέλ' να μην τραβάει καθόλ' τουν άντρα. Να τ' βλέπ' κι να ν' ασκαίνιτι.

Αικατερίνη: Αι πάψι... κιστέκ' συρματερό ασταρουμένου φοραγα σαν νύφ'. Μπαρατζέλους (τούρκικα φλουριά) είχα τρείς αράδις δασιούτσ'κα, δασιούτς'κα ούλ'αυτή σειρά κι άλλην πάλι κι ούλις μαζί βαλμένες κι ήταν όπους είνι ψαρόφλουδα άμα το κανις έτσο'. Έπιανα τα σκούφκια επίσης μι μπαρατζέλους. 'Ημαν κι περίφανου 'δω μι τα μπαρατζέλια! Τα' πιρνα 'υστιρα από 'κει, απ' τ' διξιά τ' μεριά κι τά 'φιρνα ιδώ μπρουστά απού παν' απ' τ' σκούφκια κι τα πίστρουνα ιδώ... Τα' βανα απού κατ' ιδώ, τα πίστρουναν απού άλλα κλόσσια. 'Υστιρα γυρνούσα πάλι, το' πιρνα κι τ' άλλου, άιντι – άιντι κι μπέτσουνα ντίπ 'πέρα – πέρα. Όμους κόπ'χι μόδα αυτήν. Πάενα στου γαμπρού κι του λιγα...

«Του Νικόλα, του Νικόλα τ' αυγό μες του καλάθι

Του καλαθάκι μ' θέλ' αυγό κι τσέπη μ' κουκουσίσα

Κι του δεξί μ' του χέρι θέλ' ένα μπαρατζέλου.»

Πιρνούσα απ' την γειτουριά νύφ' κι γύφτ'σις κι γειτούνοι τραγουδούσιν

« ..Κει που κρούζει το γαϊπάνι να' κρουζα κι 'γω καμόσου, να μου φύγει ο καημός μου...»

Νικόλαος: Κι μπαλιτζούδ' κι γκιορντάνι τηνε πήγα. Κι ουμπρελάκι γι να μην μου βραχεί το κορτσούδι μ'.

Ερώτηση: Στην σημερινή εποχή σπάνια συναντάει κανείς γυναίκες με παραδοσιακή ενδυμασία. Ποιοι είναι οι λόγοι που συντέλεσαν στην βαθμιαία εγκατάλειψη της καραγκούνικης ενδυμασίας;

Αικατερίνη: Αι δεν είν' ούπως παλιά που φορούσι τα γκαραγκούν'κα. Μ' άρισαν, αλλά ήταν βαριά. Δε μπορούσα να δ'λέψω μι τα γκαραγκούν'κα.

Νικόλαος: Μετά απ' τ' δεύτιρου παγκούσμιου πόλεμο άρχισι ή συγκοινωνία. Έμπιναν στα χουριά συγκοινωνίς. Κι απού τη συγκοινωνία κυκλοφουρούσι κόσμος, ανέβινι – κατέβινι, είδαν τα κουρίτσια, είδαν τα πιδιά, άλλαξαν τα πράγματα. Πολλοί ξέχασαν τις ρίζες τους ήθελαν να γίνουν βρουπταίοι κι βρουπταίσις. Αφού άρχισι η συγκοινωνία, η κυκλοφουρία, κόσμος είδι πως είνι τα πράγματα κι σι λίει: “ Δεν γένιτι τίπουτα αυτή η στουλή. Δεν υπάρχ' ”. Θέλ' να πάν κάπου ένα ταξίδ' δεν μπορούν να πάν... (εννοεί: ντρέπονται να ταξιδέψουν με την παραδοσιακή ενδυμασία) .

Αικατερίνη: Μας γιλούσαν. Έλιγαν: “ Φούντες ακόμα; Βάλτι φουστάνια κει πέρα” Αρχισαν να τ'ς λέν δασκάλ', αυτοί απ' έρχουνταν απού πόλεις κι τα ρέστα: “ Δεν τα κόφτι αυτά τ' αρκουδιάρ'κα (επειδή ήταν βαριά), μωρέ, να βάλτι βρουπταϊκά;” Έβλιπαν αυτές μι τα βρουπταϊκά, ένα μπαλουματάκ' , τα πιρναν, το πλυναν. Τούτις ιδώ, για να πλύν'ν, έπριπι να 'χ 'ν κουπάνα κι νε έχ 'ν μπράτσα γιρά, να πλύν 'ν τα καμ 'σα κι τ'ς σαΐδισ, κι τ'ς σιγκούνισ κι τα ράσα.

Πληροφοριοδότης:

Νίκος Κορκότσιαλος

Ετών: 69

Επάγγελμα: Χρυσικός.

* Λόγο της ιδιόμορφης και δυσνόητης караγκούνικης γλωσσικής διαλέκτου (βλ. συνέντευξη με πληροφοριοδότες: Κούτλε Αικατερίνη και Νικόλαος) με την βοήθεια ενός δικού μου ανθρώπου (Καπόρη Γεωργία) κατάφερα να γράψω τις επόμενες συνεντεύξεις στην «βρουπαίικη», όπως λένε οι караγκούνιδες, διάλεκτο.

Ερώτηση: Από ποιο μέρος είναι η καταγωγή σας;

Απάντηση: Στην Στεμνίτσα Πελοποννήσου γεννήθηκα. Ο πατέρας και ο προπάππους μου ήταν οι πιο ξακουστοί χρυσικοί κι εγώ ακολούθησα τα χνάρια τους. Ήρθα στην Καρδίτσομαγούλα του Παλαμά το 1950 όπου γνώρισα και παντρεύτηκα την γυναίκα μου.

Ερώτηση: Ποιες είναι οι ασχολίες σας εδώ στα Καραγκουνοχώρια? Γιατί επιλέξατε το συγκεκριμένο επάγγελμα?

Απάντηση: Εδώ στα Καραγκουνοχώρια η ζωή είναι ήσυχη. Πρωί πρωί πάω στο εργαστήρι μου όπου κατασκευάζω τα παραδοσιακά κοσμήματα των τοπικών παραδοσιακών φορεσιών από σχεδόν όλα τα μέρη της Ελλάδας. Ηπειρώτικα, Θρακιώτικα, Νησιώτικα, Πελοποννησιακά και κυρίως Καραγκούνικα. Προμηθεύομαι το καλύτερο ασήμι από την Κύπρο και τα ασημικά μου είναι ασύγκριτα χειροποίητα. Ακόμη και σήμερα πολλοί είναι οι πελάτες που παραγγέλνουν τα Καραγκούνικα, άλλοι για την προσωπική τους συλλογή, άλλοι για να τα κρατήσουν ως παραδοσιακά κειμήλια κι άλλοι για χρήση αυτών σε εθνικές εορτές και στα Ρουγκατσάρια. Επίσης κάνω εξαγωγή των παραδοσιακών κοσμημάτων σε όλα τα κράτη της Ευρώπης. Η γυναίκα μου ξέρει καλά Αγγλικά και συνεννοείται μαζί τους. Ασχολούμαι σαν κοσμηματοποιός, χρυσικός για του Καραγκούνηδες από τα δέκα μου χρόνια, είναι αυτό που θαύμαζα όταν έβλεπα τον πατέρα μου να σμιλεύει το ασήμι και το χαλκό. Μού έμαθε όλα τα μυστικά της δουλειάς την τέχνη την είχα στην καρδιά μου. Η δουλειά αυτή είναι η ζωή μου, το μεράκι μου.

Ερώτηση: Ποιά ήταν τα δώρα που προσφέρατε στην κυρία σας για την παντρευτείτε εκείνη την εποχή;

Απάντηση: Από πού να αρχίσω... όλα τα κοσμήματά της στα πόδια της τα άφηκα. Μπαλτσούδα συρματερή με μεγάλα τούρκικα νομίσματα η μπαλτσούδα όπως και όλα τα κοσμήματα ήταν από καθαρό ασήμι. Το μαχαιρούλι με τις αλυσίδες και τα νομίσματα, τον ασημοσουγιά, τα επιβλητικά θηλυκωτάρια, το ασημοζώνναρο, το

κιουστέκι, δύο γκιορντάνια, τρία πατατίφια που το ένα (επιχρυσωμένο) είχε κρεμασμένο ένα επιχρυσωμένο σταυρούδι, το άλλο είχε φυλλαχτό και το τρίτο χάντρα θαλασσιά για το μάτι. Τις ντούπιες, την αρμαθιά με τούρκικα, ελληνικά και βιενέζικα φλουριά. Κεφαλοκόπιτσα και σκουλαρίκια για το μαντίλι. Όλοι στην γειτονιά την ζήλευαν την Σταυρούλα, η πιο καλοπαντρεμένη περνούσε με καμάρι. Περνούσε κι έτρεμε η γη. Η Σταυρούλα του χρυσικού. Έβλεπαν τα ασημικά της οι νέες και έρχονταν σε μένα να τους τα φτιάξω.

Πληροφοριοδότες:

Ντούτσε Κερασιά σύζυγος του Φώτη.

Η Κερασιά Ντούτσε είναι 54 και ο σύζυγος 67 χρονών.

Επάγγελμα: Μοδίστρα και γεωργός αντίστοιχα.

Ερώτηση: Από ποιο μέρος είναι η καταγωγή σας;

Κερασιά: Γεννήθηκα και μεγάλωσα στον Αγ. Ακάκιο. Είμαι γνήσια Καραγκούνα και το λέω με καμάρι. Έλληνες δεν ήμασταν αλλά γίναμε. Οι ρίζες μου είναι από την Βόρειο Ήπειρο.

Φώτης: Γεννήθηκα, μεγάλωσα και ζω με την Κερασιά εδώ στα Κανάλια. Παντρευτήκαμε στον Αγ. Ακάκιο.

Ερώτηση: Με τι ασχολείστε εδώ στα Καραγκουνοχώρια?

Φώτης: Οι δικοί μου ήρθαν από τα βουνά της Πίνδου αναζητώντας μια καλύτερη ζωή. Ήρθαν στα Κανάλια και ασχολήθηκαν με την γη. Καλλιεργούσαν βαμβάκι πολύ χρήσιμο για την κατασκευή του πανιού από το οποίο έφτιαχναν τα πουκάμισά τους οι Καραγκούνες. Είχαν επίσης αμπέλια και ζαχαρότευτλα. Συνέχισα να καλλιεργώ την γη όπως μου τα είχαν αφήσει οι γονείς μου. Το έδαφος ευνοεί και την καλλιέργεια σιταριού όπου το εκμεταλλεύτηκα τα χωράφια μου είναι στο Καρποχώρι και στον Αγ. Ακάκιο. Στην αρχή όταν με πέθαναν οι δικοί μου και με άφησαν μόνο ήταν πολύ δύσκολο να δουλέψω τόσα στρέμματα γη.

Κερασιά: Είμαι μοδίστρα. Ο πατέρας μου ράφτης/τερζής ήταν έραβε τους χρυσοκέντητους διακόσμους των γιλέκων και της Καραγκούνικης ποδιάς. Μετά την κατασκευή του σιδηροδρομικού σταθμού άρχισε η καραγκούνικη παραδοσιακή φορεσιά να απλοποιείται. Πολλές Καραγκούνες έγιναν ευρωπαϊές. Ντρέπονταν να ταξιδέψουν με τα Καραγκούνικα. Μεταποιώ τις παλιές παραδοσιακές φορεσιές πολλών ηλικιωμένων γυναικών που ακόμη και σήμερα τις φορούν. Οι νέες τις φορούν μόνο σε εθνικές γιορτές πλέον και μερικές τις φορούν αντί για νυφικό στο γάμο τους εδώ στα Καραγκουνοχώρια. Σε ειδικές περιπτώσεις μου ζητούν να τους φτιάξω παραδοσιακή ενδυμασία κυρίως από άντρες για τα Ρουγκάτσια ένα έθιμο που διατηρείται ακόμη και σήμερα. Διατηρώ ακόμη τον παραδοσιακό αργαλειό της μάνας μου τον χρησιμοποιώ μόνο για κατασκευή κιλιμιών. Η κύρια ασχολία μου

είναι η μεταποίηση ενδυμάτων. Έχω πολύ δουλειά ο κόσμος πεινάει δεν έχει πια χρήματα για ρούχα. Δεν είναι όπως παλιά στα χρόνια της μάνας μου που πλήρωναν για να τους φτιάξουν τον καλό σαγιά, τα χρυσοκέντηδα που διακοσμούν τις νυφιάτικες στολές.

Ερώτηση: Πως ήταν η νυφική σας ενδυμασία;

Κερασιά: Στο γάμο μου φόρεσα την παλιά νυφική ενδυμασία της μάνας μου. Η κλασική παραδοσιακή, αρχοντική, ενδυμασία. Η μάνα μου έλεγε «πως τα κεντήδια είναι αυτά που κάνουν την νυφιάτικη στολή να ξεχωρίζει από τις άλλες» και έχει δίκιο καμία καθημερινή ενδυμασία δεν είχε τόσα στολίδια, τόσα κεντήματα όσο η νυφιάτικη. Δεν ήμουν από πλούσια οικογένεια δεν είχα στον γάμο μου την περίφημη μπαλτζούδα των πλουσίων φορούσα όμως το πιο «ακριβό» νυφικό φτιαγμένο από τα χέρια του πατέρα μου.

Φώτης: Δεν είχα πολλά χρήματα για να της προσφέρω όλα τα ασημικά στο γάμο μας. Ένα επίχρυσο πατατίφι με χάντρα θαλασσιά με ένα μικρό σταυρουδάκι. Το ασημοζώνναρο απλό χυτό με μίγμα ασημιού και άλλων μετάλλων, την αρμαθιά με τούρκικα (ψεύτικα) νομίσματα και την κεφαλοκόπιτσα. Ένα λεπτό μπελετζίκι και την βέρα.

Κερασιά: Το κιουστέκι το κληρονόμησα από την μάνα μου καθώς και το ομπρελάκι του γάμου και τον ασημοσουγιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εφημερίδα «Ψηλά Βουνά». Έκδοση του συλλόγου των απανταχού Πετριλιωτών το Πετρίλο. Σχηματάρι. Δεκέμβριος 2005. Αριθμός φύλλου 10. Τέταρτο έτος. Σελ.4. Συνέντευξη από τον κοντοκαπά Αλέξανδρο Σβεντζούρη.

Εφημερίδα «Ψηλά Βουνά». Έκδοση του συλλόγου των απανταχού Πετριλιωτών το Πετρίλο. Σχηματάρι Δεκέμβριος 2005. Αριθμός φύλλου 10. Τέταρτο έτος. Σελ.4. Συνέντευξη από τον κοντοκαπά Λεωνίδα Κάμπας.

Βασίλης Σαρησάββας. *Παραδοσιακά επαγγέλματα ταξίδι στο χθες*. Εκδόσεις Μαλλιάρης Παιδεία 2000.

Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος. *Ελληνικές Φορεσιές*. Αθήνα 1992

Ιωάννα Παπαντωνίου ενδυματολόγος. *Ελληνικές Φορεσιές*.1973.

Ιωάννα Παπαντωνίου. *Ελληνικές Φορεσιές*. Εκδοτική Αθηνών 1991.

Αγγελική Χατζημιχάλη. *Ελληνική λαϊκή Φορεσιά*. Εκδόσεις Μέλισσα τόμος 1.

Ελένη Ρωμαίου– Καρασταμάτη. *Η ποδιά της Καραγκούνας* . Πελοποννησιακό λαογραφικό ίδρυμα. Αθήνα 1980.

Αγγελική Χατζημιχάλη. *Ελληνική λαϊκή Φορεσιά*. Εκδόσεις Μέλισσα τόμος 2.

Συνέντευξη από ντόπιους κάτοικους των χωριών: Καρδίσομαγούλα, Κανάλια, Αγ. Ακάκιος, Κρυσπηγή, Μορφοβούνι, στην Καρδίτσα.

Κ.Δ. Τσαγγαλάς. *Η γυναικεία καραγκούνικη ενδυμασία*. Εκδόσεις EOMEX.

Μαρουλά Κλιάφα. *Θεσσαλία 1881 – 1981 εκατό χρόνια ιστορία*. Εκδόσεις Κέδρος

Άρθρο. [http:// atikka.umpi.gr](http://atikka.umpi.gr). *Η κεντητική οδηγός Αττικής*.

[http:// cultureportalweb.uoi.gr](http://cultureportalweb.uoi.gr). Παραδοσιακές μορφές τέχνης – Επαγγέλματα / υφαντική ,

www.konaki.gr/costumes/karagouna.html.

www.psa.thoxora.gr/karagouna.html.

www.ionio.gr

Γ Λ Ω Σ Σ Α Ρ Ι Ο

Της Καραγκούνικης ενδυματολογίας και διακοσμητικής.

Αλτσάκος (ο)

Σχέδιο κεντήματος στα καθημερινά πουκάμισα.

Αλτσάκια (τα)

Δύο αλυσίδες παλιού τύπου στην βάση της σκούφιας, οι οποίες κρέμονταν κάτω από το σαγόνι της νιόπαντρης.

Αλτσος (ο)

Παλιό ασημικό, αποτελούμενο από αλυσίδες και πλάκες(χυτές), που το φορούσαν γύρο στο τσεμπέρι οι αρραβωνιασμένες ή στη σκούφια οι νιόπαντρες.

Αλύσια (τα)

Αλυσίδες παλιού τύπου των «ασημικών».

Αμπόλι (το)

Το επάνω τμήμα της Καραγκούνικης ποδιάς.

Αναποδίσιο (το)

Σχέδιο κεντήματος στα καθημερινά πουκάμισα ή ο **ντεκλιμές**.

Ανήφορος (ο)

1. Το κατακόρυφο κέντημα πάνω στις ραφές των **λαγκιολιών** στα νυφιάτικα πουκάμισα, Καδίτσα, Τρίκαλα.
2. Το κατακόρυφο κέντημα στα μανίκια του καθημερινού πουκάμισου ή **στύλος**.

Αργαλείσιο (το)

Φτιαγμένο στον αργαλειό, υφαντό.

Αρμαθιές (οι)

Ασημικό επιστήθιο της νιόπαντρης, που αποτελούνταν από 3-9 αλυσίδες, από τις οποίες κρέμονταν μεγάλα ασημένια τούρκικα νομίσματα («χοντρά»). Οι αρμαθιές λεγόταν και ασπράρμαθα ή **κούνιες**

Αρτεσιανό (το)

Σχέδιο κεντήματος ή κέντημα από το χωριό Άρτεσιανό που ήταν ονομαστό για τα πολύπλοκα σχέδια και την τέλεια εκτέλεση.

Ασημικό (το)

Κόσμημα χυτό ή **συρματερό** επαργυρωμένο ή επιχρυσωμένο. Ασημικά λεγόταν όλα τα κοσμήματα,

έστω κι αν δεν ήταν ασημένια, όπως τα συρματερά, κοσμήματα, που ήταν *φλουροκαπνισμένα*, δηλαδή επιχρυσωμένα ή επαργυρωμένα.

Ασημοκούμπια (τα)

Ασημικό του στήθους, αποτελούμενο από αλυσίδες, εφοδιασμένες κατά διαστήματα με κουμπιά με μορφή καρπών βελανιδιάς, χυτά ή συρματερά, με καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα.

Ασημοσουγιάς (ο)

Παλιό ασημικό (φορέθηκε ως το 1920 με 1925), που αποτελούνταν από 5-6 αλυσίδες παλιού τύπου, μία συρματερή *πλάκα* στην μέση, κόπιτσες με *δουλάκια* στις άκρες κι έναν σουγιά. Ήταν κόσμημα της ποδιάς της νιόπαντρης.

Αστάρι (το)

Η φόδρα

Αστάρωμα (το)

1. Το φοδράρισμα ενδύματος αλλά και 2. Η μεταλλική επένδυση (λεπτή πλάκα) της ανάποδης συρματερών ασημικών από μείγμα ασημιού με άλλα μέταλλα.

Ασταρωμένο (επίθετο)

Το φοδραρισμένο. Αναφέρεται όμως κατ' επέκταση και σε συρματερά ασημικά, που, για να μην φθείρουν τα ενδύματα, ήταν *ασταρωμένα* εφοδιασμένα δηλαδή από την ανάποδη με μία λεπτή μεταλλική επένδυση (πλάκα) από μείγμα ασημιού και άλλα μέταλλα.

Βέργα (η)

1. Βελόνα πλεξιματος
2. Ο πείρος στα ασημικά
3. Η κάθε μια από τις παράλληλες λευκές ραβδώσεις σε κεντήματα των μανικιών στα πουκάμισα.

Βουρνωτό (το)

Βαμβακερό άσπρο υφαντό με σχέδια στην ύφανση για την ραφή του *κοντοσαγιά* και του *χαμπλουσαγιά* και του *σαγιά*.

Γαϊτάνι (το)

Πολλές κλωστές στριμμένες μεταξύ τους, ώστε να σχηματίζουν κορδονάκι. Οι κλωστές μπορεί να είναι βαμβακερές, μεταξωτές ή

	μάλλινες (βλ. ουτράδες) ή μεταλλικές (χρυσογαΐτανα)
Γαϊτάνωμα (το)	Το τελείωμα , το ρέλιασμα (σειράδωμα)
Γιλέκι/Γιλέκο (το)	Εξάρτημα της φορεσιάς. Μικρός εφαρμοστός μπούστος χωρίς μανίκια.
Γκιορντάνι (το)	Γιορντάνι: επιστήθιο συρματερό ασημικό της νιόπαντρης, το οποίο αντικατέστησε το (παλαιότερο) <i>κιουστέκι</i> .
Γκιουρντί (το)	Ένδυμα χειμερινό, στην θέση του (θερινού) σαγιά, των γυναικών ορισμένων караγκούνικων χωριών της Καρδίτσας. Είναι αντίστοιχο της σιγκούνας των χωριών του Παλαμά (Καρδίτσα)
Γκουμπέδες (οι)	Τετράγωνες ή ανθόσχημες συρματερές πλάκες εφοδιασμένες με μία χάντρα στο μέσον (κόκκινη, πράσινη, μπλε, εναλλάξ) και συνδεδεμένες με κρίκους μεταξύ τους, ώστε να συναποτελούν μια ιδιόμορφη καδένα (με <i>δουλάκια</i> στις άκρες της), από την οποία κρέμονταν τα <i>φλουριά</i> , κόσμημα της <i>μπερέτας</i> .
Γουργουλομάτικο (το)	(με τα <i>κουκούλια</i> και τα <i>λογάδια</i>), σύνθετο σχέδιο στα νυφικά πουκάμισα, Καρδίτσα, Τρίκαλα.
Δίπιτο (το)	Είδος βαμβακερού πανιού. Το λεπτό δίπιτο λεγόταν και <i>μερινό</i> .
Δουλάκι (το)	Ή <i>δούλος</i> , (ο): Μικρό γαντζάκι για την στερέωση των ασημικών στην ενδυμασία. Λεγόταν και <i>λούρος</i> .
Ζέχια (τα)	1. Επίρραπτοι <i>ουτράδες</i> (ο ένας δίπλα στον άλλον) παράλληλοι κυρίως για γέμισμα ακέντητων μεσοδιαστημάτων ή για διάκριση κεντημάτων μεταξύ τους. Ήταν το πιο απλό και φθηνό κέντημα. Μεταξωτά <i>γαϊτάνια</i> , χοντρύτερα από το χρυσόνημα σαν σειρήτι, για το στολισμό της <i>λουρίδας</i> του σαγιά ή <i>χάρτζια</i> . 2. (με τις μύτες), σχέδιο κεντήματος

	στο γκιουρντί.
Ζωστάρι (το)	Είδος ζώνης από ρούχο (πράσινο ή κόκκινο), κεντημένες με χρυσοκλωστές, εργόχειρο του ράφτη. Κούμπωνε με τα θηλυκωτάρια.
Θηλυκωτάρια (τα)	Χυτές ή συρματερές πόρτες για το θηλύκωμα (κούμπωμα) του ζωσταριού (ρούχινου χρυσοκέντητου ζωναριού)
Καβαδάς (ο)	Ράφτης ειδικός (χρυσοράφτης) για το ράψιμο και το κέντημα του καβαδιού και άλλων εξαρτημάτων, στα κεντήματα των οποίων χρησιμοποιούνταν χρυσοκλωστές. Ο καβαδάς ήταν μια ειδίκευση του βλάχου, δηλαδή του ράφτη, οποίος έραβε και κεντούσε με ουτράδες και άλλα εξαρτήματα της παραγκούνικης ενδυμασίας, με τα οποία δεν ασχολούνταν ο καβαδάς (π.χ. σιγκούνα, σαγιά κ.α.) Ο «βλάχος» ήταν και χρυσοράφτης, ενώ ο καβαδάς ήταν μόνο χρυσοράφτης.
Καβάδι (το)	Ένδυμα κόκκινη της νιόπαντρης, χρυσοκεντημένο στον ποδόγυρο και στις <i>τραχηλιές</i> . Είναι κατακόρυφα ανοιχτό μπροστά με μανίκια ως τον αγκώνα.
Καβαδομάνικα (τα)	1. Τα μανίκια του καβαδιού, Σοφάδες, Παλαμάς. 2. Τα πρόσθετα κόκκινα μανίκια του πουκάμισου, από τον ώμο ως τον αγκώνα, Καρδίτσα, Τρίκαλα.
Καδένα (η)	[μικρή ριχτή], αλυσίδα για το στολισμό του στήθους.
Κάμποτ (το)	Είδος χοντρού βαμβακερού υφάσματος από την Αμερική.
Καρέλια (τα)	Χοντρές μαύρες κλωστές ραμμένες με δεύτερη χρωματιστή κλωστή στο ύφασμα, Καρδίτσα.[καρελίσια φουστάνια] φουστάνια κεντημένα με καρέλια, Σοφάδες Παλαμάς.
Κεφαλοκόπιτσα (η)	Δυο αλυσίδες με πουλί και ροζέτα στην άκρες, συγκρατούν στο πίσω

	μέρος του κεφαλιού τον κεφαλοδεσμό.
Κιουστέκι (το)	Ασημικό του στήθους χυτό ή συρματερό, που αποτελούνταν από σειρές αλυσίδων, καθώς και πλάκες. Το φορούσαν οι νίοπαντρες. Τα κιουστέκια ήταν μικρές ή μεγαλύτερες πόρπες για να κλείνουν το πουκάμισο ή το γιλέκο.
Κλάρα (η)	Είδος ταινιόσχημου επίρραπτου κεντήματος στο γιλέκι και στις ρούχινες ποδιές.
Κλειδωτό (το)	Δεξιόστροφος ή αριστερόστροφος ατέρμονας στρόβιλος για την λουρίδα του <i>σαγιά</i> , την ποδιά, ή <i>κυνηγός</i> .
Κλήμα (το)	Το σχέδιο της μαύρης χρυσοκεντημένης ποδιάς Σοφάδες, Παλαμάς.
Κόθρος (ο)	Το τραγομαλλίσιο μπουμπάρι που βάζουν στο κεφάλι για να σχηματίσουν τον κεφαλοδεσμό.
Κοντοσαγιάς (ο)	Ο εσωτερικός <i>σαγιάς</i> , γιατί είναι κοντύτερος από τον εξωτερικό.
Κόπιτσα (η)	Ο γάντζος. Κόσμημα (με γάντζο) αλυσιδωτό του κεφαλοδεσμού.
Κορδέλια (τα)	Είδος παντόφλας με χαμηλό τακούνι και δέσιμο με πολύχρωμες κορδέλες.
Κοσ(ι)άνα (η)	Η κοτσίδα πλεγμένη συνήθως και με επιπρόσθετες κοτσίδες.
Κουκούλια (τα)	Σχέδιο κεντήματος στα καθημερινά πουκάμισα.
Κούνιες (οι)	Σειρές αλυσίδων (σε ασημικά) κρεμασμένων έτσι, ώστε να σχηματίζουν καμπύλες, αλλά και το ασημικό αρμαθιές.
Κούπες (οι)	Σύνθετο σχέδιο στα πουκάμισα.
Κυνηγός (ο)	1. [με τις μύτες], όταν το σχέδιο συμπληρώνεται με τριγωνικά σχήματα, με τη μύτη προς τα έξω και

Λαγκιόλι (το)	<p>τη βάση παράλληλα τοποθετημένη με την ταινία που σχηματίζει ο κυνηγός στην λουρίδα του <i>σαγιά</i> ή κλειδωτό.</p> <p>2. Διαφορετικό σχέδιο με την ίδια ονομασία για το <i>σαγιά</i> της περιοχής Σοφάδων.</p> <p>3. Σχέδιο κεντήματος στο γκιουρντί, όμοιο με του <i>σαγιά</i>, και στο φλοκάτο.</p>
Λογάδι (το)	<p>Τριγωνικό κομμάτι υφάσματος, κομμένο λοξά, που δίνει πλάτος, στο ρούχο. Βρίσκεται στα πλάγια του πουκάμισου, του <i>κοντοσαγιά</i>, του <i>καβαδιού</i>, του <i>χαρτζωτού σαγιά</i>, της <i>ποδιάς</i>, του <i>γκιουρντιού</i>.</p>
Λουρίδα (η)	<p>Χρωματιστό μετρητό κέντημα μέσα σε μαύρο κεντημένο φόντο.</p> <p>Κεντητή ταινία υφάσματος που επιρράπτεται στον ποδόγυρο του <i>σαγιά</i>.</p>
Λούρος (ο)	<p>Μικρό γαντζάκι , που λεγόταν και δούλος ή δουλάκι.</p>
Μανικούλια (τα)	<p>Περιβραχιόνια · επιμανίκια εξαρτήματα της γυναικείας ενδυμασίας, που σε ορισμένα χωριά λεγόταν <i>χούφτες</i>.</p> <p>Πρόσθετα πλεχτά μανίκια της φανέλας ή <i>χειρόπια</i>. Τα πρόσθετα μανίκια πάνω από τα <i>καβαδομάνικα</i> ή <i>χούφτες</i>.</p>
Μαραγκό (το)	<p>Το σκούρο χρώμα. Το μαύρο επίσης λέγεται και <i>μαραγκό</i>.</p>
Μαχαιρούλι (το)	<p>Κόσμημα της νιόπαντρης διαφορετικό από τον <i>ασημοσουγιά</i>, σε δύο τύπους: α) Το <i>μαχαιρούλι</i> με τις <i>αλυσίδες</i> και τα <i>νομίσματα</i> και β) Το <i>πάνινο μαχαιρούλι</i> με τις <i>χάντρες</i>. Το <i>κρεμούσαν</i> από την <i>μέση</i>.</p>
Μπαλτζούδα (η)	<p>Ασημικό <i>ποδιάς</i> , αποτελούμενο από <i>πόρπη</i>, <i>αλυσίδες</i> και <i>νομίσματα</i>. Υπήρχαν <i>χυτές</i> και <i>συρματερές μπαλτζούδες</i>.</p>

Μπελετζίκια (τα)	Από το τούρκικο <i>belezik</i> = τα βραχιόλια.
Μπλέτες (οι)	Οι πιέτες.
Μπουρμπούλι (το)	Είδος δεσίματος του κεφαλομάντιλου.
Μπουχασί (το)	Το αγοραστό κόκκινο χοντρό βαμβακερό πανί.
Μπροστινάρια (τα)	Τα μπροστινά τμήματα (λαγκιόλια) αριστερά και δεξιά από το άνοιγμα ορισμένων ενδυμάτων, όπως του <i>σαγιά</i> .
Ντεκλιμές (ο)	Επίρραπτη κεντητή λουρίδα που στολίζει τον ποδόγυρο του πουκάμισου.
Ντουμάρια (τα)	Μέρος από σύνθετο σχέδιο στα νυφικά πουκάμισα.
Ντούμπλες (οι)	Τα φλουριά ή ντουμπλόνια.
Ντούπιες (οι)	Επιστήθιο κόσμημα (αλυσίδες με ασημένα νομίσματα) της νιόπαντρης, που αντικατέστησε το παλιότερο γιορντάνι και που αργότερα, μετά 10 1937, αντικαταστάθηκε από το <i>πατατίφι</i> .
Νυφιάτικο (επιθ.)	Νυφικό.
Ξεπλάτια (τα)	Κορδέλες όμοιες με τα <i>τσεπρέζια</i> για τον στολισμό της πλάτης του <i>σαγιά</i> .
Ξόμπλια (τα)	Τα δείγματα με βάση τα οποία κεντούσαν κάποιο σχέδιο ή μοτίβο (συνήθως χρωματιστό), που κεντούσαν, έπλεκαν, ή ύφαιναν.
Ουτράς (ο)	Μεταξωτή ή φλος, σχετικά χοντρή (διπλωμένη) κλωστή, μονόχρωμη, που χρησιμοποιούσαν στα επίρραπτα κεντήματα οι ραφτάδες και σε ορισμένες περιπτώσεις οι γυναίκες στα πουκάμισά τους για φούντες ή κεντήματα. (Πληθυντικός: οι ουτράδες)
Πανωλόρδα (η)	Μαύρη στενή νταντέλα, πλεγμένη παλιότερα με το βελονάκι που βάζουν

	ολόγουρα στο <i>σαγιά</i> πάνω από την λουρίδα.
Πατατίφι (το)	Το επιστήθιο κόσμημα της νιόπαντρης.
Πάτος (ο)	Ο ποδόγουρος.
Πατσιαούρες (οι)	ή πατσαούρες. Μεταξωτά (κροσσωτά παλαιότερα)μαντήλια, που τα κρεμούσαν από το ζωνάρι, ώστε να πέφτουν πάνω στην ποδιά δεξιά και αριστερά.
Ποδιά (η)	[ρούχινη], χρυσοκέντητη φορούσαν οι νύφες και οι νιόπαντρες. [σκουντράγκικη], μαύρη κεντημένη με ζέχια φορούσαν οι χρόνια παντρεμένες.
Πόστα (η)	Το κάτω τμήμα της караγκούνικης ποδιάς.
Πουκάμισο (το)	Το αναπόσπαστο κομμάτι κάθε φορεσιάς καλύπτει ολόκληρο το σώμα. Είναι συνήθως βαμβακερό, έχει κέντημα στην <i>τραχηλιά</i> , στον ποδόγουρο και στα манίκια. [καλό πουκάμισο], το επίσημο πουκάμισο της νύφης και της νιόπαντρης. Το φορούσε 4 ως 6 χρόνια μετά το γάμο. [κατώτερο], πουκάμισο που φορούσε η παντρεμένη από τον 5 ^ο ή 6 ^ο ως και δέκατο χρόνο μετά τον γάμο. [πασχαλιάτικο], επίσημο πουκάμισο των κοριτσιών σε ηλικία γάμου. Το πρωτοφορούσαν το Πάσχα, από όπου και η ονομασία τους. Τα πασχαλιάτικα πουκάμισα φορούσαν οι νιόπαντρες ως καθημερινά. [πυκναρίσια], πουκάμισα των παντρεμένων γυναικών (από το 10 ^ο ως και τον 15 ^ο χρόνο μετά το γάμο) με ειδικά κεντήματα.
Ρούχο (το)	Η τσόχα. Ύφασμα φτιαγμένο από λεπτά καλοστριμμένα μάλλινα νήματα.
Σαγιάς (ο)	Επενδύτης από άσπρο βαμβακερό ύφασμα με κεντήματα στον ποδόγουρο

	και στις πλάτες.
Σαγιάς «καλός»	Νυφικός σαγιάς.
Σειράδωμα (το)	Το τελείωμα που γινόταν με χρήση τσόχας και γαϊτανιού σε ορισμένα εξαρτήματα της παραγκούνικης ενδυμασίας. Το ρέλιασμα.
Σειρίτης (ο)	Στοιχείο μετρητών κεντημάτων, που χρησιμοποιούνταν ως σειράδωμα του κεντήματος.
Σερπαλωτή (η)	[με τα ντουμάρια], σύνθετο σχέδιο στα νυφιάτικα πουκάμισα, Σοφάδες Παλαμά.
Σιγκούνι (το)	ή Σιγκούνα: Χειμερινό σκούτινο ένδυμα που αντικαθιστά το (καλοκαιρινό) καβάδι. (για τις ηλικιωμένες)
Σκουντρανί (το, επίθετο)	Το μαύρο χρώμα με μελιτζανί απόχρωση.
Σκουτί (το)	Το χοντρό μάλλινο υφαντό της νεροτριβής .
Σταυρούδια (τα)	Το σχέδιο στις τραχηλιές των πουκαμίσων.
Σύρτης (ο)	[με το αναποδίσιο], σύνθετο σχέδιο για τα πουκάμισα.
Τραχηλιά (η)	Άλλοτε μέρος του πουκάμισου, μεταγενέστερα κομμάτι ύφασμα για να καλύπτουν το στήθος. Επιστήθιο πάνινο εξάρτημα της ενδυμασίας, που το στερέωναν γύρω στο λαιμό και στην μέση. Στον πληθυντικό «τραχηλιές» σημαίνει και τις απολήξεις (παρυφές) του ανοίγματος των ενδυμάτων μπροστά στο στήθος, που ήταν κεντημένες.
Τσακιστό (το)	Σύνθετο σχέδιο στα καθημερινά πουκάμισα.
Τσεμπέρι (το)	Είδος κεντημένης σκούφιας της αρραβωνιασμένης Καραγκούνας.

Τσερέπια (τα)	Κάλτσες άσπρες από καλό μαλλί ή βαμβακερές ως το γόνατο.
Τσιαλμάς (ο)	Εξάρτημα της σκούφιας (κεντημένο με μαύρες, σκούρες κόκκινες, πράσινες και μπλε χειροποίητες μεταξωτές κλωστές και δουντωμένο με ανάλογες μαύρες μακριές κλωστές), που το περιτύλιγαν γύρω στην σκούφια με τέχνη ώστε να καλύπτει την εξωτερική επιφάνειά της.
Φανέλα (η)	[με τα χειρότια], λεπτή μάλλινη υφαντή, έχει πλεχτά πρόσθετα τα κάτω άκρα των μανικιών και μπαίνει κατάσαρκα.
Φανελομάνικα (τα)	Επιπρόσθετες (ξεχωριστές) προεκτάσεις των μανικιών της φανέλας.
Φέλπα (η)	ή Πόστα στενή λωρίδα από ύφασμα.
Φλοκάτο (το)	Το σκουτίσιο μαύρο μάλλινο, κατακόρυφα ανοιχτό μπροστά και χωρίς μανίκια, φόρεμα που βάζουν τον χειμώνα πάνω από το γκιουρντί , Καρδίτσα, Τρίκαλα.
Φλουροκαπνισμένος (ο, επίθετο)	Επιχρυσωμένος ή επαργυρωμένος.
Φούντες (οι)	Θύσανοι.
Φουντωμένο πουκάμισο	Πουκάμισο εφοδιασμένο με φούντες στον ποδόγυρο και στα μανίκια.
Χάρτζια (τα)	Ουτράδες.
Ψαροκόκκαλο (το)	Βελονιά για κέντημα. Είδος κεντήματος.

